

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

BASARABENII ÎN LUME

(Colecție de materiale și documente prezentate la
polipticul cultural-istoric și științific omonim)

VOL. III

Chișinău 2007

Director general: Alexe Rău

Alcătuitor și îngrijitor: Raisa Melnic

Coperta: Dragoș Popa Miu

Lectori: Jana Badan, Elena Turuta, Elena Mîslițchi

Procesare computerizată: Maria Griniuc

Culegere la calculator: Laurențiu Melnic, Zaporojan Lilia

Materialele sunt prezentate în viziunea autorilor

© Biblioteca Națională a Republicii Moldova, 2007

ISBN

ISBN

CZU

B 29

ADEVĂRATA MARE SCHIMBARE A SOCIETĂȚII ABIA URMEAZĂ SĂ SE PRODUCĂ

(interviu cu academicianul rus de origine basarabeană S. P. Kapița, fiul Laureatului Premiului Nobel Piotr Kapița, realizat de Alexe Rău, directorul Bibliotecii Naționale din Chișinău)

ALEXE RĂU: Stimate domnule academician, sunteți descendent din viță basarabeană. Mai țineți vreo legătură cu baștina strămoșească?

SERGHEI KAPIȚA: Vreo legătură, e prea puțin spus. Precum vedeți, vă răspund în limba română, pe când dvs. m-ați întrebat rusește...

RĂU: Astăzi sunteți pus pe surprize...

KAPIȚA: La ce vă referiți?

RĂU: Am în vedere, mai întâi, comunicarea ce ați prezentat-o în cadrul acestei conferințe internaționale, prilejuită de aniversarea a 170-a a Bibliotecii de Stat a Rusiei, făcând un adevărat fureur. Și a doua surpriză este că vorbiți atât de bine limba noastră...

KAPIȚA: Iată că și dvs., când vă referiți la această limbă, recurgeți la exprimarea eufemistică. Academicianul Piotrovski, un mare romanist și un foarte bun prieten al familiei noastre, a tot vorbit despre situația lingvistică din Basarabia, inclusiv despre felul acesta al multor intelectuali, iscat din rațiuni de circumspecție politică, desigur, de a ocoli numele ei cel adevărat. Dar ea este limba română și n-ai ce-i face. Bovarismul politicianilor de la Chișinău, care poate fi numit cu un cuvânt mult mai dur, numai că nu-mi pot permite să cobor atât de jos, întreținut, ba nu – generat de o seamă de politicieni chiar de aici, de la Moscova, este o mostră de ignoranță agresivă. Eu nu cred că în condițiile creșterii nivelului de

instruire și ale democratizării opacitatea obscură a acestor grupări șovine nu va fi dezamorsată definitiv. Lucrul acesta, însă, depinde de vorbitorii acestei limbi, în primul rând de intelectualii de la voi care trebuie să spună adevărul. Iar dacă “a spune adevărul” vi se pare o expresie cam bombastică, atunci țineți-vă de ceea ce se numește demnitate intelectuală. Eu, fiind departe de locurile de baștină ale străbunicilor mei, țin la această limbă tocmai din acest sentiment de demnitate, care include, pentru un intelectual, și datoria de a cunoaște și de a vorbi limba mamei care i-a dat viață și l-a crescut. Dacă bunelul și bunica erau basarabeni vorbitori de limbă română, dacă tatăl meu și mama mea au fost la fel, chiar dacă, în virtutea situației lor, nu au prea avut condiții să se și afirme în această limbă, cum puteam eu să fiu altfel? Mai mult chiar, deși m-am născut și am crescut departe de Basarabia, am mers pe urmele tatei și mi-am luat și eu o soție basarabeancă, de prin părțile Sorociei, așa încât, atunci când ne retragem în căminul nostru familial, mai vorbim și românește. Am și mers împreună, de câteva ori, când eram mai tineri, în ospetie la părinții și la rudele soției mele.

RĂU: S-a spus astăzi, la inaugurarea conferinței, că sunteți unul din cei mai vechi și mai devotați prieteni ai Bibliotecii de Stat a Rusiei...

KAPIȚA: Îi datorez acestei biblioteci tot ce am reușit să fac până acum și ca savant, și ca popularizator al științei. Îmi petrec aici aproape toate zilele lucrătoare. Există câteva bibliotecare deosebite, care sunt ca și cum ale mele și care m-au asistat în tot ce am făcut și continui să fac. Cu mulți ani în urmă, o editură mi-a propus să scriu o carte despre istoria științei. Dar una deosebită, care să reflecte mișcarea vie a ideilor științifice, continuitatea lor, modul de gândire și de căutare al savanților. Bibliotecara ce m-a ajutat, s-a îndrăgostit de tema mea, făcea investigații bibliografice de anvergură. În fiecare zi, când veneam la bibliotecă, pe masa mea din sala de lectură mă aștepta o partidă nouă de materiale și o listă de titluri pentru ziua următoare. Când am terminat de scris lucrarea, nu-i puteam găsi un titlu care să-mi placă. L-am căutat multe zile până când odată, uitându-mă prin lădițele cu fișe ale bibliotecarei, am dat de un fișier în care dânsa a inclus și a sistematizat toate

titlurile ce le găsisse pentru mine. Pe lădiță era scris: “Viața științei” (pentru S.P. Kapița). Titlul mi-a plăcut nespun de mult, încât l-am preluat atât pentru acea carte, cât și pentru ciclul de emisiuni televizate de popularizare a științei, ciclul care abia mai apoi s-a numit “Evident, neverosimil”.

RĂU: Conferința de astăzi a pus în discuție rolul bibliotecilor în societatea informațională. Ca și în cadrul altor foruri internaționale ale bibliotecarilor, s-a vorbit despre schimbări mari, radicale, despre o revoluție informațională. Dvs., însă, ați cam dat peste cap enunțurile de acest fel...

KAPIȚA: În abordarea acestor probleme se face tot mai mult observabilă o greșeală metodologică care îi îndepărtează pe bibliografi și pe informaticieni de esența lucrurilor. Ei scot în evidență vectorul evoluției societății în ultimele două, trei decenii și îl compară cu vectorii unor perioade de sute de ani. Or, la scara secolelor și a mileniilor, ceea ce s-a întâmplat în aceste câteva decenii s-ar putea să nu constituie o orientare vectorială. În plus, demersurile acestea nu întotdeauna pornesc de la niște deslușiri naționale adecvate. Se afirmă, de exemplu, că abia acum societatea a devenit una informațională. Este absolut incorect. Ce înseamnă, de fapt, cuvântul “informațional”? El desemnează procesul de transmitere de informații de la individ la individ, de la o generație la alta, de la o comunitate la alta cu ajutorul limbii, limbajului (oral sau în scris). Ei bine, cercetările savanților arată că limba, vorbirea au apărut cu 1-1,5 mln de ani în urmă. O comunitate, o societate nici nu s-ar fi putut constitui ca atare fără această comunicare. Societatea a fost una informațională dintotdeauna. Ceea ce s-a schimbat cu adevărat au fost căile și viteza de transmitere la scara globală, dar schimbările acestea nu țin de ceea ce este esențial în om și în comunitatea umană.

RĂU: Vorbind despre comunicare, ați atins una din problemele deschise ale bibliologiei – ce a apărut mai întâi: scrierea sau vorbirea? Unii bibliologi chinezi și francezi, de pildă, vorbesc de primatul scrierii.

KAPIȚA: Pentru a găsi răspunsul corect la această întrebare, trebuie mai întâi să vedem ce s-a întâmplat cu creierul omului:

a evoluat oare el din punct de vedere al complexității sale ori a rămas același. Mult timp problema aceasta era abordată prin prisma evoluționismului, care a condus la înscăunarea în știință a idealismului materialist și chiar a unui soi de bovarism scientist. Au venit însă matematizarea științelor și a filozofiei, tehnologizarea și informatizarea cercetărilor care au dat niște rezultate ce dezminț, în multe cazuri, prezența evoluției și a progresului. Modelările matematice bazate pe datele de ultimă oră ale arheologiei, arheografiei, antropologiei ne demonstrează că creierul uman nu a evoluat. Complexitatea lui a fost dată dintr-o dată, ca un dar divin. Problema, soluționarea căreia a necesitat o evoluție, rezidă în posibilitățile omului de a exterioriza informația conținută în creier. El a căutat mereu niște mijloace de exteriorizare adecvate complexității sale cerebrale. La început au fost semnele geometrice, pentru că într-o anumită perioadă coardele vocale, așa cum arată analiza artefactelor, nu erau suficient de dezvoltate și, în consecință, nu exista încă vorbirea articulată în complexitatea ei cunoscută, omul producând doar câteva sunete specifice. De altfel, chiar evoluția scrierii ne dovedește acest lucru. Or, dacă vorbirea articulată ar fi fost un dat primordial, atunci alfabetul, care a apărut în baza limbii vorbite, ar fi apărut și el dintr-odată. Așa însă, el a apărut la o ultimă etapă, după semnele geometrice, după scrierea analitică și după cea sintetică. Dar toate aceste evoluții nu au atins esența omului, ele trebuind doar să ajungă la nivelul complexității acestei esențe. Și nu se știe când se va întâmpla o concordanță deplină între interiorul cerebro-psihic și mijloacele de exteriorizare a lui.

RĂU: Toate datele acestea le-ați expus și demonstrat cu deosebită persuasiune în cadrul a două ediții speciale ale emisiunii dvs. “Evident, neverosimil”, pe care le-am privit fascinat.

KAPIȚA: Cred că ați fost nu doar fascinat, ci și contrariat. Într-adevăr, e greu să-ți impui o acceptare necondiționată a datelor noi ale științei. Am primit, după emisiune, sute de scrisori, din partea multor savanți, pedagogi, chiar de la simpli cetățeni. Dezacordul și dezaprobarea erau exprimate în mult mai multe răvașe decât fascinația și bucuria euristică...

RĂU: La conferința de astăzi ați produs o mare senzație, prezentând o viziune neașteptată asupra trecutului, prezentului și viitorului societății, surpriza fiind amplificată și de faptul că un fizician face revoluție în sociologie...

KAPIȚA: Cel de-al doilea aspect al surprizei nu este de fapt o surpriză, ci e vorba de continuarea unei tradiții de familie. Tatăl meu, mai cu seamă în perioada de după decernarea premiului Nobel, a fost o prezență remarcabilă a vieții publice ruse și internaționale. Eu nu am făcut decât să-i urmez exemplul. Împreună cu câțiva colegi savanți din SUA și Danemarca, am încercat să aplicăm modelarea matematică pentru a afla nu la nivelul presupuzițiilor, dar mai mult sau mai puțin exact cum a fost comunitatea umană până acum și ce ne așteaptă în viitor. Rezultatele ce le-am obținut sunt revelatoare, iar concluzia principală este că schimbările despre care vorbim mereu de câteva decenii sunt insignifiante în raport cu ceea ce ne așteaptă. Adevărata mare schimbare a societății abia urmează să se producă.

RĂU: Aveți în vedere o schimbare de ordin tehnologic?

KAPIȚA: Tehnologiile, ca și moda sunt lucruri efemere și nu țin de esența ființei și ale ființării umane. Iar în câmpul acestora din urmă, progrese nu s-au prea înregistrat. Francis Fucuyama a demonstrat acest lucru de o manieră irefutabilă. Pe de altă parte, așa cum arată rezultatele cercetărilor noastre, factorii decisivi în dezvoltarea comunității umane au fost, atât în epocile preistorice cât și în timpurile istorice, nu economia, nu munca, ci spiritualitatea și informația, cultura în sensul larg al cuvântului.

RĂU: Prin urmare, concluzia lui Maltus, spre care s-au orientat și de care s-au ghidat atâta timp politicienii și savanții, că problema alimentară este forța motrice a omenirii, se dovedește a fi greșită?

KAPIȚA: Categorical. Analizele noastre arată, că resursele alimentare pe globul pământesc au fost și sunt mai mult decât suficiente. Problema stă în distribuirea acestor resurse, dar nu în deficitul lor. Afară de aceasta, explozia demografică, precum ne arată modelul matematic, a fost un fenomen temporar și este influențată, cât n-ar părea de paradoxal, tocmai de nivelul de cultură și de capacitatea de receptare a informației. Cât timp cultura se

limita mai mult la îmbunătățirea aspectelor de civilizație, s-a redus progresiv mortalitatea și a crescut numărul populației. Punctul de vârf al exploziei demografice l-au constituit anii 1950-2000. Din 2001 a început stabilizarea, iar din 2200 numărul populației Terei va fi într-un regres continuu din cauza reducerii considerabile a natalității. Și cât n-ar părea de paradoxal, factorul principal care determină această tendință este, în plină revoluție informațională declarată, tocmai criza informațională. Vorba e că omul a ajuns la limita posibilităților sale de receptare a informației. Formarea profesională durează deja până la vârsta de treizeci de ani. Dar și după aceea, instruirea trebuie continuată, altfel nu faci față concurenței. Și atunci cum să-ți rămână timp ca să mai și lucrezi, să te reproducă, să transmiți cunoștințele acumulate către generația tânără? Limitele receptării au condus la un fenomen nou în țările postindustriale: aproape la 30% din populație se manifestă analfabetismul funcțional (războiul din Iraq, de exemplu, a arătat că mare parte din ostașii americani nu posedă pe deplin armele intelectualizate).

RĂU: Apropo, cineva dintre vorbitorii de astăzi a scos pe tapet problema disproporției crescânde, în cadrul resurselor tehnologice noi, între prețurile la hard și la soft, cele din urmă fiind deja de aproape douăzeci de ori mai mari. Nu este și acest indiciu o răsfrângere indirectă a ceea ce remarcăți dvs. că se petrece în cadrul resursei umane?

KAPIȚA: Fără doar și poate. Dar aș ține să fac imediat o replică vizavi de sintagma “resursa umană”. Tratarea factorului uman ca resursă are și ea partea sa de contribuție la ceea ce se întâmplă cu omul și cu societatea. Se conturează două puncte ale căii parcurse până acum: de la frate al naturii, în vremurile primordiale, la resursă, în perioada contemporană. În general, modelul matematic al căii acesteia arată că s-a produs o comprimare a timpului și a istoriei. Fiecare perioadă istorică nouă a fost de două, trei ori mai scurtă decât precedenta. Densitatea informațională, culturală, psihologică, biologică a crescut în proporție geometrică, presându-l pe om cu o forță fără precedent.

RĂU: Daniel Boorstin l-a comparat pe omul de astăzi cu cambula.

KAPIȚA: Cred că a găsit o metaforă foarte exactă.

RĂU: Ați specificat mai sus că din anul 2200 va începe scăderea progresivă a populației Terei. Probabil că momentul acela se va constitui într-un fel de linie de demarcare, de trecere la noua societate, intrată în adevărata mare schimbare la care v-ați referit. Cum va fi acea societate?

KAPIȚA: În primul rând, va fi radical schimbată componența de vârste: oamenii în etate vor fi mult mai mulți decât cei tineri. Va fi, deci, o societate îmbătrânită, cu toate consecințele ce decurg dintr-o astfel de stare. Se va produce o criză acută de concepție colectivă asupra lumii și de conștiință. Vor intra în declin familia și statalitatea. În locul timpului comprimat va veni altceva.

RĂU: Se pare că primele semne a ceea ce va urma s-au și ivit.

KAPIȚA: Aveți perfectă dreptate. Numai că atunci ele se vor amplifica, după mecanismul avalanșelor montane.

RĂU: Nu vor însemna oare toate acestea începutul sfârșitului?

KAPIȚA: Dacă nu se va întâmpla nicio catastrofă cosmică, nu va dispărea nici societatea. Ea va traversa, desigur, o perioadă de reabilitare, de reanimare după cele prin câte a trecut. Și apoi își va reveni. Dacă, desigur, se va întoarce la natură, la spiritualitate, la cultură, lăsând aspectele tehnologice pe un plan secund, unde le este locul, așa cum ne-a prevenit și filosoful german Heidegger, și marele Fucuyama.

RĂU: Care ar fi, după dvs., viitorul bibliotecilor în acest context?

KAPIȚA: Am discutat despre aceasta de multe ori, cu biblioteconomiștii ruși. Eu cred că biblioteconomia trebuie să-și schimbe punctele de reper în ceea ce privește pronosticarea și programarea strategică pe termen foarte lung. Limitele de receptare umană, la care m-am referit deja, impun o reorientare de la informație la cunoștințe.

RĂU: E tocmai genericul conferinței internaționale de astăzi.

KAPIȚA: Sunt nespus de bucuros că am reușit să influențez

alegerea acestui generic. Din păcate, însă, în prim-planul dezbaterilor au ieșit problemele tehnologice, iar nu cele socio-umane.

RĂU: Credeți că ar trebui să renunțăm la tehnologizare?

KAPIȚA: În niciun caz. Tehnologiile își vor ocupa locul ce li se cuvine. Până în 2200 va mai veni un mare val tehnologic, legat de aplicarea memoriei holografice la computere, de motoarele cu apă (cu hidrogen) și de crearea intelctului artificial. Acesta din urmă va duce criza interioară a omului și a societății la limita ultimă, încât, pe fundalul răririi populației, vom vedea cu alți ochi realitatea, o vom simți fizic, cum ar zice Borges. Și atunci, lăsând tehnologiile la locul lor, ne vom preocupa de creșterea părții spirituale, culturale a ființei noastre, pentru a redobândi echilibrul. Chiar dacă nu vom face în mod deliberat acest lucru, îl va face instinctul de autoconservare din noi, natura care e mai înțeleaptă decât înțelepciunea însăși.

RĂU: Așadar, un progres eventual pentru biblioteci ar însemna trecerea de la diseminarea informațiilor la difuzarea cunoștințelor. Cum vedeți dvs., ca unul care cunoaște biblioteca din interior, înfăptuirea practică a acestei orientări?

KAPIȚA: Înfăptuirea practică trebuie să decurgă, pe de o parte, din baza metodologică oferită de știință, de modelarea matematică în particular, iar pe de alta, din studierea publicului cititor cu instrumentele ce le oferă sociologia contemporană. Vectorii evoluției demografice și antropologice trebuie să prevaleze, ca puncte de reper, asupra aspectelor tehnologice. Însă eu nu aș fi de acord cu noțiunea de progres pe care ați utilizat-o aici. E vorba mai curând de o reîntoarcere la spiritualitate și la cunoaștere, dar la un alt nivel de dezvoltare, desigur. Același lucru se poate spune și despre globalizare. Or, utilizând, cu referire la circuitul informațional, sintagma “sat global”, noi, de fapt, recunoaștem că arhetipul informațional foarte vechi al statului e mult mai bun decât modelul la care am ajuns în secolul XX. Asta e legitatea. Universul e pulsatoriu, se contractă și se dilată, se depărtează de punctul inițial și apoi revine. Omul, ca parte a acestui univers, nu poate fi o excepție.

RĂU: Vă mulțumesc pentru interviu.

KAPIȚA: Iar eu vă mulțumesc pentru invitație și vă rog să transmiteți cititorilor revistei d-voastră urările mele de fericire și de mai bine și, mai ales, cititorilor de prin părțile Sorociei, oameni despre care am niște amintiri de neșters.

Moscova, 8 aprilie 2003

GHEORGHE CURINSCHI-VORONA – UN MARE ISTORIC AL ARHITECTURII

Celebritate de talie mondială, Gheorghe Curinschi-Vorona nu figurează în enciclopediile noastre.

Recent, am găsit o informație sumară într-o ediție de profil.

În *Dicționarul constructorilor români* (București, 2000) la pagina 57 este inserat un mic articol:

Curinschi-Vorona Gheorghe (1925-1996)

Arhitect, se remarcă îndeosebi prin activitatea sa didactică și publicistică.

Activitate didactică în cadrul Institutului de Arhitectură „Ion Mincu” din București timp de 47 de ani, ca profesor titular al disciplinelor Istoria arhitecturii universale și românești și Restaurarea monumentelor; șef al Catedrei de istoria și teoria arhitecturii; doctor arhitect.

Lucrări principale: (Editura Tehnică): *Centrele istorice ale orașelor*, 1967; *Restaurarea monumentelor*, 1968; *Istoria arhitecturii în România*, 1981; *Introducere în arhitectura comparată*, 1991; *Istoria universală a arhitecturii*, 1991; – ilustrată (3 volume apărute în 1977, 1982 și 1986); *Arhitectură, urbanism, restaurare*, 1997.

I s-a conferit premiul Academiei Române pentru primele 2 volume ale *Istoriei universale a arhitecturii*, 1982.

La această succintă prezentare ar fi necesar să fac doar câteva precizări, adică locul și data nașterii, precum și locul, și data decesului. Această menționare are formula:

Gheorghe Curinschi-Vorona (30 iunie 1925, Chișinău – 20 decembrie 1996, București).

Din articolul inserat în dicționar nu ne putem face o părere cât de cât obiectivă despre acest distins istoric al arhitecturii, despre acest arhitect care s-a consacrat studiului cel mai meticulos al

acestei arte uzuale, aducând arhitectura mondială în România și prezentând arhitectura română lumii.

La baștină, la Chișinău, este un necunoscut. Probabil că puțini specialiști îi pomenesc numele și mai puțini sunt acei care îi cunosc opera.

Numai după 1990 a fost la Chișinău, contactând cu colegii, pe unii i-a primit și la București, consultându-i. A avut chiar și câțiva doctoranzi din Basarabia.

Cum e și firesc să fie în cazul marilor personalități, care se formează și se consacră în domeniu numai învingând rezistența acerbă a unor indivizi ce preferă o poziție mai conservativă, mai comodă, caracterul lui era dificil. De fiecare persoană se apropia diferențiat. Pe unii îi apropia, pe alții prefera să-i țină la distanță. Comportamentul lui detașat și aristocratic, după 1990, i-a adus suficiente probleme în relațiile cu studenții.

Eu am avut norocul să-l descopăr aflându-mă chiar în inima Bucureștiului, în casa unui alt minunat arhitect basarabean Alexandru Budișteanu, fostul arhitect-șef al Bucureștiului. Două seri la rând am rătăcit printre masivele tomuri semnate de Curinschi-Vorona, care la început era doar Curinschi, apoi și-a adăugat al doilea nume, probabil inspirat de cel al mănăstirii Voroneț.

Cu ajutorul lui Alexandru Budișteanu am obținut mai multe materiale inedite semnate chiar de Gheorghe Curinschi-Vorona. Datele biografice în expunerea lui sunt extrem de elocvente. Aranjate în ordine cronologică, aceste minibiografii relatează suficiente informații despre ilustrul savant. În luna august 1964 el scria:

„Arhitect Gheorghe Curinschi

1964

Opisul lucrărilor științifice:

I. Lucrări publicate:

a) Studii și lucrări de specialitate:

1. Lupta pentru independență împotriva robiei turcești și arhitectura epocii lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș // Arhitectură și urbanism, nr. 4-5/1952.

2. Ion Mincu, arhitect patriot. La 100 de ani de la nașterea lui I. Mincu (1852-1952) // Arhitectură și urbanism, nr. 12/1952.

3. Problema de restaurare a monumentelor istorice // Arhitectura R.P.R. nr. 4/1964.

4. Cu privire la originile arhitecturii monumentale românești // Arhitectura R.P.R., nr. 6/1956.

5. Contribuția orașului Iași la dezvoltarea arhitecturii românești. Analele științifice ale Universității „Al. Ioan Cuza” din Iași. Secțiunea III. Tomul VI. Anul 1960.

6. Documente de arhitectură din România 7-8 (în colaborare cu Grigore Ionescu). Editura Didactică și Pedagogică, 1962. (Premiul I al Ministerului Învățământului pentru arhitectură.)

7. Cercetările privind natura și specificul arhitecturii și problemele metodologiei în istoria arhitecturii (în colaborare cu I. Rebedeu). Studii și proiecte. Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, București, 1964.

b) Manuale:

1. Urbanismul (partea I-a: Istoria urbanismului). Manual pentru școlile medii tehnice E.M.C., 1952.

c) Articole de specialitate:

1. Arhitectura teatrelor // Arhitectura - Construcții, nr. 2/1949.

2. Un an de muncă pe tărâmul reformei învățământului arhitecturii // Arhitectura. Construcții civile, nr. 4/1949.

3. Arhitectul Bajenov // Arhitectura, 1950.

4. Arhitectul Ion Mincu. Știința și tehnica, 1953.

5. Valorificarea urbanistică a centrelor și a monumentelor istorice // Viața economică, nr. 22 din 29 mai 1964.

II. Lucrări în curs de publicare:

1. Arhitectura veche în România. Editura Meridiane.

2. Monumentele istorice ale orașului Iași. Editura Meridiane, 1967.

3. Ansamblul urbanistic central al orașului Sibiu (în colaborare cu Grigorie Ionescu). Editura Didactică și Pedagogică. Documente de arhitectură 10-11.

III. Lucrări științifice și comunicări prezentate la sesiunile științifice ale cadrelor didactice în țară și la reuniuni internaționale:

1. Cu privire la originile arhitecturii monumentale românești. Cea de a patra sesiune a cadrelor didactice din Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, 13-15 februarie 1958.

2. Castele în Transilvania. Cea de a cincea sesiune a cadrelor didactice din Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, 13-14 februarie 1959.

3. Tradiționalismul și modernismul în arhitectura României burghezo-moșierești și gândirea estetică a epocii. Sesiune de comunicări științifice a cadrelor didactice cu prilejul „Zilei Institutului”. Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, 15-16 februarie 1960.

4. Contribuția orașului Iași la dezvoltarea arhitecturii românești. Sesiunea științifică jubiliară a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 28-30 octombrie 1960.

5. Cercetările privind natura și specificul arhitecturii și problemele metodologiei în istoria arhitecturii. A șaptea sesiune științifică a cadrelor didactice din Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, 2-4 martie 1962.

6. Relatare asupra studiilor de istoria arhitecturii din Italia. A șaptea sesiune științifică a cadrelor didactice din Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, 2-4 martie 1962.

7. Reconstrucția centrelor istorice ale orașelor din R.P.R. Comunicare elaborată pentru conferința internațională privitoare la construcția în cadrul centrelor istorice. Budapesta, octombrie 1963?

8. Probleme de sistematizare a centrelor istorice ale orașelor și de valorificare urbanistică a monumentelor istorice. A VIII-a sesiune științifică a cadrelor didactice din Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, 17-18 aprilie 1964.

9. Contribuții ale unor lucrări de restaurare la istoria arhitecturii din România. Comunicare făcută la al II-lea Congres al Arhitecților și Tehnicienilor de Monumente. Veneția, mai 1964.

IV. Teza de disertație pentru obținerea titlului de candidat în științe și referatele științifice elaborate în cadrul stagiului de aspirantură (în manuscris).

1. Arhitectura Renașterii în Transilvania. Teză de disertație (280 pagini text și 400 ilustrații), susținută la 8 aprilie 1959.

2. Arhitectura feudală din Bulgaria.
3. Renașterea și barocul în Transilvania.
4. Arhitectura populară din Transilvania.

V. Lucrări științifice în manuscris:

1. Cu privire la natura și specificul arhitecturii. Dialectul structurii și al formei.

2. Arhitectura României în anii puterii populare.

3. Edificiile pictate din nordul Moldovei.

4. Arhitectura în România de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la Primul Război Mondial (în colaborare cu Grigore Ionescu).

5. Arhitectul Ion Mincu. Schiță monografică.

6. Monografia bisericii din satul Arbore (în colaborare cu Grigore Ionescu).

7. Sistematizarea centrelor istorice și valorificarea urbanistică a monumentelor istorice.

8. Călătorie de studii în Italia și Grecia.

9. Învățământul de arhitectură în anii puterii populare (în colaborare cu Grigore Ionescu).

VI. Expuneri publice și conferințe mai importante:

1. Din trecutul orașului București. Sala „Filimon Sârbu”, 11 martie 1955.

2. Monumentele de arhitectură din regiunea Râmnicului Vâlcea. Uniunea Arhitecților, 20 ianuarie 1956.

3. Monumente de arhitectură din Ardeal. Uniunea Arhitecților, 29 ianuarie 1957.

4. Monumentele arhitecturii feudale din Moldova. Uniunea Arhitecților. Filiala Cluj, 23 februarie 1957.

5. Monumente de arhitectură din R.P.Ungară. Note de călătorie ilustrate cu imagini în culori. Uniunea Arhitecților, 26 martie 1957.

6. Arhitectura din Țara Hațegului. Uniunea Arhitecților, 7 mai 1957.

7. Cum a evoluat creația arhitectonică a poporului român din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. Casa Centrală a Armatei, 5 mai 1958.

8. Călătorie în Italia. Roma, Veneția, Florența. Uniunea Arhitecților, 17 ianuarie 1961.

9. Probleme de reconstrucție a centrelor istorice ale orașelor. Uniunea Arhitecților, 30 mai 1961.

10. Ciclu de conferințe cu privire la arhitectura veche din Italia și Grecia. Uniunea Arhitecților, 7 februarie 1962 și 8 mai 1962.

11. Problemele teoretice ale arhitecturii. Simpozion la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”, decembrie 1962.

12. Elada antică și Magna Graecia. Dezvoltarea arhitecturii antice din Grecia și Sicilia de la Acropola din Micene până la Parthenon. Institutul de Arte Plastice, 1963.

13. Phidias și Parthenonul. Universitatea Populară de Artă Plastică, 7 noiembrie 1962.

14. Monumente de seamă ale arhitecturii universale. I.P.G.G., 6 martie 1963; Universitatea Populară de Artă Plastică, 17 aprilie 1963.

15. Arhitectura României în anii puterii populare. Universitatea Populară de Artă Plastică, mai 1963.

VII. Lucrări mai importante îndrumate în cadrul cercului științific studentesc de istoria arhitecturii:

1. Probleme de statică, expresivitatea plastică și realizare a sistemelor constructive în arhitectura veche din Moldova, 1959.

2. Contribuții la studiul arhitecturii urbane în Transilvania, 1960.

3. Tectonica spațiilor de tip central în arhitectura feudală a Țării Românești, 1960.

4. Contribuții la cunoașterea arhitecturii feudale din Transilvania. Relevee ale cetăților țărănești din Ghimbav, Homorod, Hărman, Cața, 1962.

5. Probleme de reconstrucție a centrului istoric al orașului Sibiu, 1962.

6. Reconstrucția centrului istoric al orașului Iași și problemele valorificării monumentelor istorice, 1962.

7. Contribuții la cunoașterea arhitecturii romanice din Transilvania. Releveul cetății țărănești din Drăușeni, 1963.

8. Cercetare critică asupra lucrărilor de restaurare a unor monumente istorice realizate în anii puterii populare, 1963.

August 1964”

Un volum impresionant de lucrări. Altul s-ar fi mulțumit cu atât și s-ar fi preocupat mai mult de problemele carierei pedagogice și academice. El însă era vrăjit de muncă, avid de cunoaștere și descoperire. Pasiunea pentru istoria arhitecturii l-a „devorat” fără rezerve. Ceea ce pentru alții era un chin, o corvoadă, pentru Curinschi-Vorona părea a fi o delectare nemaipomenită.

Un anumit grad de izolare umană, impus de regim și mai ales de statutul lui de originar din Basarabia, îl obliga să nu se aventureze în discuții fără rost pe teme politice, care era limpede, pentru un om rațional ca el, că ajungeau pe masa securității și oricând i-ar fi adus o groază de neplăceri, el considera mai important să se aplece peste filele cărților vechi, peste foile mari de proiecte sau pur și simplu să călătorească în căutare de mostre neobișnuite de arhitectură originală. Deși trebuie să recunoaștem, din capul locului, că gradul lui de libertate intelectuală și de deplasare peste hotare era incomparabil cu cel al confrăților basarabeni.

A părăsit Chișinăul în 1935 și l-a revăzut în 1990, după Revoluția din Decembrie. A plecat dintr-un regim monarhic și s-a întors la baștină într-o umbră a regimului socialist. A fost invitat să țină un curs special la Facultatea de Arhitectură și Urbanistică a Institutului Politehnic. Motivul nedeclarat însă a fost curiozitatea și dorința de a revedea locurile de baștină după atâția ani. A ajuns și la Durlăști unde, în curtea bisericii, sunt înmormântați strămoșii lui. Și casa părintească de lângă spitalul „Toma Ciorbă” a regăsit-o.

Într-un interviu realizat de publicistul Vlad Olărescu și inserat în săptămânalul *Literatura și arta* (1991, nr.16) Gheorghe Curinschi-Vorona mărturisea:

„Iar în curtea bisericii din Durlăști am găsit mormintele străbunicului, stră-străbunicului și al stră-stră-străbunicului. Despre cel de al doilea mi s-a spus că «el a construit biserica». Faptul extraordinar de a cunoaște încă câteva generații din ascendența mea mi-a întărit conștiința rădăcinilor și mi-a scos în evidență că pentru mine se profilează niște datorii, dar și anumite drepturi.

Dar ceea ce s-a întâmplat ca un eveniment senzațional pentru existența mea este faptul că am fost invitat să predau în

învățământul superior chiar în orașul meu natal, lucru pe care nu mi l-aș fi imaginat odinioară”.

Pentru a pune în lumină excepționalele lui realizări, vom utiliza procedeul cel mai preferat al lui Gh. Curinschi-Vorona, procedeul comparării, și vom pune alături două descrieri amănunțite ale realizărilor profesionale. Dinamica evoluției este copleșitoare.

Am abordat activitatea profesională a arhitectului și istoricului Gheorghe Curinschi-Vorona la două memorii de activitate, scrise în perioade diferite, dar care demonstrează evident, ca într-o grafică matematică, ascensiunea lui profesională și nestăvilita sete de afirmare a unor valori culturale. Fiind unul dintre fondatorii metodei comparatiste în istoria arhitecturii, el s-a ghidat de ideea că marile realizări universale trebuie implementate în spațiul românesc, iar marile valori românești trebuie să fie cunoscute pe plan universal.

Deși la București s-a simțit acasă și n-a trăit sentimentul de exilat din propria țară, totuși o strună vibra, amintindu-i că dincolo de Prut, la baștina lui, arhitecți străini proiectează edificii în Basarabia, arhitecți străini scriu istoria arhitecturii și afirmarea valorilor naționale în acest domeniu rămân, atât de evident, probleme de viitor.

Arhitectura este înrudită în secret cu monumentalistica, clădirea este o operă estetică sau aesthetică. Depinde cât suflet și câtă rațiune pune creatorul în această operă materială.

Când mă gândesc la marii arhitecți pe care i-a risipit Basarabia sau cărora nu le-a putut crea suficiente condiții de a se realiza, mă apucă o mare tristețe: A. Bernardazzi, M. Cechirul-Cuș, V. Țâganco, Alexei Șciusev, Gheorghe Curinschi-Vorona, A. Budișteanu, Alexandru Cișmigiu ș.a.

Diferența de paisprezece ani dintre cele două curriculumuri se citește clar, fiind o mărturie sigură că autorul a stat aplecat peste cărți:

„1974, completat 19.11

Memoriu de activitate

Pregătirea de specialitate

Interesul meu față de istoria arhitecturii s-a născut încă în cursul anilor de studenție. El s-a conturat sub impulsul studierii cursurilor

de specialitate, contactelor pe care, student fiind, le-am avut, în cadrul unor călătorii, excursii studențești, cu valorile unor vechi civilizații, bizantină și central europeană, cât și a îndemnurilor personale ale profesorului Grigore Ionescu, care m-a stimulat, în cursul unor seminarii, să aprofundez o seamă de probleme de specialitate. Urmare a rezultatelor obținute la disciplina „Istoria arhitecturii românești”, după absolvirea facultății, în 1949, am fost numit preparator la Catedra de istoria arhitecturii, la disciplina amintită.

Ultimele probe ale activității mele de student, releveul și diploma, s-au desfășurat sub înrâurirea acestei noi calități. La releveu am abordat ca temă *Studiul arhitecturii văilor Bistrei și a Hațegului*, prilej cu care, împreună cu trei colegi, am relevat un număr de 35 de case și cinci biserici, iar la diplomă (susținută în luna iunie 1952) am realizat o *Reconstituire a cetății lui Ștefan cel Mare de la Suceava pentru decorurile unui film istoric în culori*. Releveul a fost apreciat cu nota maximă, iar în urma susținerii proiectului de diplomă și a examenului de stat am obținut „diplomă de merit”.

O altă treaptă a studiilor mele a constituit-o stagiul de doctorat (octombrie 1953 – octombrie 1956). Hotărându-mă să mă dedic istoriei arhitecturii, am ales forma aspiranturii cu frecvență, ceea ce a concentrat preocupările mele, în perioada arătată, exclusiv asupra studiului. Cele zece examene pe care le-am susținut în prima fază a stagiului de aspiratură (fiind primul doctorat al Institutului de Arhitectură, stagiul meu a constituit o experiență și pentru organizatori) mi-au asigurat o bază generală de cunoștințe privind întreaga istorie a arhitecturii, universală și națională. Întocmirea tezei de doctorat cu tema *Arhitectura Renașterii în Transilvania*, susținută la 8 aprilie 1958, mi-a prilejuit o cercetare care s-a soldat cu depistarea a peste 300 de monumente și piese izolate în stilul Renașterii, pe care le-am studiat, în cea mai mare parte, la fața locului.

În vara și toamna anului 1961 am urmat un stagiul de specializare în domeniul istoriei arhitecturii în Italia, cu o durată de 3 luni și jumătate, stagiul care a inclus și participarea la cursurile de istoria arhitecturii de la Centrul Internațional de Studii de Arhitectură

„Andrea Palladio” din Vicenza și o călătorie de documentare în numeroase orașe din Italia și Grecia.

Alte călătorii în străinătate, ocazionate de participarea la deplasări de studiu și documentare, cât și în delegații cu caracter oficial, la care s-au adăugat deplasări pe cont propriu, mi-au permis să cunosc țări din Europa și Asia, cu o bogată moștenire arhitecturală și să acumulez un vast material documentar. Călătoriile mele au cuprins Italia (7 deplasări, totalizând peste 7 luni), țări din Balcani (Bulgaria, Iugoslavia, Grecia și Turcia), din Europa Occidentală (Franța, Belgia, Olanda, R.F. Germană, Spania), din Europa Centrală (Cehoslovacia, Ungaria, Austria), din Europa de Răsărit (Polonia, ...), regiunea Caucazului (Armenia și Georgia), Asia Centrală și China.

Activitatea de proiectare, de cercetare și de îndrumare din producție

În primii mei ani de activitate profesională, munca didactică s-a îmbinat cu cea de producție. Am început activitatea de proiectare ca ucenic, în primăvara anului 1949, în colectivul de proiectare a secției de sistematizare a orașului Galați, trecând apoi în colectivul de proiectare al Teatrului Național, condus de către profesorii Octav Doicescu și H. Stern. La 1 august 1949, m-am încadrat la Institutul de Proiectare a Construcțiilor (I.P.C.) devenit la 1 ianuarie 1953 Institutul de Studii și Proiectare a Orașelor (I.S.P.R.O.R.), unde am lucrat la secția de spitale, condusă de arhitecta H. Delavrancea-Sibory și apoi la secția de locuințe.

La 1 martie 1953, urmând recomandările profesorului arhitect Nicolae Rădescu de a mă dedica studiului monumentelor și al istoriei arhitecturii, am fost transferat la Direcția Monumentelor Istorice din Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții (C.S.A.C.).

După stagiul de aspirantură și susținerea disertației, m-am încadrat prin cumul la Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare, unde am activat la secția de sistematizare ca arhitect principal, apoi ca membru al Consiliului de experți. Această activitate mi-a prilejuit aprofundarea problemelor de urbanism, iar experiența obținută a contribuit la dezvoltarea preocupărilor mele

privind valorificarea centrelor istorice ale orașelor.

În septembrie 1963, am fost numit director tehnic (prin cumul) la Direcția Monumentelor Istorice, unde am activat până în septembrie 1968, când am optat pentru funcția din învățământ. În cadrul D.M.I., am răspuns de sectoarele de studii și proiectare, păstrând, după încetarea activității, contactul cu domeniul restaurărilor, în calitate de membru al Comisiei de avizare a monumentelor istorice (până în anul 1972).

Activitatea didactică și științifică

După o activitate de 3 ani ca preparator (1949-1952), între anii 1952 și 1961 am funcționat ca asistent la aceeași disciplină, Istoria arhitecturii în România, predată de prof. Grigorie Ionescu.

În toamna anului 1961 am fost avansat lector, încredințându-mi-se predarea disciplinei Restaurarea monumentelor de arhitectură. Începând cu anul universitar 1964-1965, postul ocupat de mine a fost completat cu disciplina Istoria artelor și transformat, în septembrie 1965, la cererea conducerii Institutului de Arhitectură, în post de conferențiar. Titularizarea mea pe post de conferențiar, prin concurs, a avut loc în anul 1970. Din anul universitar 1972-1973 am ocupat un post de profesor, încredințându-mi-se predarea cursului Istoria universală a arhitecturii, devenind, începând cu anul 1973-1974, Istoria arhitecturii universale și românești.

Activitatea mea teoretică și științifică de început trebuie privită ca un instrument de studiu și de acumulare de cunoștințe. Ea s-a axat pe cercetarea unor probleme care ridicau întrebări pentru începător și care, în unele cazuri, corespundeau cu zonele pe care Istoria arhitecturii, ca știință, încă nu reușește să le acopere. Fără îndoială că primele mele lucrări reflectă atât limite personale, cât și limite pe care le transmite oricărei teoretizări amplitudinea ideilor dominante ale timpului.

Consider ca semnificative pentru sfera preocupărilor mele de atunci, efortul de a da o explicație unitară originilor arhitecturii feudale românești, încercarea de a surprinde sursele sociale ale unor etape ale arhitecturii românești, cum ar fi cea corespunzătoare domniilor lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, interesul pentru arhitectura secolului al XIX-lea în România, care a pregătit

premisele arhitecturii contemporane.

Comemorarea, în anul 1952, a arhitectului Ion Mincu mi-a prilejuit întocmirea unei monografii (rămasă nepublicată) însoțită de o culegere de documente. Tezele de bază ale acestei lucrări au constituit obiectul unui articol *Ion Mincu arhitect patriot* publicat în revista *Arhitectură și urbanism*, 2/1952.

Între anii 1953 și 1956, în cadrul stagiului de aspirantură, am elaborat trei referate și teza de disertație cu tema *Arhitectura Renașterii în Transilvania*. Consider că valoarea acestei lucrări constă atât în acumulările cantitative de material faptic, semnalate mai sus, în caracterul inedit al unor informații la care a condus investigația, cât și în evidențierea unor schimbări și filiații existente între arhitectura celor trei țări feudale românești. Concluzia lucrării privind posibilitatea explicării unor fenomene caracteristice arhitecturii fiecăreia dintre țările românești numai prin luarea în considerare a relațiilor reciproce existente între ele avea, în acel moment, o importanță și principală, și metodologică.

În ultimul an al activității mele ca asistent am elaborat lucrarea *Tradiționalismul și modernismul în arhitectura României și gândirea estetică a epocii*. Lucrarea reprezenta o încercare de reconstituire a curentului „neoromânesc” cât și a confruntărilor pe planul ideilor în arhitectura dintre cele două războaie mondiale.

Începând din anul 1961, când am preluat predarea disciplinei Restaurarea monumentelor de arhitectură, preocupările mele în domeniul istoriei arhitecturii au trebuit să facă loc și celor legate de restaurare.

Desigur, inițial, m-am bizuit pe experiența prelegerilor privind conservarea și restaurarea monumentelor istorice, ținute în anii precedenți de prof. Grigorie Ionescu și am fost un timp tributar bibliografiei clasice. Dar treptat, ca rezultat al unei preocupări deliberate, cât și în virtutea unui proces de acumulare și maturizare, am ajuns la poziții proprii. La aceasta a contribuit și activitatea mea desfășurată începând cu anul 1963 la Direcția Monumentelor Istorice. În restaurare, fapt care o deosebește întru câtva de proiectare curentă de arhitectură, soluția aleasă este rezultatul unei investigații de dezbatere la care participă nu numai autorul proiectului

tului, ci și, adesea, un larg colectiv de specialiști. Consider că, în calitatea mea de președinte al Consiliului tehnic interior al D.M.I. și de membru al Comisiei de avizare a monumentelor istorice, mi-am adus contribuția cuvenită la soluționarea unor cazuri complexe de restaurare.

Lucrarea *Restaurarea monumentelor*, publicată de către Editura Tehnică în 1968, a asigurat acoperirea disciplinei cu material didactic. Ea reprezintă o prezentare critică a concepțiilor de restaurare, privite în evoluția lor, și a metodologiilor de executare a lucrărilor.

Apreciind lucrarea, prof. Ferdinando Rossi, director al „Opificio delle Pietre Dure” din Florența, este de părere că autorul „ha fatto un’attenta ricerca di tutti i testi piu cunoscute attualmente e quel suo esame sui singoli metodi usati nel passato e sui sistemi attuali, le ha dato modo di esercitare un senso critico del quale lo studioso puo valutare i vai sistemi o rendersi conto di come debba realizzarsi un restauro arhitettonico, ancho in casi piu difficili”.

Autorul articolului *Romanian round-up* din *Arhitectural Review* din 1972 afirmă că „There is nothing in England, for instance, to compare with quarterly bulletin (...) and by for the best book on restoration the writer has come across in Gheorghe Curinschi’s *Restaurarea monumentelor*, which systematically covers the history, theory and practice of restoration”.

Tezele conținute în această lucrare au fost reluate și continuate într-un șir de articole de opinie, publicate între anii 1967 și 1969 în revistele *Arhitectura* și *Contemporanul: Restaurare și inovație; Restaurarea monumentelor în pas cu progresul teoriei arhitecturii; Cum restaurăm monumentele istorice; Se poate vorbi despre o școală națională; Evoluția concepțiilor de restaurare; Cum vom restaura?*

Problemele de restaurare au constituit și obiectul unor comunicări la cel de al II-lea Congres al Arhitecților și Tehnicienilor de Monumente (Veneția, mai 1964), la sesiunea jubiliară a Academiei R.S.R. (septembrie 1966) și la sesiunea științifică a Direcției Monumentelor Istorice (mai 1968).

Ocupându-se de aspecte teoretice și metodologice sau reprezentând un comentariu asupra realizării concrete, aceste

contribuții tind să sublinieze existența unor trăsături proprii, autohtone, care definesc o școală națională a restaurărilor.

Controversele, adesea deosebit de acute, care se manifestă între diferitele curente și personalități în domeniul restaurării, atribuind, toate, pozițiilor teoretice proprii un caracter științific, m-au determinat să aprofundez studiul evoluției concepțiilor de restaurare și al actualelor orientări. Analizând valoarea obiectivă a normelor și principiilor de restaurare, anunțate din momentul apariției ideii de restaurare și până în prezent, am ajuns la concluzia că toate aceste norme și principii nu au valoarea unor legături, care să se impună restauratorului, independent de voința sa, ci au caracterul unor convenții determinate de climatul cultural, diferit de la o societate la alta, de la o epocă la altă epocă. Cu alte cuvinte, după părerea mea, o știință a restaurărilor nu s-a conturat încă, nu pentru că activitatea de restaurare nu ar avea un caracter științific, ci pentru că, până în prezent, teoreticienii nu au făcut efortul de a degaja legitățile obiective ale progresului de restaurare. Obligat de necesități didactice la o asemenea tentativă, după îndelungi căutări, pot afirma că am reușit să determin o unică legitate: de îndată ce restauratorul depășește faza conservării, indiferent dacă vrea sau nu, el rezolvă un raport între vechi și nou. Latura calitativă a acestui raport definește diversele operații de restaurare, iar latura calitativă delimitează diversele concepții teoretice. Desigur că legitatea mai sus-enunțată reprezintă un început modest în ceea ce privește precizarea structurilor unei științe a restaurărilor. Ea mi-a permis totuși construirea unui sistem didactic încheiat, având la bază considerarea restaurării ca soluționare a unui raport între vechi și nou.

Abordarea problemelor restaurării ca soluționare a unui raport între vechi și nou, m-a situat, din punct de vedere al teoretizării, la un nivel superior fazei în care am elaborat lucrarea *Restaurarea monumentelor*. O asemenea abordare racordează problemele de restaurare la domeniul arhitecturii, care, în toate cazurile, pe planul unicatului sau ansamblului, reprezintă rezolvarea unui raport între vechi și nou, permițând formularea unei poziții clare față de definirea naturii domeniului de restaurare; deci solicită

contribuția unor specialiști de profil variat, domeniul de restaurare aparține, în primul rând, arhitecturii, iar arhitectului restaurator, în cadrul colectivului pluridisciplinar de restaurare, îi revine un rol hegemon.

Această nouă etapă a activității mele teoretice privind problemele de restaurare este reflectată în comunicarea la cea de a II-a sesiune a cadrelor didactice din Institutul de Arhitectură (20 decembrie 1969), intitulată *Problemele raportului între vechi și nou în cadrul restaurării arhitecturale și urbanistice*, în raportul la cel de al 13-lea Congres Internațional de Istoria Științei de la Moscova (18-24 august 1971), intitulat *Evoluția concepțiilor de restaurare și tendințele actuale* și în articolul Cunoștințele despre restaurarea monumentelor, componentă a formației arhitecturale, în *Arhitectura*, nr. 5/1972.

În cadrul cursului de restaurare a monumentelor am asigurat o pondere apreciabilă problemelor privind restaurarea urbanistică, considerându-le, dintre problemele domeniului, cele dintâi în ordinea intrării lor în sfera de activitate a oricărui arhitect. Acordând prioritate problemelor restaurării urbanistice, am realizat în 1964, încă dinainte de redactarea *Restaurării monumentelor*, o lucrare litografiată *Sistematizarea centrelor istorice și valorificarea urbanistică a monumentelor de arhitectură*, dezvoltată apoi și publicată în anul 1967 cu titlul *Centrele istorice ale orașelor* (Protejare și restaurare; sistematizare și reconstrucție; valorificarea urbanistică a monumentelor de arhitectură). Lucrarea, care a fost distinsă cu un premiu al Uniunii Arhitecților, a găsit un răsunet favorabil în presa din țară și străinătate. Într-o amplă recenzie, publicată în revista *Pamatkova Pece*, nr. 4/1968, editată la Praga, Karel Robic subliniază aportul lucrării care, „înfățișând rezultatele remarcabile ale experienței în materie de protecție și reconstrucție a centrelor istorice de după cel de al Doilea Război Mondial, prin contribuția autorului la această problematică”, merită o mare atenție și recunoaștere.

Consider problema soluționării raportului dintre vechi și nou ca o temă majoră a arhitecturii contemporane, care mă preocupă în cel mai înalt grad. În anii din urmă, predarea problemelor de restaurare urbanistică și valorificare a centrelor istorice au căpătat, în cadrul

cursului meu, aspectul unei dezbateri asupra căilor soluționării raportului între vechi și nou. Lecțiile se bazuie pe un material bogat, rezultat din cercetarea critică a situațiilor ivite în țara noastră, cât și în diferite alte țări ale Europei, unde mi s-a oferit ocazia de a mă deplasa și a studia această problemă.

Pe linia acestor preocupări vreau să semnez raportul meu privind *Savegarde et mise en valeur des sites d'intérêt architectural et historique en tant que contribution sur activité du centre des villes* prezentat la cel de al doilea ciclu de studii asupra renovării urbane a Comisiei economice pentru Europa al O.N.U., publicat în volumul *La renovation urbaniste*, la New York, 1970, raportul de la sesiunea Comitetului permanent *Situri istorice urbane*, al FLHVAT la Lübeck (septembrie 1973) privind valorificarea centrelor istorice din România și studiile: *Raport între vechi și nou, temă majoră a arhitecturii contemporane* (în *Arhitectura*, nr. 4/1975); *Conservarea specificului orașelor* (în *Monumente istorice și de artă*, nr. 2/1975); *Restaurarea urbanistică. Geneza unor discipline de graniță între restaurarea monumentelor și sistematizare* (în *Arhitectura*, nr. 4/1976).

Cu aceste prilejuri, cât și cu ocazia unor luări de poziție în fața studenților sau la plenarele Uniunii Arhitecților din București și provincie, am militat pentru valorificarea moștenirii istorice privită ca o componentă a soluționării judicioase a raportului între vechi și nou. Această soluționare o consider ca una dintre verificările fundamentale ale capacității și măiestriei arhitectului.

În contextul aceleiași preocupări, în calitate de conducător de diplome, am urmărit să transfer centrul de greutate al temelor de la soluționarea unor probleme circumscrise strict în cadrul restaurării la elaborarea unor aspecte majore ale raportului între vechi și nou.

Preluarea, în anul 1961, a predării disciplinei Istoria artelor a constituit o situație conjuncturală. Nu am dorit această însărcinare, dar am predat cursul cu pasiune și dăruire. Trebuie să recunosc că activitatea mea în cadrul acestei discipline am privit-o ca o pregătire pentru predarea unui curs de Istoria arhitecturii, pregătire care, de altfel, a început odată cu numirea mea ca preparator.

Cu prilejul predării Istoriei artelor am recurs la un procedeu specific învățământului universitar, dar aplicat sporadic în

învățământul de arhitectură, acela de a trata cursul vorbit cu un ciclu de prelegeri, care selecționează din programa analitică acele probleme care sunt mai apropiate de experiența personală a celui ce predă. Prin urmare, am stăruit cu precădere asupra acelor opere sau monumente pe care eu însumi le-am văzut, întrucât asocierea emoției vii, directe, din punctul de vedere al eficacității didactice, este de preferat redării unor informații bibliografice, accesibile în egală măsură și studenților.

Ideea însușită încă din primii ani de muncă în specialitate, privind rolul istoriei arhitecturii ca instrument pus în slujba creației contemporane, a avut un rol călăuzitor în întreaga mea activitate. Treptat, pe această bază, mi-am format o concepție metodologică care mi-a furnizat argumentele pentru confruntările de opinii menite să stabilească locul istoriei arhitecturii în procesul formării arhitectului. Cu aceste prilejuri am susținut consecvent poziția istoriei arhitecturii ca disciplină de profil, de sine stătătoare, având sarcini și obiective distincte de cele ale teoriei arhitecturii, dar dezvoltându-se în strânsă legătură cu aceasta din urmă; ca o disciplină având un important rol formativ, capabil fiind să contribuie la cristalizarea concepției dialectice a arhitectului privind raporturile arhitecturii cu societatea, la înțelegerea legității interne ale fenomenului și, totodată, în măsură să lărgescă orizontul cunoștințelor sale de specialitate și să dezvolte sensibilitatea sa estetică.

Nevoia clarificării unor aspecte metodologice m-a condus la elaborarea (împreună cu Ion Rebedeu) unui studiu intitulat: *Cercetările privind natura și specificul arhitecturii și problemele metodologice în istoria arhitecturii*, publicat în 1964 (studiu care, după părerea mea, nu și-a pierdut până în prezent actualitatea). Probleme metodologice ale istoriei arhitecturii au fost abordate și în prefața la traducerea lucrării lui Bruno Zevi, *Saper vedere l'architettura* (Editura Tehnică, București, 1969), în articolul *Monumentele de arhitectură și istoria lor obiect al cercetării* (*Arhitectura*, nr. 4/1971) și în comunicarea prezentată la sesiunea științifică jubiliară a Institutului de Arhitectură din 1973 privind *Rolul și locul istoriei ca disciplină în învățământul de arhitectură*.

Activitatea mea în domeniul istoriei arhitecturii mi-a demonstrat necesitatea unei munci continue de investigație, în suprafață și

adâncime. De mulți ani programul meu zilnic cuprinde un număr consistent de ore dedicat studiului. Este adevărat că, în unele cazuri, direcția efortului meu a fost determinată de cerințe editoriale. În acest sens trebuie privită redactarea unor lucrări ca Roma cetate eternă sau Veneția, la alcătuirea cărora am ținut seama însă și de nevoile cititorului student.

Aceeași activitate îndelungată de investigație mi-a permis să trec la redactarea unei lucrări de sinteză, o *Istorie universală a arhitecturii*, în patru volume, primul publicat în 1977. Publicarea acestei lucrări, care este vizată să îndeplinească și funcția de curs, va constitui realizarea unei sarcini a învățământului de arhitectură rămasă îndelung neîndeplinită.

Vreau să arăt că activitatea de predare nu o consider numai sub aspectul conținutului, ci și din punctul de vedere al formei de transmitere a cunoștințelor. Trebuie să recunosc că lucrez îndelung asupra formei lecțiilor mele și că întotdeauna îmi propun să cuceresc auditoriul. Și dacă acest lucru nu-mi reușește în toate cazurile, prezența acestei preocupări dă o anumită plenitudine și tensiune actului didactic, contribuind la eficacitatea sa și constituie una din sarcinile acelor satisfacții care pot face din profesiunea didactică o profesiune de râvnit.

Calitatea conținutului și formei prelegerilor nu epuizează totuși sursele eficienței procesului didactic sub aspect instructiv-educativ. Considerând pe student nu ca un consumator pasiv al actului didactic, ci ca un participant activ la procesul formării sale profesionale, am urmărit cu perseverență și transform activitatea de cercetare a studenților dintr-o activitate extrașcolară într-o activitate de masă, o formă superioară a studiului individual, o componentă obligatorie a procesului de învățământ. Am urmărit, de asemenea, să antrenez pe cei mai buni studenți drept colaboratori la lucrările științifice ale catedrei și la propriile mele lucrări. Această preocupare de includere a cercetării în activitatea cotidiană a studentului a dat, în ultimii ani, roade evidente, pe măsura adâncirii procesului de integrare a învățământului cu cercetarea și producția.

Prin noul mod de organizare a activității studenților, care își însușesc cunoștințele pe mai multe căi, cursul își schimbă ponderea ca sursă de informare: cursul vorbit și cel scris, bibliografia, o

activitate de cercetare și o activitate practică de proiectare. Îmbinarea acestor forme de activitate a permis antrenarea unui mare număr de studenți la realizarea unor lucrări de specialitate, cerute de diferiți beneficiari, realizate sub îndrumarea mea și a celorlalți membri ai catedrei cum ar fi: *Studiul științific al determinării zonei centrale istorice a orașului București* sau studiile pentru valorificarea zonelor comerciale din centrele istorice ale orașelor Suceava și Craiova.

Privind verificarea și aprecierea cunoștințelor studenților ca o parte integrantă a actului instructiv-educativ, am urmărit îmbinarea unor forme tradiționale cu forme moderne cum ar fi examinarea prin teste, tinzând a spori continuu ponderea pe care o poate căpăta verificarea cunoștințelor teoretice acumulate prin intermediul unei activități practice.

În cele expuse mai sus trebuie văzută preocuparea mea insistentă pentru modernizarea procesului de învățământ și sporirea eficacității disciplinelor de Istoria arhitecturii și Restaurarea monumentelor în procesul de formare a arhitectului.

Gheorghe Curinschi, iulie 1977”

Nu știu în ce măsură sunt aplicate la noi concepțiile despre monumentele de arhitectură și destinul lor în contemporaneitate, despre restaurarea urbanistică. Nu cunosc în ce proporție aceste teme sunt studiate la Facultatea de Arhitectură și Urbanistică a Universității Tehnice din Chișinău, dar, judecând după felul cât de ușor ne despărțim de patrimoniul nostru cultural, opera lui Gheorghe Curinschi-Vorona nu este cunoscută și nu are aplicare practică.

În același interviu Gh. Curinschi-Vorona face o precizare interesantă care are rezonanță și în lucrarea *Arhitectura comparată...?*. La întrebarea lui V. Olărescu el găsește de cuviință să dea un scurt comentariu:

„– Înțeleg că sunteți creatorul arhitecturii comparate.

– O abordare spontană de nuanță comparatistă este prezentă în orice istorie a arhitecturii. Fondatorii istoriografiei românești de arhitectură, Gheorghe Balș și N. Ghika-Budești, au fost veritabili comparatiști fără să afirme acest lucru și, poate, chiar fără să-l fi conștientizat. În ceea ce mă privește, am încercat să aduc

comparatismul în istoria arhitecturii la nivel de metodă, teorie și disciplină autonomă de investigație.”

În epoca socialistă comparatismul a apărut ca o necesitate, ca un drept aproape neîndoielnic de a avea permisiunea de a studia și epocile anterioare. Doar e știut faptul că propovăduitorii noului realism socialist în artă și literatură cu aceeași măsură marxistă au operat și în arhitectură, negând tot ce s-a creat de alte generații. Stilul „stalinist” în arhitectură poate fi întâlnit în multe dintre țările care după cel de al Doilea Război Mondial au fost împinse în orbita de influență a U.R.S.S.

Salvarea arhitecților era în încercarea de a nu se îndepărta prea tare de marile modele arhitectonice ale lumii, de a nu se înstrăina spiritual de realizările contemporanilor, de a nu neglija experiența acumulată, exploatând-o în direcția care ar da cea mai valoroasă eficiență.

Acest moment, odată înțeles de Gh. Curinschi-Vorona, a fost implementat și prin istoriile sale, și, desigur, cel mai eficient prin metoda comparatistă, promovată și cultivată cu multă ardoare de savantul și arhitectul basarabean.

El n-a proiectat edificii. El a proiectat un tezaur arhitectonic pe fundalul foarte schimbător al unei epoci dramatice cu unele conotații chiar tragice.

Nefiind în stare să se apropie de arhitectura basarabeană din motive obiective, s-a orientat spre cea universală, deschizând o fereastră importantă pentru generațiile de tineri arhitecți români care trebuiau să fie formați la școala arhitecturii mondiale. Acesta este marele lui merit.

Ca savant a realizat o operă aproape completă. Scriu cuvântul aproape și sunt conștient de faptul că autorul a avut aceeași senzație. El n-a scris despre arhitectura Basarabiei – din motive obiective, căci nu avea dreptul. Dar o studia, o știu de la doctoranzii lui. Păcat. Pana lui ar fi consacrat eternității monumentele noastre de arhitectură, le-ar fi universalizat și, poate, prin gestul lui, le-ar fi salvat. Fără el nouă ne este mai greu să o facem, poate chiar imposibil...

Iurie COLESNIC

GAVRIIL VIER – UN PICTOR PLECAT SĂ-ȘI CAUTE DESTINUL

În galeria marilor exilați, întâlnim figuri uitate cu desăvârșire. Porniți în lume, în căutarea unui destin, din cauza unor circumstanțe istorice, se pomenesc adesea în niște condiții, într-un anturaj nebănuț, neașteptat pentru ei. Mobilizându-se, ei se afirmă, descoperă că dincolo de frontiera baștinei talentul lor este poate mai prețuit, mai necesar decât acasă. E o senzație concepută cu întârziere, dar foarte importantă pentru forjarea unor caractere veritabile.

Gavriil Vier este un exemplu de surghiunit, plecat de acasă din adolescență, format într-un mediu cultural rusesc de avangardă și stabilit în Bielorusia, fiindcă acolo atmosfera i s-a părut cea mai prielnică, mai apropiată de cea a meleagurilor natale. Nu atât natura verde cu păduri întinse, ci oamenii blânzi și sfătoși l-au făcut să ancoreze în acele ținuturi.

A fost pomenit în volumul I al enciclopediei *Literatura și arta Moldovei* (Chișinău, 1987) cu un articol nu prea mare, dar a rămas neobservat de criticii de artă și de acei istoriografi amatori, care încearcă să întregească orice licărire demnă de atenția istoriei artelor plastice din Basarabia.

Explicația rezidă în faptul că el, născut la 25 martie 1890 în satul Puțânteii, jud. Orhei, a purces să învețe la Petersburg și destinul a făcut ca să nu mai poată reveni la baștină.

A însușit temeinic arta picturii, începând cu anul 1905, în atelierul maestrului de icoane P. Kurbatov. De la iscusința de a picta icoane trece la arta de gen, unde în cadrul școlii de desen a Societății de Susținere a Artelor i-a avut ca profesori pe A. Pisemski și Nikolai Rerih. Cursurile acestei școli le-a absolvit în 1906. În 1910 este ucenic în atelierul lui S. Egorov, unde activează până în 1912. Concomitent, studiază la Școala Pictorilor din Petersburg.

Nu cunoaștem cu ce s-a ocupat în timpul primului război mondial, nici în perioada revoluției din 1917, nu știm de partea cui au fost simpatiile lui pe durata războiului civil. Poate că s-a conformat situației și a rămas în tabăra învingătorilor, ori poate a umblat și el cu unul dintre regimentele roșii...

Nu știm cum, în ce condiții, dar în 1921 îl găsim la Minsk, unde se manifestă ca pictor decorator, făcând scenografie pentru teatru. Paralel, a început să activeze și ca profesor de desen, mai întâi la Tehnicumul Feroviar apoi și în alte instituții de învățământ (1922-1925).

În această perioadă încearcă să facă pictură de gen și una din pânzele sale extrem de reușite, intitulată *Tânărul pictor* (1923), devine antologică și sub aspectul calitativ al realizării estetice, și sub structura abordării temei și izbutirii unei zugrăveli cu un profund mesaj propagandistic.

Din 1925 participă la expozițiile republicane din Bielorusia. Este un artist plastic care, trecând prin vârtejul primului război mondial, al revoluției, conflictului civil, războiului al II-lea mondial, a adus în creația sa impresiile timpului în care a trăit. Tematica, în mare parte, este revoluționară: *Masacrul de la Kurlovsk* (1925), *Partizanii* (1927), *Vechi și nou* (1927), *Intrarea armatei roșii în Minsk* (1944).

O altă temă, care l-a captivat cu desăvârșire, a fost cea a muncii. Convins că se făurește o viață nouă, nemaîntâlnită în istoria omenirii, el a încercat, prin arta sa, să fie alături de cei care ctioresc această lume: *Subotnic* (1932), *Tineri sportivi* (1934), *Recoltarea cartofilor* (1935), *Asamblarea mașinilor* (1937), *Forjărie* (1938), *În turnătorie* (1940) ș.a. Aceste titluri vădesc poezia muncii, sunt parcă niște poeme cifrate, niște coduri pentru noile generații, istorii care ar trebui să comunice lumii cum se zămislește o orânduire nouă, mai dreaptă.

Dar există și o altă fațetă a istoriei pe care aceste tablouri nu o mărturisesc, o tac nu din lașitate, ci de teama cenzurii. În Bielorusia acelor ani aveau loc evenimente cumplite. „Epurările” staliniste au nimicit milioane de oameni, în marea lor parte intelectuali bieloruși. Iar fără referiri la aceste tragice evenimente arta lui Gavriil Vier,

la fel ca și a altor contemporani ai săi, azi pălește, ca o artă care a plătit tribut tăcerii și tănuirii adevărului...

A fost pasionat de compozițiile istorice, de pânzele mari cu esență batalistă. Din șirul acesta evidențiem *Bătălia de pe lacul Ciud* (1938), *3 Mai 1944 la Minsk* (1945).

Amintindu-și de pictura bisericească, de tehnicile ei însușite odinioară, el a profesat și pictura murală și s-a evidențiat ca un bun portretist: *Kondrat Krapiva* (1938), *Mamă-eroină* (1946), *Portretul fiicei* (1947).

Interesul nostru însă rămâne fidel axat pe o altă lucrare, o compoziție simplă intitulată *Tânărul pictor*. O descifrăm ca pe o lucrare autobiografică – un băiețel dintr-un sat basarabean, împătimit de arta frumosului, încearcă să îmbine culorile și să obțină pe pânză o lume închipuită numai de el. Este o poezie, un fel de sonet pe pânză. E una dintre lucrările cele mai reușite ale lui Gavriil Vier, care s-a stins din viață în 1964 și despre care practic nu se mai amintește nimic nici în Bielorusia, nici la noi.

În *Enciclopedia Bielorusiei* am găsit câteva referințe la numele lui în articolele consacrate artelor plastice. Și numai în volumul *Hudojniki sovetskoii Belarusii* (Minsk, 1976) am găsit o pagină modestă dedicată acestui autor.

Făcând parte din generația lui Alexandru Plămădeală (1888-1940), care s-a format ca artist plastic în cadrul școlii moscovite cu tradițiile și specificul ei, Gavriil Vier este un produs al școlii din Petersburg, care a promovat în artă alte particularități, alte atitudini față de arta tradițională rusă, față de avangarda ce abia își făcea loc la începutul secolului XX. Studiul acestor două mari școli de artă, în cazul nostru, urmează a fi făcut prin prisma celor doi discipoli. Evoluția lor ulterioară este extrem de instructivă. O cercetare comparativă, aplicată direct istoriei artei noastre, se impune, deoarece în istoriile noastre de artă lipsesc cu desăvârșire aceste pagini.

În orice caz, trebuie să știm: neamul Vieru a dat Basarabiei un pictor marcant, chiar dacă n-a activat la baștină.

Iurie COLESNIC

AUTORII DE LA “VIAȚA BASARABIEI”:
ALEXANDRU LUNGU

Dintre sutele de nume de scriitori care au perindat în paginile revistei, pe cel al lui Alexandru Lungu l-am observat mult mai târziu. Și e logic, căci pentru prima dată el a apărut abia în 1941, pe când prestigiosul periodic apărea deja la București, iar tânărul poet abia împlinise 17 ani. Dar tinerețea, din câte se vede, nu-i încurca să se manifeste. Era un băiat îndrăzneț cu trăsături dure de caracter și idei curajoase, mature, bine pronunțate. Se vede aceasta din poezia, prima poezie la *Viața Basarabiei – Chișinău toamna...* (V.B., 1941, nr. 4, p. 42), din care, pentru confirmare, reproducem două strofe:

*Hei, vinul e mai vin și-i mai vârtos
În orașul acesta mort în aparențe –
Poezie crește din pahare și spumos
Sufletul cât stepa ne face reveranțe...*

*Hai să plecăm din cârciuma mică
La braț cu luceafărul basarabeian –
Amintirea-i ca o damă de pică
Și toate 'n privire amarul alean.*

E greu să crezi că versurile în cauză aparțin unui tânăr de 17 ani din timpul războiului. Prospețimea și originalitatea poeziei tânărului basarabeian, de altfel, se vede bine și din aprecierile colegului său de breaslă Sergiu Matei Nica, care pe acele timpuri redacta prestigioasa revistă dintre Nistru și Prut. În cronică *Poetul, bălaiul Alexandru Lungu* (V.B., 1941, nr. 4, p. 118-119) el scrie: “Un poet de o finețe impresionantă, creator de smaragde (smaralde) pe care trebuie cu mare băgare de seamă să le porți în degete ca să

nu le pierzi, cu o temperatură modelată, ușoară și gradată, ca o simfonie din locuri neexplorate de om, ceva extrem de fraged se găsește în poezia lui Alexandru Lungu, o frăgezime determinată de finețea unei sensibilități superioare, ceva care e prea frumos ca să nu ai grijă, că trebuie cu osârdie păstrat, spre a nu se volatiliza, a nu zbura peste granițele imediatei înțelegeri.”

Astfel apare poetul Alexandru Lungu la prima sa poezie de la *Viața Basarabiei*. Nu este exclus că tânărul o mai fi publicat și la alte periodice, căci – straniu lucru – colaborarea lui de la *Viața Basarabiei* a durat doar doi ani (1941 și 1943), deci cu o întrerupere de un an (1942, iarăși o enigmă).

Dar să revenim la publicațiile protagonistului de la revista anunțată. Informăm cititorul, că autorul nostru, A. Lungu, a activat la *Viața Basarabiei* în două ipostaze: de poet și de critic literar. În calitate de versificator a publicat, probabil, 5 poezii (un număr de revistă n-a fost consultat de noi), prima fiind deja citată și încă patru: *Bugaz* (V.B., 1941, nr. 5, p. 41), *Eu cu gândul* (V.B., 1941, nr. 6-7, p. 53), *Cântec de stepă* (V.B., 1941, nr. 8, p. 75), *Cardiograma basarabeană* (V.B., 1943, nr. 11-12, p. 42), și, conform înregistrărilor noastre, mai este una (sau poate un ciclu) în revista din 1941 (nr. , p. 41). Aici e necesar să constatăm că majoritatea din ele sunt poezii nestandarte din sufletul unui tânăr, poezii care exprimă sentimentele lui față de ființa dragă.

*Gura ta de trandafir și de lichior
N-a sărutat nicidecum livada de trifoiu.
Dincolo de viață am vrut să te desfoiu
De lutul care te fură din albul zbor.*

(“*Eu cu gândul*”) sau

*Nu simți? – se coace sângele 'n cascade
(Ce caldă-i mâna ta de catifea...)
Ne împresoară 'n vrejuri dragostea:
Zenitul a pierit și ziua cade...
Ci sânul tău de piersică mușcată
Și stepa care urlă 'n liniștile tari –
Hai să mușcăm din sâmburii amari,
Hai, fata mea – stranie fată!*

(“*Cântec de stepă*”)

Desigur, versurile reproduse aici, pot fi comentate diferit. Unora pot plăcea prin sinceritatea lor, altora din contra. Cert rămâne doar un lucru, că ele au prevestit o personalitate de poet viguros, un talent.

Ultima lucrare poetică a lui A. Lungu – *Cardiograma basarabeană* e de altă natură și exprimă evident alte sentimente. De data aceasta autorul e copleșit de marea dorință de a-și vedea baștina, de a reveni la locurile din copilărie etc. Poetul tânjește după casa părintească, după Basarabia. Tânărul se simte cu inima cioburi: “Cerule basarabean, simplu ca un cearceaf./ Izbele speriate și mici,/ tristețea țăranilor liniștită și bună –/ Se pierd în cioburile de oglindă ale inimii/ Alerg printr-o parabolă modernă./ Străină de ape, de livezi, de lucernă/ Și totuși cât de aproape mi-i/ Decorul acestui orizont basarabean!/ În toate găurile prin care alunecăm fugar/ (Oprind mai multe pentru amintiri)/ Sufletul înstrăinat și urban/ Își pleacă steagurile de melancolie/ Pentru anii din copilărie.”

În calitate de critic literar și de cronicar la *Viața Basarabiei* A. Lungu a publicat în mai multe rânduri. Fiind un intelectual, un tânăr bine orientat, el înțelegea că măiestria poetică nu vine de la sine, și el se străduia să fie la curent cu toate noutățile editoriale. El citea și-și făcea notițe. Unele din astfel de însemnări au nimerit și în paginile periodicului ce-l consultăm. Primele referințe critice sunt plasate în nr. 6-7 din 1941 și constituie niște succinte prezentări ale doi debutanți, primul fiind Lucian Valea cu volumul de poeme *Mătăniei pentru Fata Ardeleană*, apărută în colecția „Zarathustra” (1941) și al doilea era Holand Horațiu cu placheta de versuri *Suflet ruinat*, editată de Societatea Scriitorilor Români Basarabeni (1941). Semnalăm că aprecierile din referințele relatate sunt destul de drastice și este greu de presupus că ele aparțin unui începător. Referindu-se la volumul lui Lucian Valea criticul pentru început respinge, ca prematură, teoria literaturii de refugiu și în lumina acestor deziderate constată că volumul *Mătăniei pentru Fata Ardeleană* prezintă numai o atitudine a poeziei, nu și o realizare a ei, ca la încheiere să conchidă că “... Lucian Valea a grăbit momentul prielnic de creație despre care am vorbit la începutul acestor note. Îndreptând asupra sa privirile nu ca asupra unui rod poetic de

plan superior, ci ca asupra unei mari speranțe a generației noastre literare.” (p. 159). Cam în același spirit e apreciat și volumul *Suflet ruinat*, despre care prezentatorul spune: “Această primă carte a tânărului poet interesează în măsura în care îi va folosi în viitor ca o experiență întru lămurirea sa interioară.”

Următorul grupaj de materiale, plasat la diviziunea “Vitrina cărții” este alcătuit de asemenea din două recenzii: prima la cartea *Nebănuitele trepte* de Lucian Blaga și a doua *Alter Ego* de Ernest Verzea (V.B., 1943, nr. 6, p. 73).

Criticul de data aceasta este bine dispus, este mulțumit de cărțile consultate. Îndeosebi îi plac versurile blagiene, despre care spune: “Ultimul volum semnat de Lucian Blaga aduce variate posibilități de interpretare, îmbie la fixarea unor unghiuri inedite de vedere și constituie un teren pe care indicatoare diferite și interesante se pot situa fără exagerare. Versurile proaspete – uneori chiar în afara cronometrului literar – din *Nebănuitele trepte* constituie într-un chenar cursiv, un document viu de lirism actual.” (p. 70). În continuare autorul stăruie să demonstreze “intensa combustione de lirism interior, de lirism pur, de incantație și cadență care încep acolo unde dispare construcția, organizarea lucidă, alambicul intelectului de răceală” (p. 71), și concomitent se referă la aspectul filozofic al poeziei blagiene. Referindu-se la volumul *Alter Ego* de Ernest Verzea, criticul, polemizând cu unele idei expuse în recenziile anterioare, cum că tonalitatea izolată a poemelor din volum, în comparație cu cele publicate în ultimii 2-3 ani în diverse reviste, apare mult mai palidă ca orchestrația împlinită a cărții...”, ca în fine să conchidă oarecum ironic: “Ernest Verzea ni se pare un poet care merită să existe, să ardă și să consume nu numai traectoria de febrilă sclipire poetică pe care o îngheoacă, ci și hârtie de lux, deși editurile vor continua să tipărească muzicuțe și muzici mult, foarte mult inferioare volumului *Alter Ego*.”

Ultima publicație a lui Alexandru Lungu la *Viața Basarabiei* (V.B., 1943, nr. 9-10, p. 99-100) constituie o recenzie la romanul *Mântuire* de Octav Suluțiu. El, Octav Suluțiu, până a-și scrie romanul anunțat “a realizat o critică nu numai interesantă, ci plină de sevă, de luminișuri, o critică fără vidul lucrurilor seci,

reușind să fie creator și-n acest meșteșug al discuțiilor lucide”. Și iată că ilustrul critic apare în ipostază de romanist. Prin romanul *Mântuire* autorul nu se limitează la o încercare a puterilor sale într-un nou gen, el foarte sigur anunță prin *Mântuire* un serial întreg. Criticul romanului, Alexandru Lungu, apreciază prima carte a serialului pozitiv, dar cu unele rezerve. El scrie: “*Mântuire* este o carte interesantă, mai ales bine construită și intră, mai mult decât meritos și fix, în chenarul genului catalogat: roman. Îi lipsește tonul adânc, fiorul continuu, o naturalețe de dincolo de construcție. Lipsa aceasta nu trebuie căutată în logica propriu-zisă a acțiunii: totul este verosimil, dar nu-i convingător.” (p. 100).

Aceasta este activitatea basarabeanului Alexandru Lungu la revista *Viața Basarabiei* (aflată pe acele timpuri în refugiu la București). O colaborare, poate nu atât de fecundă, însă pentru un tânăr cum a fost protagonistul nostru – destul de esențială.

Aici, credem, a sosit momentul să ne lămurim cine este, totuși, acest Alexandru Lungu? Pentru a răspunde la întrebarea aceasta cam generală vom apela la documente, la o scrisoare a tânărului scriitor din acei ani, reproducă din cronica lui Sergiu Matei Nica, semnalată anterior: “Da sunt basarabean... e primul lucru, pe care vreau să-l scriu pe această fluturare de albă prietenie. Mi-am ridicat anii de undeva, de lângă Nistru – geograficește – de undeva din județul Cetatea Albă și mai precis: din Saba¹ cu vinuri de aur și sânge. De mic am părăsit plaiurile natale, însă revenirile acelea calde în Akkerman și apoi în casa bunecilor din Chișinău – unde se mutaseră – nu le voi uita niciodată și mai mult, le simt mereu focul în mine.

Iată de ce drumul meu spre viața ce pulsează nu e o simplă formă, ci adeziune de fond sufletesc, sinceră, totală.

Și poate, în curând, într-o toamnă cu vin mult și cu vise mustite în pârg – o să ne întâlnim și o să ne îmbrățișăm cu toții în redacția atât de intimă a lui N. F. Costenco lângă pahare cu aurul viilor noastre basarabene.”

¹ Într-o scrisoare adresată lui Ion Șpac protagonistul Alexandru Lungu ne mărturisește următoarele: “M-am născut la Cetatea Albă. Impresia din textul lui Sergiu Matei Nica e un fel de “cochetărie” metaforică.”

Pentru a întregi chipul poetului de la Cetatea Albă reproducem în continuare și cuvintele, aprecierile criticului și poetului din acele timpuri Sergiu Matei Nica, din aceeași cronică: “Pe Alexandru Lungu l-am cunoscut în Chișinău, în redacția acestei reviste. E un băiat bălaiu, cu fruntea înaltă și plină, cu ochi oboșiți de visare, cu obrazul frumos și fin ca o ospitalitate basarabeană, îmbrăcat în sur – mătasea nesfârșitelor stepe de toamnă – și cu o vorbă dulce, ca o pară moldovenească. Ne-am cunoscut în Vinerea Seacă a anului de tristă pomenire 1940, apoi ne-am despărțit, ne-a despărțit refugiul, și iată că astăzi din nou îl avem pe Alexandru Lungu în față, dar nu băiatul cu ochi de icoană, ci poetul Alexandru Lungu.” (p. 118)

Notițele de unde sunt extrase aceste frumoase cuvinte, se sfârșesc cu o frază vrăjitoare: “Copil bălaiu, cu fruntea cât o lună, am vrea să te avem mai aproape!” (p. 119).

La încheiere ne aliniem și noi la dorul regretatului Sergiu Matei Nica, parafrazându-i nițel cuvintele. Dragă Alexandru Lungu! Vrem să vă avem mai aproape de Moldova.

Iar pentru cititorii curioși comunicăm că poetul, editorul și cetățeanul Alexandru Lungu astăzi trăiește în Germania. Scrie și azi în limba română și editează pentru noi, românii, o originală revistă. Amănunte mai ample doritorii vor afla din articolul academicianului M. Cimpoi “Un cavaler al orei 25: Alexandru Lungu”. (Viața românească, 1996, nr. 9-10, p. 32-36), cât și din dialogul poetului și publicistului din republică Andrei Burac, intitulat “Cred că poeții nu descoperă poezia, ci se lasă descoperiți de ea”, publicat în revista *Basarabia* din 1994 (nr. 9-10, p. 68-74).

Ion ȘPAC
30.03.1999

PAUL MIHAIL – PREOT, ISTORIC, PATRIOT

*„E așa de scurtă viața noastră.
Toate răutățile provin de la oameni și împrejurări.
Dar în esență, e așa de plăcut să trăiești,
să vezi și mai ales să gândești.”*

Paul Mihail (fost Pavel Mihailovici) s-a născut la 29 iunie 1905 în s. Cornova, județul Orhei (azi raionul Orhei). Neamul Mihailovici parvine din comuna Ciuciulea, fostul ținut al Iașilor, unde predecesorii au fost preoți și dascăli.

Tatăl său, pe când era elev la Seminar, sub influența poporanismului s-a dedicat mișcării pentru ridicarea poporului. Plecând din clasa a 5-a din Seminar, a fost numit într-un sat îndepărtat – Cornova – unde la cele 80 de case ale locuitorilor răzeși și țărani lipsea o școală începătoare. Tânărul învățător a început să învețe copiii în 1893 pe la casele lor, apoi satul a ridicat o construcție modestă din cărămidă, sală pentru clasă, unde el a predat până la tragica moarte prin accident din 1909. Odată cu slujba de învățător, a îndeplinit-o și pe cea de dascăl al bisericii Sf. Dumitru și a fost președintele comitetului de construcție a bisericii din piatră, cu hramul Sf. Gheorghe. Prin căsătoria cu Elena Huzun, fiica căpitanului de mazili din satul Meleşeni, jud. Orhei, și-a întemeiat gospodăria și a avut nouă copii, ultimul băiat fiind Paul. Acesta, rămânând orfan de mic, a fost dus la orfelinatul mănăstirii Hârjauca, unde a urmat școala mănăstirească, iar în 1918 a fost admis ca elev la Seminarul Teologic din Chișinău. Sporind în învățătură, Paul Mihail a fost cel dintâi la absolvire, în 1926.

Fiind în seminar, el a condus secția culturală a Societății culturale a elevilor Seminarului „Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni”. În cadrul acestei secții a prezentat diverse referate, care puțin mai târziu au fost publicate în revistele din Chișinău și Iași: *Luminătorul*,

Studentul, Calendarul bisericesc, Cuvânt moldovenesc ș.a. Anume aici, în clasele seminarului, tânărul teolog studiază documente și manuscrise din bibliotecile parohiale și mănăstirești și din arhivele instituțiilor de învățământ și ale statului.

În toamna anului 1926 devine studentul Facultății de Teologie din Chișinău, care a fost inaugurată la 8 noiembrie a aceluiași an. Mai târziu, pe paginile revistei *Luminătorul*, părintele Paul va lăsa o amintire caldă despre înființarea primei Facultăți de Teologie în Chișinău, despre activitatea ei, despre mari dascăli ai teologiei, care au îndrumat și au crescut mai multe generații de preoți, savanți și slujitori vrednici ai Bisericii.

În perioada studiilor publică primul său articol „Despre bibliotecile parohiale”, în care tânărul teolog arată dragostea sa pentru cărți și biblioteci, și mai ales de ordinea și starea lor în parohiile basarabene. La Facultatea de Teologie îndeplinește timp de 4 ani funcția de secretar al facultății (ianuarie 1927 – decembrie 1930).

Din 1928 a urmat cursurile la Litere, Secția istoria românilor a Universității din Iași.

În noiembrie anului 1930 susține teza de licență la Catedra „Istoria bisericii române”, obținând notarea „Magna cum Laude” pentru lucrarea „Legături culturale bisericești dintre români și ruși în secolele XV-XX”, mai târziu publicată în revista Societății istorico-arheologice bisericești. Luând în considerație stăruința lui pentru cunoașterea trecutului Bisericii, Eparhia Chișinăului, în fruntea căreia se afla Mitropolitul Gurie Grosu, îi acordă bursă pentru studii în sud-estul Europei: Jugoslavia, Bulgaria, Grecia și Turcia (1930-1932). Prin greutate, uneori flămând, fără odihnă, bolnav, lucrează insistent, studiind și copiind numeroase documente, hrisoave, acte voievodale și manuscrise vechi, privitoare la istoria patriei și a neamului. Rămâne cu impresii și amintiri deosebite, care le expune în agenda sa, mai târziu publicată ca *Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei*: „Ce-am simțit aici nu pot exprima prin cuvinte. Trebuie să fii aici ca să simți harul acoperământului divin”. Iar aflându-se zilnic la slujbele divine din mănăstirile Muntelui Athos, văzând viața curată și înălțătoare, care o duceau călugării athoniți,

își pune întrebarea privind planurile din viitor: „Voi merge la călugărie, la viața curată, la muncă și rugăciune...” și în altă parte: „Da sau nu? Spre preoția de mir sau spre călugărie?”.

Se întoarce la Chișinău cu un număr mare de documente, hrisoave, manuscrise, tipărituri și corespondențe, care au format un bun al patrimoniului cultural național. Se căsătorește și este hirotonit diacon (1933) la Catedrala „Nașterea Domnului” și preot (1936) la „Soborul Vechi” din Chișinău. Aici a slujit din anul 1936 până la 28 iunie 1940 și din iulie 1941 până la 18 august 1944.

Munca sa de cercetător în istorie era orientată, în primul rând, către cunoașterea trecutului pământului natal. Pentru lucrarea sa în manuscris „Tipărituri românești din Basarabia de la 1812 până la 1918” Academia Română i-a acordat Premiul Năsturel (în sumă de 5000 lei) la 13 iunie 1939. Iar în 1940 a tipărit-o în colecția „Studii și cercetări”. Apariția cărții i-a adus părintelui Paul aprecierea în rândurile savanților și cercetătorilor. Astfel, generalul Radu Rosetti o numește „una dintre cele mai importante cărți citite în ultimul timp”.

La 19 februarie 1945, la Râmnicu-Vâlcea, unde se afla temporar Facultatea de Teologie din Cernăuți, preotul Paul Mihail susține teza de doctorat: „Ctitorii românești către Locurile Sfinte și popoarele vecine”, manuscris în 313 pagini. Comisia îl declară doctor în teologie, Specialitatea „Istoria bisericii”, cu calificativul „magna cum laude”.

În deceniile următoare și-a continuat cercetările, publicând peste 400 de studii, articole, recenzii și note.

A activat în calitate de subdirector (1933), apoi director (1941) al Muzeului Istorico-Bisericesc din Chișinău.

Director al Școlii de cântăreți bisericești (1941-1944). În această calitate a prezentat rapoarte despre activitatea școlii în revista *Luminătorul*.

După 1944, preot la biserica „Buna Vestire” din Râmnicu Vâlcea (1944-1946).

Între anii 1946-1980 deține funcția de paroh al bisericii „Banu” din Iași, despre care amintește în lucrarea intitulată „Contribuții documentare la istoria orașului Iași”, apărută în *Anuarul Institutului*

de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași (vol. I și II din an. 1987). În anul 1942 este avansat în treapta de iconom stavrofor. Aici a predicat și a catehizat la fiecare slujbă, a introdus cântarea de obște în biserică și s-a îngrijit pentru buna conservare a inventarului parohiei.

Asistent la Facultatea de Filologie a Universității din Iași (1948-1949).

Participant la mai multe congrese și simpozioane istorice din străinătate (Sofia, Praga, Varșovia, Moscova ș.a.).

Au fost apreciate scrierile sale prin înregistrarea lor în „Bibliografia veche românească”, „Bibliografia românească de lingvistică”, „Bibliografia istorică a României” și în bibliografii de peste hotare. De asemenea, citarea acestora în diverse lucrări de specialitate arată contribuția sa în domeniul istoriei și valoarea studiilor sale pentru întreaga lume și în special pentru cultura neamului nostru.

Împreună cu fiica sa, dr. Zamfira Mihail, a publicat volumul „Acte în limba română, tipărite în Basarabia”, precedate de bibliografia tipăriturilor românești din Basarabia, I, 1812-1830¹¹, care „constituie una din pietrele de temelie, din monadele templului bibliologiei noastre”.

A fost omagiat la împlinirea a 70, 75 și 80 de ani în publicații bisericești și științifice. Pentru activitatea de slujitor al Bisericii de peste 50 de ani, Prea Fericitul Patriarh Teoctist, pe atunci Mitropolit al Moldovei și Sucevei, îi acordă părintelui Paul Mihail gramota către ziua Învierii Domnului, prin care i s-a conferit titlul onorific de „Avva”.

În noaptea de 10 spre 11 octombrie 1994 preotul Paul Mihail a trecut în lumea dreptilor. „Paul Mihail s-a stins din viață așa cum a trăit, senin și blând, împăcat cu sine și cu lumea, în liniștea patriarhală a casei sale din București, un adevărat templu, cum puține mai sunt astăzi în țară”. Luni, 10 octombrie a fost o zi obișnuită și chiar a terminat studiul privind „Obștea Mănăstirii Neamț la anii 1836-1837”, care a și fost dus de fiica sa, cercetătoarea științifică dr. Zamfira Mihail, dlui academician prof. Virgil Gânda, spre a-l avea la momentul când urma să se sărbătorească împlinirea a

200 de ani de la trecerea din viață a Sfântului Cuviosului Paisie Velicikovski, arhimandritul și starețul mănăstirilor Secu și Neamț – la 15 noiembrie 1994 în Catedrala „Înălțarea Domnului” de la Mănăstirea Neamț.

Dorința testamentară era ca să fie dus și înmormântat lângă părinții săi, în satul natal Cornova, județul Orhei (astăzi raionul Orhei). Lucrul acesta nu s-a împlinit din diverse motive. Părintele Paul a suferit ca pe o răstignire prelungită neputința de a merge zece ani la locurile copilăriei sale, deși s-a aflat în permanentă activitate științifică de cercetare în spațiul de parohie, de arhive și biblioteci de toate nuanțele (bisericești și laice). A suferit în anul 1985, când, la împlinirea a optzeci de ani, în unele articole de omagiere, din cauza „cenzurii”, nu s-au putut înscrie corect datele biografice în coordonatele reale ale spațiului geografic românesc de unde provinea, ci doar: crește (sau a crescut) în localitatea (sau satul) Ciuciulea din ținutul Iașului (sau „din vechiul ținut Iași”).

Prin studiile sale istorice a adus o contribuție importantă la descoperirea și studierea surselor medievale ale istoriei naționale, fiind cel dintâi cercetător român al Arhivei Metocului Sfântului Mormânt din Istanbul (Constantinopol).

Multe alte documente inedite pe care le-a descoperit și publicat – ca și unele manuscrise și obiecte de artă – le-a donat Bibliotecii Academiei Române, Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, Arhivelor Statului din Iași, Institutului de Istorie din Iași.

Părintele Paul Mihail a rămas și va rămâne pe veacuri pentru neamul nostru, pentru istorie și Biserică, un preot și cercetător cu „caldă afecțiune umană”, „un părinte al dragostei”, un patriot al meleagurilor natale, al limbii, tradiției poporului nostru și al culturii.

Bibliografie:

1. Bălan, Ioanichie. Convorbiri duhovnicești. Vol. II. – București, 1989. – P. 363-376.
2. Bălan, Ioanichie. Dascăl de teologie ortodoxă: Paul Mihail // Lit. și arta. – 1992. – Nr. 7. – P. 3.
3. Buburuz, Petru. Figuri de cărturari basarabeni: Paul Mihail // Lit. și arta. – 1991. – Nr. 27. – P. 4.
4. Caproșu, Ioan. Paul Mihail la a 70-a aniversare // Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași. – 1975. – P. 417-418.
5. David, Petre. Preotul Paul Mihail la 70 ani // Biserica Ortodoxă Română. – 1975. – Nr. 7-8. – P. 932-934.

6. Enciclopedia istoriografiei românești. – București, 1978. – P. 219.
7. Gașpar, Iustin. Preotul Dr. Paul Mihail la 80 de ani // Mitropolia Moldovei și Sucevei. –1985. – Nr. 10-12. – P. 795-800.
8. Gândea, Virgil. Trecutul la timpul prezent: Paul Mihail // Lit. și arta. – 1992. – Nr. 7. – P 1, 3.
9. Gorovei, Ștefan. Dr. Paul Mihail la 80 ani // Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași. – 1985. – P. 999-1000.
10. Irimia, Teodor; Gașpar, Iustin. Preotul Paul Mihail la 75 de ani // Mitropolia Moldovei și Sucevei. – 1980. – Nr. 3-5. – P. 396-397.
11. Ivan, Ioan. „Avva Pavel” – preot dr. Paul Mihail // Teologie și viață. – 1994. – Nr. 11-12. – P. 123-125.
12. Lemny, Ștefan. Pr. dr. Paul Mihail // Mitropolia Moldovei și Sucevei. – 1985. – Nr. 10-12. – P. 814-815.
13. Malanețchi Vasile. Paul Mihail (1905 – 1994) // Magazin bibliologic. – 1995. – Nr. 1-2. – P. 30 – 31.
14. Melinti, Maxim. Paul Mihail – preot și istoric, un deceniu de la mutarea în veșnicie // Altarul credinței. – 2004. – Nr. 18. – P. 3.
15. Melnic, Iulia. Ateneul de cultură și credință „Biserica Albă” // Magazin bibliologic. –1992. – Nr. 2. – P. 8-9.
16. Mihail, Paul. Jurnalul (1940-1944) și corespondență. – București, 1998.
17. Mihail, Paul. Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei (1931). – București, 1991 și extras în rev. „Mitropolia Olteniei” – 1989. – Nr. 3. – P. 86-118; – Nr. 4. – P. 82-107; – Nr. 5. – P. 96-115; – Nr. 6. – P. 96-115.
18. Mihail, Paul. Facultatea de Teologie a Universității din Iași (1926-1940) // Luminătorul. – 1992. – Nr. 2. – P. 38-40.
19. Mihail, Paul. Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. – Chișinău, 1993.
20. Mitu, Mihail. In memoriam Paul Mihail // Romanoslavica. – 1994. – P. 289-291.
21. Moraru, Mihai. In memoriam Paul Mihail (1905-1994) // Revista de istorie și teorie literară. – 1994. – Nr. 4. – P. 465-466.
22. Păcurariu, Mircea. Basarabia. Aspecte din istoria bisericii și a neamului românesc. – Iași, 1993.
23. Păcurariu, Mircea. Dicționarul teologilor români. – București, 2002. – P. 289-291.
24. Rău, Alexe. Pe cărarea lui Desiderie (La centenarul nașterii Avvei Paul Mihail) // Gazeta bibliotecarului. – 2005. – Nr. 6. – P. 1-2.
25. Simonescu, Dan. Lucrările bibliografice ale părintelui avva Paul Mihail // Magazin bibliologic. – 1993. – Nr. 1. – P. 25-31.
26. Țurcanu, Ion. Părintele cărturar Paul Mihail: Evocare în legătură cu apariția postumă a “Jurnalului” său // Limba română. – 2000. – Nr. 6-12. – P. 177-179.
27. Vornicescu, Nestor. Cuvânt înainte // Paul Mihail. Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. – Chișinău, 1993. – P. 7-9.

Maxim MELINTI,
magistru în istorie

ARHIEPISCOPUL VICHENTIE (VICTOR ALEXANDRU MORARU)

S-a născut la 4 octombrie 1953 în satul Sculeni, raionul Ungheni, RSS Moldovenească, într-o familie de preot. După absolvirea școlii medii, din anul 1971 până în 1973 a trecut pregătirea militară. În 1974 a susținut cu succes examenele de admitere la Seminarul Teologic din Moscova, iar în 1982 este admis la Academia Teologică din Moscova, pe care a absolvit-o cu succes, obținând titlul de candidat în teologie (magistru), având ca temă „Învățătura despre rugăciune a Sfântului Ignatie Briancianinov”. În 1981 a fost tuns în călugărie și hirotonit ierodiacon, iar în ianuarie 1982 în ieromonah. Din 1982 a făcut ascultare în calitate de ajutor de iconom al Lavrei Troițe-Serghieva. În 1985 a fost ridicat în rangul de igumen ai aceleiași Lavre. La 28 august 1990 a fost ridicat în treapta de arhimandrit, iar la 2 septembrie în Catedrala „Nașterea Domnului” din Chișinău, într-un sobor de arhieriei în frunte cu Prea Fericitul Aleksei II Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii, a fost hirotonit în treapta de Episcop de Bender, vicar al Mitropoliei Chișinăului.

Odată cu venirea sa în Eparhia Benderului, viața religios-morală a luat un avânt nemaîntâlnit până atunci. Au început să deschidă bisericile închise, se primeau ajutoare din partea statului pentru înviorarea vieții religioase, eparhia a început a se trezi din somnul indiferenței religioase și ateismului. S-a înființat un seminar teologic în incinta Mănăstirii Noul-Neamț, Chițcani, în care își făceau studiile tinerii din întreaga mitropolie.

Din darea de seamă din 20.XI.1992 aflăm, că doar într-un an au fost hirotoniți 21 preoți, în marea lor majoritate absolvenți ai Seminarului Teologic de la Noul-Neamț. Dintre ei – 4 activează în Eparhia Chișinăului, 10 în Eparhia Benderului, 5 își continuă studiile, 2 au rămas la mănăstire. Tot în acest an pe teritoriul

Eparhiei Benderului au fost redeschise 15 parohii, care sunt în număr de 127, urmând a fi deschise încă 20.

Din darea de seamă anuală din 1993 aflăm că numărul de parohii deschise au fost în număr de 167, deci s-au deschis de două ori mai multe decât s-a propus. S-a ridicat numărul protopopiilor la 11, a preoților la 173, călugări – 15, preoți antrenați în parohii – 161 dintre ei 3 călugări, au fost hirotoniți – 26 preoți, preconizând a redeschide și înființa 20 parohii.

Pe lângă Seminarul Teologic „Cuv. Paisie Velicikovski” de la Noul-Neamț în care învățau 113 elevi, s-a înființat și o școală de cântăreți bisericești (dascăli) la Dubăsari, în care își făceau studiile 30 de elevi și eleve, rector al școlii fiind numit pr. Eufimie Robu.

Luând în considerație situația politică ostilă de la Tiraspol, nu s-au putut realiza multe din obiectivele propuse, totuși, către anul 1995 în Eparhia Benderului aflăm 173 parohii cu 201 preoți, numărul călugărilor s-a ridicat la 32, nou-hirotoniți – 9, parohii trecute la Mitropolia Basarabiei – 9, s-a ridicat numărul obștelor monahale – 3:

- Mănăstirea Înălțarea Domnului, Noul-Neamț, stareț arhim. Dorimedont (Cecan)¹;

- Schitul Sf. Mcc. Vichentie și Dorimedont, stareț igumen Serafim;

- Schitul Sf. M. Mc. Gheorghe „Zloți”, stareț arhim. Tobii.

Odată cu înființarea noilor eparhii în republicile Hakasia și Tuva, din ordinul Sf. Sinod din 18 iulie 1995, a fost numit episcop de Abakan și Kâzâl, în care a activat din 18.07.1995 până în 19.07.1999. Din ordinul Prea Fericitului Patriarh Aleksei II, la 19 februarie 1999 a fost ridicat la treapta de arhiepiscop, iar din iulie 1999 a fost transferat ca arhiepiscop de Ekaterinburg și Verhotursk, unde a început o activitate prodigioasă în vederea organizării noii eparhii. În decursul unui an a reușit să reconstruiască catedrala episcopală din or. Ekaterinburg, pentru care a fost decorat de Prea Fericitul Patriarh Aleksei II cu distincția Cuv. Serghie de Radonej gr. I. Tot în acest an a reușit să reconstruiască și să repare

¹ 8.11.1998 a fost hirotonit episcop de Edineț și Briceni.

câteva mănăstiri din eparhie. Sub conducerea sa apar patru ziare: *Gazeta ortodoxă*, *Glasul ortodoxiei*, *Acoperământul*, *Biserica ta*. De asemenea, s-a înființat un post de radio care, are ca scop propovăduirea adevărilor creștine, a moralei creștine ș.a. Din binecuvântarea și cu sprijinul I.P.S. Sale a luat ființă și un studio televizat, un Centru de reabilitare a jertfelor sectelor totalitare, centre sociale, o Societate Arheologică, un muzeu unde sunt expuse relicvele descoperite. A înființat un colegiu teologic și este rector al Seminarului Teologic din Ekaterinburg, din iunie 2003 este președintele Fondului Sf. Macarie.

Din scurta relatare vedem cu cât zel și cu câtă dibăcie, pentru a câtă oară, un basarabean ridică prestigiul patriei sale, prin munca depusă în ogrorul Bisericii Creștine Ortodoxe. În final îl felicităm pe I.P.S. Vichentie cu împlinirea a 15 ani de slujire arhipastorală și-i aducem piosul nostru omagiu, rugând fierbinte pe Multmilostivul Dumnezeu să-i dăruiască zile îndelungate cu sănătate și roade bogate în păstorirea Sfintei Biserici a lui Hristos.

Bibliografie:

Dosarul personal al P.S.Vichentie, ep. de Tighina, în Arhiva Mitropoliei Chișinăului și a Întregii Moldove.

Site-ul oficial al Arhiepiscopiei Ekaterinburgului: www.ekaterinburg-eparhia.ru/

Serghei MELNIC, doctorand
14.01.2005

CANTEMIRIANA ÎN VIZIUNEA CĂRTURARULUI CHIȘINĂUIAN ALEXANDRU KIDEL

Despre Alexandru Kidel – bibliologul, istoricul și istoricul literar – un pasionat propagator al științei, artei și literaturii în spațiul românesc, și mai ales în spațiul basarabean, s-a scris în mai multe rânduri. Despre el s-a elaborat și un studiu biobibliografic, care mai dăinuie, din păcate, în manuscris.

De data aceasta însă ne este dat să mărturisim cititorilor despre aportul adus de el pe altarul moștenirii literar-științifice și, în special, la cristalizarea în memoria poporului nostru a numelui Cantemir, anume al lui Dimitrie Cantemir și al familiei sale.

Se mai păstrează în memoria noastră manifestările organizate cu ocazia sărbătoririi „Anului Dimitrie Cantemir – 2003”: simpozioane, conferințe științifice, mese rotunde, expoziții de carte etc., la care s-au rostit (și scris) multe lucruri frumoase, unele parțial cunoscute, iar altele fie uitate sau chiar inedite. Cu interes deosebit, spre exemplu, au fost primite comunicările, dar și emisiunile televizate și radio ale reprezentanților de la Moscova și Petersburg, respectiv Dimitri Karalis și Veaceslav Samoskin. Printre altele, ei au lansat multe detalii din bogata corespondență a fiicei mai mari, Maria, și a feciorului mai mic, Antioh, ai marelui cărturar și om de stat Dimitrie Cantemir, o bună parte dintre care (despre dragostea dintre Petru cel Mare și Maria Cantemir, spre exemplu) sunt cunoscute unora de la Șt. Ciobanu (7), de la Al. Kidel (1) și din alte surse, dar care fiind percepute de către o bună parte din ascultători ca niște documente absolut inedite. Se cereau, parcă, unele explicații. Se aștepta publicarea comunicărilor, care, probabil, ar fi rezolvat problema aceasta, după părerea ascultătorilor mai atenți, inventată. Dar așteptările mai continuă. La drept vorbind, momentele acestea m-au intrigat și pe mine.

Revenind la scrierile kideliene despre familia Cantemir, ne-am convins că ele deloc n-au fost niște ocupații episodice, ci din contra: făceau parte din interesele lui profesionale (științifice). Se știe că, imediat după absolvirea Universității Cuza-Vodă din Iași (1928), Al. Kidel și-a perfecționat studiile, făcând doctoratul la aceeași instituție, secția politico-economică (1928-1933). În 1930 el a publicat, într-o broșură aparte, lucrarea *Contribuțiuni la bibliografia social-economică basarabeană*, care, alcătuită din mai multe diviziuni, rezervează un paragraf aparte – „Colonizările din Basarabia” – ce constituie o trecere în revistă a literaturii despre colonizările moldovenilor în diferite regiuni ale Rusiei (S. Trișcenco). Aceste interese științifice le-a realizat în mai multe studii și articole, printre care și *Maria Cantemir: Femeia cea mai cultă din epoca lui Petru cel Mare*, publicată într-o ediție separată (Ch., 1934) și în revista *Viața Basarabiei* (nr. 6 și 7-8, 1934). Pe parcursul anilor autorul va propune cititorilor și alte articole, studii și recenzii legate de acest nume. (Lista acestora, în ordinea cronologică a apariției, vezi la finele acestor rânduri.)

Dar iată și cantemiriana propriu-zisă în viziunea lui Alexandru Kidel. *Maria Cantemir...* (1) e prima lucrare de proporții la tema dată a tânărului cercetător. El din start ne pune la curent că lucrarea respectivă e scrisă „După studiul lui N. Maikov, membru al Academiei Ruse, publicat în revista *Ruskaia starina*, anul 1897, unde arată și izvoarele de care s-a folosit: scrisorile Mariei Cantemir către fratele său Antide Cantemir păstrate în arhiva Ministerului de Justiție din Moscova etc.” (P. 9), ca mai apoi să ne mărturisească cum și în ce împrejurări D. Cantemir cu familia și cu toți cei de l-au însoțit au ajuns în Rusia. „În anul 1711, la începutul războiului ruso-turc, domnul Moldovei Dimitrie Cantemir a aderat la planurile războinice ale lui Petru cel Mare și după sfârșitul nefavorabil al acestui război s-a retras după oștile rusești în Rusia” (P. 9). Autorul se asociază la spusele contemporanilor că D. Cantemir „e un om foarte capabil și cuminte” (Petru, țarul), că e un om înțelept, cult și curtenitor. Român de origine, a fost de-o cultură superioară. Primele studii le-a făcut la Constantinopol. Născut în anul 1663, a asistat de tânăr la primele războaie ruso-turce. Dimitrie Cantemir,

căsătorit cu fiica domnului muntean Șerban Cantacuzino, care „nutrea gânduri despre izgonirea turcilor din Țarigrad” (P. 10), a rămas adânc impresionat de aceste planuri. Dar în zadar... Iar când țarul Rusiei a declarat război Turciei, „domnul Moldovei nu s-a îndoit niciun moment ca să treacă spre partea Moscovei. Însă înfrângerea de la Prut a risipit și ultima speranță” (P. 10).

În 1711, la părăsirea Moldovei, familia lui Dimitrie Cantemir „se compunea din următoarele persoane: soția sa – Casandra, două fiice – Maria și Smaranda și patru fii: Matei, Constantin, Serghie (Șerban) și Antioh... Fiica cea mare – principesa Maria, născută la Iași, la 29 aprilie 1700, a fost dusă la Constantinopol, unde a stat cu părinții până la numirea lui Dimitrie Cantemir ca domn al Moldovei. La sfârșitul anului 1711, Dimitrie Cantemir cu familia vine la Iași.” (P. 10). Aici, la Iași, în ziua de 24 iunie 1711, Maria l-a văzut pentru prima oară pe țarul Petru cu țarina Caterina la intrarea lor în capitala Moldovei. Asta a fost o măsură de precauțiune, de a-și expedia familia în Rusia. De la această dată Maria „nu și-a părăsit noua sa Patrie” (P. 10).

Pentru început, D. Cantemir și-a stabilit reședința la Harkov, însă nu pentru multă vreme. În anul 1712 țarul îi dăruiește moșii întinse în ținuturile Moscovei, Kurskului și Sevskului și un palat la Moscova. Peste un an (1713) D. Cantemir se mută la Moscova. În Rusia copiii lui erau supravegheați, în primul rând, de mama lor – Casandra, dar îl aveau în casă, ca perceptor, pe Anastasie Condoidi – un grec din Țarigrad, pe care Dimitrie Cantemir „l-a luat cu el la plecarea sa în Rusia” (P. 11). Anume de la acest perceptor a învățat Maria Cantemir greaca veche, latina și italiana, „știindu-le așa de bine încât pe urmă purta corespondența în limba italiană cu fratele său Antioh Cantemir” (P. 11). Cercetătorul chișinăuian redă în amănunte aptitudinile Mariei, dragostea ei față de carte, literatură, artă: „Citea scrierile autorilor străini... Știa foarte bine matematica și desenul..., nu era străină nici de muzică..., studia limba și literatura rusă... În anii cei dintâi ai șederii sale în Rusia, Dimitrie Cantemir și-a luat în calitate de secretar pe Ivan Ilinski. Rus, de baștină din gubernia Iaroslav... Știa bine limba latină, binișor limba greacă și perfect limba și literatura rusă” (P. 11). În

casa cantemireștilor a învățat limba română. Concomitent învață pe copiii lui D. Cantemir limba rusă, iar Antioh a învățat de la Ilinski „regulile gramaticii rusești, compunerea prozei și a versurilor”.

Soția lui Dimitrie Cantemir, Casandra, n-a rezistat mult prin străini. Ea s-a stins în ziua de 11 mai 1713, în vârstă de 32 de ani.

La finele anului 1717, semnaleză Al. Kidel, a venit la Moscova țarul Petru cu țarina Caterina, unde a vizitat în mai multe rânduri casa lui Dimitrie Cantemir. În curând după această vizită, îl vedem pe Dimitrie Cantemir la Petersburg, unde „se amorozează de una din frumoasele Curții – principesa Anastasia Ivanovna Trubețkaia, cu care se căsătorește în ziua de 14 ianuarie 1720, la nuntă fiind țarul, țarina și toată Curtea. Între timp s-a îmbolnăvit fiica cea mică a lui Cantemir – Smaranda – care moare în brațele Mariei Cantemir” (P. 12).

Al. Kidel constată că a doua căsătorie a lui Dimitrie Cantemir și trecerea sa la Petersburg i-au impus și schimbarea în felul de viață. „În acel timp au început în Capitala Nordului festivitățile cu ocazia încheierii păcii de la Nenstadt (30 august 1722) cu Suedia, datorită căreia Rusia, în mod definitiv, și-a deschis poarta spre occident...” (P. 13). Cu lux de amănunte, în cadrul acestor festivități, este descrisă petrecerea din „ziua de 26 octombrie în același an în casa lui Dimitrie Cantemir, unde li s-a făcut o primire fastuoasă...” (P. 13). În iarna aceluiași an Dimitrie Cantemir a intervenit la țar „să-l ajute la eliberarea fratelui său din Constantinopol”. Dar din relatările cărturarului nostru s-a văzut că intervenția aceasta n-a avut sorți de izbândă, căci ambasadorul Franței la Petersburg – de Compredon – „a căutat să schimbe subiectul conversației... De altfel și țarul Petru n-a mai vrut să continue discuția aceasta. Însă, tot în același timp, s-a întâmplat ceva cu totul neprevăzut. Țarul Petru s-a amorozează de Maria Cantemir, fiica fostului domnitor al Moldovei” (P. 13).

Meditând pe marginea acestor relații, cercetătorul chișinăuian constată că „Maria Cantemir era dotată cu o inteligență vie, avea o cultură vastă, ceea ce era suficient ca să-l farmece pe țarul reformator. Se povestește că și dânsa a fost cucerită de figura puternică a lui Petru” (P. 14). De observat că autorul descrie toate

peripețiile acestea, punându-ne la îndemână informații interesante. Dar cele relatate confirmă nu doar relațiile celor îndrăgostiți, ci și unele zvonuri legate de atitudinea lui D. Cantemir față de situația descrisă, ba chiar și de atitudinea lui „trădătoare” față de Țara Moldovei. De aceea, în continuare, ne vom strădui să reproducem mai multe aliniate (pilde) din textul cercetătorului chișinăuian: „Acestea se confirmă prin faptul că (Maria) în curând refuză propunerile de căsătorie ale prințului Ivan G. Dolgoruki sub pretextul că n-are niciun cin în slujba Maiestății Sale împărătești; cu tot consimțământul lui Dimitrie Cantemir. Lucrurile de mai sus le găsim, scrie Al. Kidel, într-o scrisoare de testament trimisă de fostul domnitor al Moldovei țarinei Caterina din septembrie 1722. Dimitrie Cantemir voia să arate că relațiile fiicei sale cu Petru au rămas pentru el necunoscute. Ținând seama că Petru a avut cu Caterina numai două fete, e posibil că Dimitrie Cantemir nutrea că Maria născând un băiat acesta va fi moștenitorul direct al tronului rus și că dragostea puternică a țarului către fiica lui Cantemir va despărți pe Petru de țarina Caterina. După spusele contemporanilor, aceasta a fost și bănuiala Caterinei. În primăvara anului 1722 s-a constatat că principesa e gravidă. Planurile lui Dimitrie Cantemir păreau a se apropia de realizare” (P. 14).

După o mică abatere de la temă, aducând știri importante despre războiul lui Petru cu Persia, la care, de altfel, a participat și Dimitrie Cantemir, autorul continuă: „Cei trei fii ai lui Cantemir îl însoțeau în expedițiile militare, pe când soția cu fiul mai mic – Antioh și Maria au rămas în Astrahan... Între timp, Maria, care era însărcinată, a avortat înainte de vreme un copil de sex masculin. Sunt bănuiele că de acest lucru n-a fost străin medicul casei Policală și favoritul împăratului, Tolstoi, care voia în modul acesta să-și câștige simpatia Caterinei. Astfel s-au spulberat nădejile lui Cantemir...” (P. 15).

Între timp s-a sfârșit și războiul cu Persia. La întoarcere spre Astrahan, Dimitrie Cantemir, în drum, a făcut testamentul asupra averii sale. Ajuns „la Astrahan prințul și-a găsit fiica bolnavă. Sunt presupuneri că Dimitrie Cantemir n-a știut adevăratul motiv al bolii Mariei... Pe ziua de 11 octombrie și 26 octombrie (ziua de naștere a lui D. Cantemir) Petru îi face vizite, stând de vorbă

cu el trei ceasuri, tot atunci Dimitrie Cantemir i-a înmânat țarului testamentul său. Nu se știe dacă țarul a mai dat ochii și cu Maria”, scrie Al. Kidel (P. 15).

Aceste ultime întâlniri l-au zdruncinat pe fostul domnitor al Moldovei și mai mult. „Pe ziua de 27 ianuarie 1723 familia lui Cantemir a pornit spre Moscova. În mijlocul drumului starea lui Dimitrie s-a înrăutățit așa, încât în loc să pornească spre Moscova – a rămas într-una din moșiile sale din Kursk. Odihna i-a mai prelungit viața până în ziua de 21 august 1723 când a murit, fiind înmormântat pe ziua de 10 octombrie a aceluiași an, în Moscova, la mănăstirea grecească a lui «Sf. Nicolae»” (P. 15-16).

După moartea lui Dimitrie Cantemir soarta familiei sale devenise critică. Al. Kidel revine la testamentul lăsat de fostul domnitor al Moldovei și, cu acest prilej, pe lângă rugămintea părintească adresată lui Petru ca „toată averea sa imobilă să fie dată în mâinile unui singur fecior al său...” (P. 16), el, cu cuvintele lui Cantemir, caracterizează pe feciorii pretendenți la moștenire: „Matei – îl depărta definitiv de moștenire, Constantin – cel mai bun, iar în minte și științe e cel mai bun – Antioh” (P. 16).

În partea a doua a studiului (*Viața Basarabiei*. – 1934. – Nr. 7-8. – P. 49-67) autorul mai face o paranteză referitoare la dragostea protagoniștilor săi, constatând că înainte de moarte „...țarul și-a adus aminte de vechea dragoste și o frecvență foarte des pe Maria Cantemir” (P. 49), în rest însă cercetătorul chișinăuian era preocupat mai mult de probleme familiale (raporturile copii – văduva fostului domnitor al Moldovei, împărțirea moștenirii, căsătoria odraslelor cantemiriene etc.) și în special de relațiile Mariei cu frații săi, și mai ales cu fratele mai mic – Antioh.

Se întâmplă așa că după moartea lui Petru cel Mare (28 ianuarie 1725), într-un timp scurt s-au aflat la guvernarea Rusiei mai mulți reprezentanți. După Caterina I, care l-a înlocuit pe Petru I, a urcat pe tron Petru al II-lea, care moare la 18 ianuarie 1730, fiind înlocuit de moștenitoarea apropiată Ana Ioanovna, ducesa Curlandei. Toți acești ani familia Cantemir a trecut prin diverse cumpene. Referindu-se la perioada dată, Al. Kidel scrie: „Între timp Maria Cantemir se îmbolnăvește grav influențată, probabil, de supărările

aduse de avere sau, mai curând, de moartea neașteptată a țarului. Bolnavă fiind, ea-și face testamentul, prin care lasă partea ei din averea părintească fraților... Însă datorită constituției robuste, principesa se însănătoși” (P. 49).

Ceva mai târziu, deja după suirea pe tronul Rusiei a Anei Ioanovna, starea lucrurilor în familia cantemireștilor mergea mai spre bine: „Tânărul Antioh Cantemir, care era locotenent de gardă în regimentul Preobrajenski, hotărî să-și facă o carieră pe cale politică..., (apropiindu-se) de prințul Alex. N. Cerkasky, senator și arhiepiscopul Novgorodului... Tot atunci Maria Cantemir fu numită domnișoară de onoare pe lângă împărăteasă. Însă ea preferă să rămână la Moscova, unde-și construiește o casă de piatră... în cartierul Pokrovka... Toată influența de care dispunea ea o puse în ajutorul fraților, plănuiind căsătorii convenabile”, scrie Al. Kidel (P. 50). Dar în unison cu autorul, cât și cu însăși Maria Cantemir, trebuie să constatăm că toate aceste „planuri” eșuau: „Tinerii nu se grăbeau deloc. Prințul Serghie declină toate aceste preparative. Prințul Matei (refuză și el miresei...) din familia Saltâkov... Atunci Maria se hotărî să-l însoare măcar pe Antioh cu principesa Varvara Cerkasky, fiica aceluia Cerkasky, despre care s-a vorbit mai sus” (P. 51). Rolul de pețitoare al Mariei în cazul dat este descris de către autor cu iscusință și în multe detalii, însă rezultatul rămase același, căci, „în acest timp, diplomatul Osterman, cancelarul Rusiei, poate cu scopul ascuns de a scăpa de o persoană care știa prea multe, propune lui Antioh Cantemir postul de reprezentant al Rusiei la Londra. Era o numire de vază, însă Cantemir voia să lichideze afacerile sale particulare: logodna și împărțeala averii părintești. Prima nu i-a reușit, pe când a doua a reușit s-o facă. Pe ziua de 27 decembrie 1731 s-a obținut numirea lui ca ambasador al Rusiei la Londra” (P. 51-52).

În continuare chipul Mariei Cantemir se află în centrul celor descrise. În anul 1733 „construcția casei s-a terminat și principesa se mută în casa nouă” (P. 52). În curând „cumpără o moșie lângă Moscova pe care o numește Mariino și unde petrece vara”. În același an, 1733, principesa Maria pleacă la Petersburg pentru a cere completarea donației făcute de împărăteasă. „Călătoria aceasta

e foarte amănunțit descrisă în scrisorile ei către Antioh Cantemir”. La Petersburg s-a oprit la fratele său Constantin. Cu acest prilej, în scrisoarea din 20 martie (1733), adresată fratelui Antioh, Maria scrie: „Am fost primită de Maiestatea Sa, care, după cum îmi pare, m-a primit foarte amabil”(P. 53). La Petersburg a avut și multe alte întrevederi cu apropiații săi. Princesesa Elizaveta, fiica lui Petru cel Mare, spre exemplu, a invitat-o la masă. Însă mai bine decât toți, accentuează Al. Kidel, a primit-o sora împărătesei, ducesa de Mecklenburg – Ecaterina Ivanovna. Cu amabilitate a fost primită și de Biron, Osterman, Ușakov ș.a.

Până a reveni la relațiile familiale Maria – Antioh, cercetătorul nostru nu scapă prilejul să ne informeze și despre pretenții la mâna Mariei. Primul, se vorbea, a fost foarte bogat, însă era dintr-o familie puțin aleasă (numele a rămas necunoscut). Al doilea a fost țareviucul georgian – Nichita Bacarovici, fiul țarului Bacar, din Cartalia, – dar sărac. Princesesa, după cum ne informează Al. Kidel, i-a cerut sfatul fratelui Antioh, cel mai iubit dintre toți, însă înainte de a primi răspunsul – „Maria refuză amândouă propunerile” (P. 54). Între timp, deja în 1737, Mariei i se mai face o propunere de căsătorie, care, se pare, scrie Al. Kidel, a fost ultima. Într-o scrisoare din 10 noiembrie Maria scrie fratelui despre propunerea ce i-a făcut-o „un oarecare Naumov T.V. Cere sfaturi fratelui cum să procedeze...” (P. 57), făcându-i, în continuare, o amplă caracteristică: „un om bun, din familie aleasă..., foarte bogat și are multe moșii și gradul de general... (dar, din câte s-a văzut mai târziu), Naumov urmărea mai mult averea Mariei și să folosească legăturile lui Antioh Cantemir la curtea împărătesei Ana” (P. 57).

Întoarsă la Moscova, unde reîncepuse viața monotună de familie, Maria se pomeni completamente absorbită de corespondența cu Antioh Cantemir, care avea misiuni diplomatice pentru început la Londra, iar mai apoi la Paris. Problemele erau diferite, iar interesele unice. „Prințul Antioh îi trimite surorii sale... mici cadouri: ștofe, vase și mai ales cărți”. În schimb Maria îndeplinea însărcinările lui, îi trimite „niște piei de hermelină pentru prietenul său..., niște piei de samur și de urs... Comenzile acestea se făceau, desigur, contra plată care n-a păgubit princesesa...” (P. 58). Dar acesta este

doar un mic aspect din întreaga misiune a corespondenței. Autorul studiului, credem, a reușit să folosească bogăția aceasta a informației epistolare cantemiriene nu atât pentru a ilustra interesele personale ale corespondenților sau ale unor cantemirești în parte, cât pentru a demonstra destoinicia familiei Cantemir în genere, realizându-și această măreață idee prin grija Mariei de a păstra, de a ocroti demnitatea neamului, de a ilustra setea de carte și de a arăta rostul, necesitatea și puterea cunoștințelor în viața fiecăruia. Iată de ce și de data aceasta revine la lectură. Deprinderea lucrului cu cartea, ca sursă de îmbogățire spirituală, vine din familie. „În timpul vieții lui Dimitrie Cantemir, acesta o conducea în alegerea cărților”, relatează Al. Kidel, conform corespondenței consultate. Iar după moartea cărturarului, misiunea aceasta, după cum s-a mai constatat anterior, este continuată de Antioh Cantemir. Cărturarul chișinăuian, bazându-se pe informația corespondenței respective, reușește să-și familiarizeze cititorul cu fapte și argumente elocvente pentru a-și caracteriza personajele alese: Constantin, Matei, Serghie (Șerban) Cantemir, Anastasia Cantemir (Trubețkaia), dar cu o deosebită scrupulozitate înfățișându-i pe Maria și Antioh.

Pentru a dovedi mai convingător interesele comune ale acestor entuziasmați cantemirieni în necesitatea sporirii nivelului intelectualității lor, autorul studiului, Al. Kidel, demonstrează capacitățile și posibilitățile lui Antioh în vederea realizării acestei sarcini. El vorbește despre bibliotecile familiei Cantemir, mai întâi a lui Dimitrie, iar mai apoi și ale lui Antioh, de la Londra și de la Paris, despre școlile prin care au trecut odraslele cantemiriene etc. Așa, spre exemplu, mărturisind despre biblioteca bătrânului Cantemir, Al. Kidel scrie: „...Se poate bănui că majoritatea cărților (lui) erau referitoare la clasicism și teologie. Pe când orizontul lui Antioh, constată autorul, care a primit educația academicienilor din Petersburg, era mult mai larg. Antioh Cantemir admira descoperirile științifice și literatura modernă. El înțelegea că evoluția științei e abia la început și că urmează să se dezvolte o adevărată concepție despre lume. Nu e de mirare că Antioh în alegerea cărților pentru sora sa se conducea de același principiu. Însă mișcarea culturală mai puternică pe vremea aceea era tocmai în țările ale căror limbi

nu le știa Maria Cantemir: Franța și Anglia, și o notă de amărăciune respira din scrisoarea Mariei către Antioh Cantemir despre imposibilitatea de a se adăpa direct la izvorul culturii de atunci, căci cărțile italiene, pe care le citea Maria, reflectau mai slab mișcarea culturală europeană... (de aceea ea) îl ruga pe Antioh să-i trimită ceva cărți de astronomie și geometrie ușoare de înțeles...” (P. 59). Aici este cazul să remarcăm că amănunțele acestea sunt descrise cu mare sârguință de către cărturarul nostru și că ele prezintă interes deosebit pentru cititorii de astăzi, însă noi, din păcate, nu le putem reproduce în toată plinătatea sa, de aceea ne rămâne doar să sperăm că cititorii mai pasionați le vor absorbi din studiul kidelian, iar noi, constatând interesul deosebit al Mariei față de cărțile istorice, și în special față de istoria antică, vom semnala doar că ea și-a aprofundat cunoștințele prin lectura operelor lui Josephus Flavius, Cornelius Nepos, Flavius Arrianus, Appianus ș.a., făcând pe parcurs și unele aprecieri demne de a fi cunoscute.

Acordând o deosebită atenție chipului Mariei, cărturarul nostru, analizând acest suflet de femeie, „...constată o doză mare de scepticism, o minte practică lipsită de sentimentalism și o îndoială evidentă asupra sentimentului de iubire între oameni. Deci, e natural că Maria Cantemir să fie mai mult atrasă de cărți istorice și științifice decât de literatură pură, poezii etc.” (P. 61), concluzionează autorul. În ultimele 4-5 pagini ale studiului său, Al. Kidel ne demonstrează cum Maria „...în calitate de reprezentanta cea mai vârstnică a familiei Cantemir continuă să se îngrijească de prestigiul familiei prin căsătorii bogate și folositoare” (P. 62). În acest mod cărturarul caracterizează în linii generale pe fiecare din frații Mariei: Constantin, Matei, Serghie și Antioh, înșirând posibilele mirese, pricinile care au dăunat căsătoriilor ursite, relațiile dintre urmașii numiți, legate de problema repartizării averii moștenite, cât și suferințele Mariei din cauza acestor neînțelegeri. Una dintre ele a fost inițiată de posesorul maioratului cantemireștilor – prințul Constantin, care „...intenționează să vândă toate moșiile, trecând capitalul soției sale, neavând moștenitori descendenți...” (P. 65). Toate aceste peripeții agravau situația până la infinit.

Între timp, sănătatea lui Antioh, șubredă de totdeauna, se înrăutăți grav. Toate zbaterele au fost fără efect și în ziua de 31 martie 1744 moare la Paris. Sicriul cu Antioh a fost adus în țară abia în septembrie 1745, fiind înmormântat în biserica de jos din mănăstirea grecească „Sf. Nicolae” din Moscova, lângă mormântul lui Dimitrie Cantemir. Cu moartea lui Antioh se rupse ultimul fir, care o mai ținea pe Maria în viață.

În legătură cu aceste evenimente, Al. Kidel aduce câteva fragmente din scrisoarea datată cu ianuarie 1744, unde Maria scria că „...vrea să se călugărească, vânzând averea sa lui Serghie, iar cu banii să clădească o mănăstire. Răspunsul lui Antioh (fiind categoric) negativ” (P. 66). Ultimii ani ai vieții sale i-a petrecut la țară, la moșia de lângă Moscova, Mariino. În testamentul datat cu august 1757 Maria „...cere ca să se facă în numele ei o mănăstire de călugărițe, iar, în caz de nu se va obține aprobarea, să se împartă o sumă anumită pentru săraci, iar restul între succesori. Cere de asemenea să fie înmormântată la moșia ei – Mariino – simplu și fără ceremonie” (P. 67). Iar la 9 septembrie 1757 Maria Cantemir se stinse din viață.

Ultimele dorințe ale Mariei n-au fost îndeplinite: „...Succesorii, folosindu-se de caracterul neprecis al fundației mănăstirești, n-au mai construit acest lăcaș, dar nici la Mariino n-a fost înmormântată Maria Cantemir, ci la mănăstirea grecească „Sf. Nicolae”, unde erau de acum înmormântați părinții, fratele ei și mica surioară Smaranda”. Astfel își încheie studiul său despre Maria Cantemir Alexandru Kidel, studiu consacrat „celei mai culte femei din epoca lui Petru cel Mare și din prima jumătate a secolului al XVIII-lea din Rusia” (P. 67).

Din cele expuse aici s-ar putea crede că studiul lui Al. Kidel este reprodus în întregime. În realitate însă lucrurile stau cu totul altfel, căci, din câte am observat, multe momente, detalii din viața și activitatea familiei Cantemir, cât și a multor apropiați și înrudiți cu protagoniștii studiului consultat, au rămas în umbră. De aceea am vrea să credem că cititorul cointerestat numaidecât va apela și la studiul kidelian, căci, în ultimă instanță, acesta și este scopul

nostru: de a îndemna specialiștii să consulte și documentele atinse de tainele uitării.

La un moment dat, peste zeci de ani, deja în alte împrejurări, când Basarabia devenise parte componentă a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, imediat după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, autorul ajunsese la concluzia că a sosit momentul să revină la subiectul studiului „Maria Cantemir...” (1). Era o perioadă când intelectualitatea din ținut, în special oamenii de știință erau preocupați de problemele depistării patrimoniului cultural al țării și de însușire a moștenirii literare și culturale. Anume astfel poate fi explicată apariția în anul 1945 a articolului *Urmașii lui Dimitrie Cantemir în Rusia* (2) – una dintre primele lucrări de acest fel din ținut, care, din păcate, nu s-a bucurat de prea mare rezonanță. Or, autorul ei, Al. Kidel, pune mari speranțe în continuarea cercetărilor.

Făcând o paralelă între aceste două publicații kideliene, se creează impresia că *Urmașii...* (2) nu este altceva decât o variantă a studiului din 1934. Și într-adevăr, în prima parte a *Urmașilor...* cititorul va observa multă informație cunoscută deja din primul studiu. În continuare însă, el se va convinge că de data aceasta autorul se prezintă cu informații noi, cu unele adăugiri și precizări în caracterizarea personajelor de bază (Matei, Constantin și Antioh, cu excepția Mariei), formulând și unele propuneri. Spațiul nu ne permite să le enumerăm pe toate, unele din ele totuși se cer semnalate. Nu putem omite, spre exemplu, momentele despre relațiile amoroase dintre Petru cel Mare și Maria Cantemir, descrise cu multă migală și siguranță ca un adevăr incontestabil. Pe când Șt. Ciobanu, spre exemplu, pune la îndoială aceste zvonuri. Și Al. Kidel cunoștea foarte bine părerea oponentului, căci făcuse chiar și o trimitere la lucrarea savantului-academician (7). În noul său articol (2), la un interval de peste 20 de ani, Al. Kidel doar fixează cazul dat, relatând următoarele: „Nu pot să se adeverească zvonurile răspândite de unii diplomați străini aflători în Rusia despre anume legături de dragoste între Petru cel Mare și Maria Cantemir” (P. 128). Cu părere de rău, nu putem explica pricinile ce l-au făcut pe autorul nostru să-și schimbe părerea. Putem doar presupune că,

dacă ar fi existat careva argumente, autorul nu s-ar fi fiit să le formuleze. Pricina, bănuim, a putut fi schimbarea regimului (?).

Ținem să mai informăm cititorul că în acest, al doilea, articol Al. Kidel, caracterizând personalitatea lui Antioh Cantemir, pune accentul pe activitatea literară a acestuia, făcând o succintă analiză a satirelor poetului (Antioh). În ce privește caracteristica generală a operei lui Antioh, autorul ajunge la concluzia: „...El apare mai mult cu calități de publicist-moralist decât ca scriitor. E cel dintâi publicist democrat în literatura rusă...” (P. 131). Date în plus se aduc și despre ceilalți frați ai lui Antioh. Aceste date (cu privire la Matei, Constantin și Șerban) se referă mai mult la biografiile lor: sunt indicați anul, luna, uneori și data nașterii, unde și-au făcut studiile, serviciul, alteori se dă și anul morții, se aduc și careva știri despre urmașii rămași. Articolul se încheie cu o întrebare retorică: „...În ce stare se găsește în momentul de față studiarea cantemirienei...?” (P. 132). În calitate de răspuns urmează câteva propuneri: „...Trebuie de urgență studiată moștenirea literară, rămasă de la Dimitrie Cantemir... Sunt o mulțime de manuscrise ale lui nepublicate încă, ele se păstrează la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei de Științe, la Moscova. Se impune ca ele să vadă lumina zilei, comentate de învățații și scriitorii noștri din Moldova... Toată corespondența, urmată între Antioh Cantemir și Maria Cantemir, și între ceilalți urmași ai lui Dimitrie Cantemir... ar trebui publicată fie ca adăugire la deosebite studii, fie în mod special. Se impune ca Editura de Stat a Moldovei să purceadă la tipărirea de biografii ale oamenilor renumiți moldoveni... Între primele trebuie dată la iveală biografia marelui cărturar moldovean Dimitrie Cantemir și a fiului său Antioh...” (P. 132).

Și acest material este semnat ca de obicei: A.S. Kidel. Dar, de data aceasta, adăugând: Lucrător științific al Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice. Merită toată atenția și faptul că, spre deosebire de primul studiu consacrat Mariei Cantemir, unde toate trimiterile la literatura consultată se dădeau în subsol sau în text, aici, în articolul *Urmașii* (2) autorul a prezentat o listă bibliografică impunătoare („Literatura”) – lucrări de prestigiu ale savanților: O. Beer, D. Bantâș-Kamenski, P. Pekarski, V. Belinski, I. Șimko, L. N. Maikov

ș.a., lucrările cărora fiind consultate mai apoi de majoritatea cercetătorilor operei cantemiriene: V. Ermurațki, V. Coroban, N. Agasieva, A. Babii, V. Potlog ș.a., rămânând neobservate doar studiile lui Al. Kidel (?).

Revenind la propunerile semnalate, constatăm că pe parcursul anilor în Moldova s-a realizat câte ceva în vederea editării și studierii operei lui Dimitrie Cantemir. Au fost lansate în ediții aparte *Descrierea Moldovei* (în câteva rânduri și câteva traduceri), *Istoria ieroglică* etc., au fost puse la dispoziția cititorilor câteva monografii, mai multe opere literare consacrate lui Dimitrie Cantemir (de Gh. C. Madan. V. Ioviță ș.a.), culegeri de studii și sute de articole și recenzii în presa periodică din țară și de peste hotare, printre care și cele ale lui Al. Kidel. Una dintre lucrările protagonistului nostru *O carte interesantă despre Cantemir* (3) o propunem și d-voastră, dragi cititori. Ea constituie nu altceva decât o recenzie la povestirea *Două ambasade* de scriitorul român M. Gheorghiu. Recenzentul apreciază lucrarea după toate meritele, dar făcând și unele obiecții. Principala observație: scriitorul în partea a doua a scrierii sale, unde face o încercare de a descrie viața lui Dimitrie Cantemir în Rusia, s-a dovedit a fi prea superficial. Recenzia aceasta, împreună cu multe altele, prevestește o direcție nouă în activitatea cărțurului nostru chișinăuian. Fiind unul dintre organizatorii bibliotecii institutului semnalat anterior, el (Kidel) își asumă sarcina de propagator al fondurilor bibliotecii și, nu în ultimul rând, al lucrărilor scrise de colegii săi din cadrul institutului – sarcină, pe care eruditul și entuziasmatul Al. Kidel o va duce (purta) pe parcursul întregii sale vieți. O mică parte din aceste publicații se referă la tema ce ne frământă, adică la personalitatea lui Dimitrie Cantemir. Elocvente, în acest sens, paremi-se, sunt articolele și cronicile din rubrica «Perelistâvaia kalendar» (Dnestr-Nistru), susținută pe parcursul mai multor ani și aducând în fața utilizatorilor de informație succinte profiluri de creație ale multor personalități notorii din domeniul culturii, științei, artei, literaturii etc. Astfel, în una din asemenea cronici Volter ob «Istoriei Ottomanskoii imperii Dmitriia Kantemira» (4) autorul familiarizează cititorii curioși cu spusele marelui gânditor

și scriitor iluminist francez Voltaire despre Dimitrie Cantemir, constatând, totodată, că scriitorul „Multe a învățat din această carte” (P. 153).

Mult mai amplu însă aceste calități de propagator al cărții, Al. Kidel le-a manifestat în succinta, dar foarte bogată în informație, cronică, intitulată semnificativ: *Cantemiriana la Biblioteca Academiei de Științe a RSSM* (5). „La Bibliotecă..., scrie autorul, se păstrează un fond aparte de opere cantemiriene” (P. 142). În continuare se înșiră zeci de titluri: lucrări semnate de Dimitrie Cantemir sau despre el, fiecare fiind însoțită de scurte comentarii cu privire la ediția în cauză: ce reprezintă prin conținutul ei, cum și în ce împrejurări a ajuns la Biblioteca Academiei etc. Astfel, mărturisind despre concursul bibliotecilor moscovite la achiziționarea literaturii pentru Moldova, autorul scrie: „Printre acestea un interes capital îl prezintă cartea *Istoriia o jizni i delah moldavskogo gospodarea Konstantina Kantemira*, scrisă de Dimitrie Cantemir în 1716-1717. De fapt, e vorba despre o monografie a familiei Cantemir și care cuprinde, de asemenea, evenimentele campaniei de la Prut (1711), lista familiilor moldovenești care l-au însoțit pe D. Cantemir în Rusia, biografiile membrilor familiilor fiilor și fiicelor luminatului cărturar” (P. 142-143). La fel procedează autorul și cu multe alte ediții, unele comentate mai pe larg, altele mai laconic. Spațiul nu ne permite să le nominalizăm pe toate, de aceea ne vom limita doar la cele mai valoroase. Așadar, la Biblioteca Academiei pot fi consultate: *Letopisețele Țării Moldovei*, editate de M. Kogălniceanu, *Descrierea Moldovei* de D. Cantemir (în mai multe ediții), *Hronicul a vechimei romano-moldo-vlahilor* – o istorie a Moldovei din cele mai vechi timpuri, colecția de *Opere* ale lui D. Cantemir, editată de Academia Română (1872-1901) în opt volume.

Nu sunt trecute cu vederea și periodicele rusești *Jurnal Ministerstva narodnogo prosveteniia*, *Russkaia strana*, *Russkii arhiv*, care cuprind bogate materiale despre Cantemirești și care pot fi consultate la biblioteca academică. Autorul semnaleză bogăția de materiale cu privire la Campania de la Prut, care pot fi consultate în volumul XI (părțile 1 și 2) ale colecției *Pisma i bumaghi Petra Velikogo*, publicată începând cu anul 1887 de academicianul și istoriograful rus A.F. Bâcikov.

De mare interes pentru cercetătorii familiei lui D. Cantemir sunt documentele despre Maria și Antioh Cantemir, în special lucrările lui I. Șimko *Novâe dannâe k biografii A.D. Kantemira i ego blijaișih rodstvennikov și Kneajna Mariia Kantemirova*, semnată de L. Maikob. În aceeași lumină sunt comentate și volumele *Satire și alte poetice compuneri* de prințul Antioh Cantemir (în limbile rusă și română), care, în mai multe ediții, se păstrează în fondurile bibliotecii. Referindu-se la prima din aceste ediții, la cea din anul 1844, Al. Kidel apelează la spusele lui V. Alecsandri din revista *Propășirea*: „Satirele lui Antioh Cantemir zugrăvesc atât de viu și lovesc atât de aspru relele năravului... Ele au dobândit autorului cinstitorul nume – de Bualo al Nordului” (P. 144).

În încheiere Al. Kidel relatează că cercetătorul harnic se va adăpa la cantemiriana Bibliotecii Academiei de Științe a RSSM „spre a cunoaște slova înțeleaptă a marelui cărturar și spirit enciclopedist, vestit om politic și diplomat, care a fost Dimitrie Cantemir” (P. 144).

Următoarea publicație din „Cantemiriana...” lui Al. Kidel este intitulată *O carte de ieri și de azi: «Descrierea Moldovei»*. Ea, această carte cantemiriană, mai corect – eseul kidelian pe marginea acestei opere – poate fi considerat ca un supliment-argument la cele relatate de autor în precedentă sa cronică, căci aici el și-a putut permite să elucideze toate detaliile din istoria scrierii, traducerii și editării acestei monumentale lucrări.

Se știe că aniversarea a 300 de ani de la nașterea marelui gânditor moldovean a prilejuit apariția a numeroase opere jubiliare, articole de revistă, monografii etc. Și, revenind la *Descrierea Moldovei*, Al. Kidel ne informează cu privire la istoria traducerii și pregătirii către publicare a acestei capodopere, apărute în ultimii ani în limbile română (N. Costenco) și rusă (L. Pankratiev), ambele traduceri fiind efectuate după originalul din limba latină (P. 143). Informându-ne, în continuare, că „opera aceasta n-a văzut lumina tiparului în timpul vieții autorului”, el caracterizează un șir de personalități prin mâinile cărora a trecut manuscrisul dus de Antioh Cantemir în Franța, unde fusese achiziționat de contele Tomson, „după moartea căruia, trecând prin mai multe mâini, ajunge la

profesorul Miuller din Petersburg. Acesta transmite manuscrisul publicistului berlinez Buşing, care publică în traducere germană capitolele trei și patru din partea întâi a operei (1769). În anul 1771 apare la Frankfurt pe Main o ediție mai completă a *Descrierii Moldovei*, cu portretul autorului și unele adnotări” (P. 143). Multe amănunte aduce Al. Kidel despre primele traduceri și traducători. Astfel, în anul 1789, apare o traducere în limba rusă, efectuată prin intermediul limbii germane de Vasile Levşin. Iar în 1825 a fost tipărită și în limba română. A doua ediție, în traducerea lui C. Negruzzi, văzu lumina tiparului în anul 1851 etc., etc., înșirând și alte ediții în diferite limbi, ca mai apoi să treacă la analiza și aprecierea variantelor efectuate de Levşin și Pankratiev în limba rusă și cea a lui N. Costenco – în limba română, ultimele două fiind apreciate ca cele mai profesioniste și mai calitative. Ajungând la aceste concluzii, autorul exclamă: „Și iată avem în fața noastră, după atâta amar de vreme, ediția reînviată a *Descrierii Moldovei*. Operă monumentală, o adevărată enciclopedie, ea ne înfățișează geografia țării, orânduirea de stat, starea economică, obiceiurile poporului, cultura. *Descrierea...* a fost primul tratat științific despre ținutul nostru natal” (P. 145).

În încheiere, după o succintă analiză a liniilor de subiect a operei cantemiriene, autorul chișinăuian formulează scopul și menirea ei: „Scrisă la Petersburg, menirea *Descrierii Moldovei* era să prezinte Rusiei și Europei apusene o țară mai puțin cunoscută atunci, cu tradițiile, obiceiurile și bogățiile ei naturale. Opera lui Dimitrie Cantemir este un moment important în istoria culturii moldovenești, un tratat de mare valoare științifică” (P. 146).

Acestea, în plan general, sunt sugestiile și părerile cărturarului chișinăuian Alexandru Kidel referitoare la personalitatea, viața și opera lui Dimitrie Cantemir și a familiei sale în lume. Prin cele relatate n-am pretins să trecem în revistă toate publicațiile autorului la tema dată. Sunt omise, probabil, unele articole din presa periodică și din enciclopediile chișinăuiene, dar ele, credem, nu diminuează esența celor expuse aici. Cititorul va observa, sperăm, că autorul nu a pretins să facă o analiză exhaustivă a întregii opere cantemiriene, să-și asume ultimul cuvânt în aprecierile ce și le-a

permis. El, cititorul, va mai depista, desigur, și unele inconsecvențe și neexactități în tratarea unor probleme din viața cantemireștilor etc.

Cu toate acestea, îndrăznim să afirmăm că aportul scrierilor kideliene în vederea valorificării moștenirii literare și științifice în genere și parțial la însușirea și propagarea moștenirii cantemiriene este sesizabil. Despre asta vin să mărturisească cele relatate anterior.

Bibliografie selectivă:

1. KIDEL, AL. Maria Cantemir: (Femeia cea mai cultă din epoca lui Petru cel Mare) // Viața Basarabiei. – 1934. – Nr. 6. – P. 9-16; Nr. 7-8. – P. 49-67.
2. KIDEL, AL. Urmașii lui Dimitrie Cantemir în Rusia // Octombrie. – 1945. – Nr. 1. – P. 127-133. – Cu alfabet rusesc.
3. KIDEL, AL. O carte interesantă despre Cantemir // Cultura Moldovei. – 1956. – 18 decembrie. – Rec. la cartea: Gheorghiu M. Două ambasade. – București, 1955 (?).
4. КИДЕЛ, АЛ. Перелистывая календарь...: Вольтер об „Истории Оттоманской империи” Дмитрия Кантемира и др. // Днестр. – 1958. – Nr. 5. – С. 153. – Fără semn.
5. KIDEL, AL. Cantemiriana la Biblioteca Academiei de Științe a RSSM // Nistru. – 1973. – Nr. 10. – P. 142-145. – Cu alfabet rusesc.
6. KIDEL, AL. O carte de ieri și de azi // Nistru. – 1976. – Nr. 10. – P. 143-146. – Despre „Descrierea Moldovei” de Dimitrie Cantemir. – Cu alfabet rusesc.
7. CIOBANU, ȘT. Dimitrie Cantemir în Rusia. – București, 1925. – 168 p.

Ion ȘPAC

UN POET BASARABEAN ÎN CANADA

„Numai voi, meleaguri sfinte”

Prințul Eugen Eni Han Caraghiaur trăiește în prezent în Montreal (Quebec) în Canada, fiind născut în Bugeacul basarabean, într-o familie cu vechi și frumoase tradiții românești, taicăl Alteței Sale provenind din vechiul neam al Cara-Mușatinilor. Neobișnuit și dramatic destin i-a fost dat să încerce în viață: student la Politehnica din Timișoara în preajma războiului antihitlerist, activitatea în fruntea organizației de tineret a Partidului Țărănist întemeiat de Iuliu Maniu, condamnarea de către bolșevici, în 44, la moarte, detenția mai multor închisori, evadarea din aceste cetăți ale morții, peregrinările cu eforturi supraomenești în Austria, mai apoi Italia și Franța, traversează Atlanticul către Canada... Inginerul-minier Eugen Eni Han Caraghiaur, pe lângă numeroasele-i activități – acelea de om politic, de om de afaceri, de ctitor de biserici creștine și altele, a purtat toată viața în suflet darul și dragostea de cuvântul scris: a editat în românește mai multe cărți de poezie la Montreal, la Deva, la Craiova, un volum de versuri îi apare și la Chișinău, prefațat de M. Gh. Cibotaru, ministrul culturii. Cartea poartă titlul *Șoaptele inimii*. Un nesfârșit dor de casă, de meleagurile natale, de bulgărul de țărână al Bugeacului se desprinde din versurile prințului Caraghiaur. Și poate de-aceea Alteța Sa în fiecare an, după 1989, traversează oceanul, vine în România și Republica Moldova, are multe întâlniri cu oamenii de afaceri, susține întrevederi cu domnii Ion Iliescu și Mircea Snegur, se ceartă principial cu consângenii Domniei Sale de la Comrat, care nu-l prea înțeleg (D-Sa vorbindule în cea mai impecabilă limbă românească!). Prințul, ca un adevărat om de afaceri, caută să investească unde crede că intențiile sale vor putea da roade. (A investit câte ceva și la Chișinău, în domeniul industriei alimentare!). Dar, oricând, în clipele de răgaz, el se va

apropia cu sfială de coala albă de hârtie și va consemna dureros că „poezia mea este o lacrimă de speranță pe fața pământului”. În cele mai multe întâlniri pe care le-am avut cu Alțetea Sa la Chișinău, la București, mai apoi într-un răgaz de trei zile la Băile Herculane, mai sus de Dunăre, unde aceasta este încorsetată de Porțile de Fier, prințul mi-a mai încredințat niște pagini cu poezii, ținând cont că am mai contribuit la apariția unor cicluri de ale Dumisale în capitala republicii.

Anatol CIOCANU

IMNUL INIMII O SURPRIZĂ DIN CANADA

E un miracol dragostea de maternă, adică de limba acelei ființe care ți-a dat suflare. Mai apoi ea își extinde raza binecuvântată și asupra meleagului din seva căruia ți-ai alimentat puterea de zbor în lumea largă. Pentru Eugen Caraghiaur limba maternă e acea condiție care pe parcursul întregii vieți i-a menținut echilibrul ființării.

E un destin extraordinar acest basarabean al nostru, născut în 1923 în steпа Bugeacului. Chiar din primii ani ai tinereții timpurii s-a angajat într-o confruntare deschisă cu răul și nedreptatea socială. Fiind student la Politehnica din Timișoara, a organizat mișcarea de rezistență a tinerilor național-țărăniști. Fiind condamnat ulterior la mulți ani de închisoare, reușește să evadeze din țară, urmând apoi drumul pătimirilor prin 39 de închisori din Occident. În cele din urmă se stabilește în Canada, ia, cum s-ar zice, taurul de coarne, și devine peste ani acela care este astăzi – unul dintre cei mai de vază oameni de afaceri din Occident, proprietar a zeci de întreprinderi din numeroase țări de pe glob. Aceasta-i doar o fațetă a biografiei sale neordinare. Căci având harul cioplitorului în piatra de rezistență a slovei românești, e înainte de toate un poet de excepție.

E o minune, precum spuneam, că fiind izolat de mediul lingvistic matern, de aerul Patriei-mumă, trăind doar cu amintirile, acest împătimit al slovei eminesciene, a știut să mențină scânteia spiritualității naționale, să adune în fagurele poeziei sale lumina, căldura, farmecul și armonia limbii de acasă. Acest atașament, această credință netulburată, această senină și purificatoare dragoste s-a conturat în cele peste 30 de volume de poezie, printre care am putea remarca doar câteva titluri de cărți de o sugestivitate deosebită: *Cântece de departe*, *Suflet basarabean*, *Șoaptele inimii*, *Poeme din Canada*.

Zilele trecute maestrul Eugen Caraghiaur mi-a făcut o surpriză cu totul neașteptată, expediindu-mi din îndepărtatul Montreal una dintre ultimele sale apariții editoriale *Meteoriiți*, lansată de astă dată de Editura „Mileniul Trei” din Deva, România. În răvașul amical, ce însoțește cartea, poetul îmi mărturisește: „Sunt încleștat cu multe preocupări practice pe tărâm de business, dar continui să scriu și să mă pregătesc pe plan politic în România”.

Cât privește conținutul cărții, aș înclina spre destinația că poeziile înmănunchate în coperțile ei ar profila un imn al inimii. Căci zice poetul într-o creație de a sa: „Mă închid în sine mea / dar rămân pe drumul aspru: / din iluzii fac o stea / din pământ reasc un astru.”

În altă poezie se întrezărește o vibrație interiorizată a stării sufletești: „Eu sunt o apă ce dezmiardă / durerile să nu se piardă / în veșnicile uitării / sau necăințele muștrării.”

Dar vorbeam de sfâșietoarea nostalgie a poetului pentru pământul Țării, pentru baștina dragă pe care o evocă cu aceeași tensiune a sufletului și a inimii: „Pământul meu, Bugeacul cel străbun / i-atât de-aproape, ca un veșnic cânt / de-atâta timp și încă-i mă supun / ca unui frate, fratelui din gând.”

Pentru poetul român din Canada, Eugen Caraghiaur, Basarabia a fost și a rămas acea iconiță, acea sursă de inspirație, de mângâiere și încurajare care îl menține într-o permanentă stare de revenire spre sine, deci spre izvoarele primordiale ale pământului matern. Aceste idei se văd foarte clar în poezia *Țara*, dedicată Basarabiei:

*„Drumul tău trece prin mine
ca o rază de soare peste câmp:
dimineața cu ochii prin rouă,
la prânz în dogoarea iubirii,
seara prin fumul amintirilor.
Drumul tău a trecut peste mine.”*

Acesta este poetul basarabean Eugen Caraghiaur care a lansat o punte peste ocean, punte care nu-i altceva decât lungul și mult râvnitul drum al revenirii acasă...

Mihai MORĂRAȘ

COGAN MOISEI

(24.05.1879, Orhei, Basarabia – 1943, Oswiecim), sculptor, arhitect, grafician. În anii 1899 – 1903, își face studiile la Academia de Arte din Bavaria (Münshen), expunând la expoziții geme, medalii și plachete din bronz, argint și pietre semiprețioase. Debutează cu opere la Cabinetul de stampe din München, figurând mai apoi la expozițiile de la Galeria de Arte din Bremen, în Muzeul „Folkwany” din Essen și Muzeul de Stat din Halle, expunând reliefuri în teracotă (nuduri feminine). La Weimar lucrează împreună cu H. Van de Velde. În 1910 pleacă la Paris, unde colaborează cu Au. Rodin și A. Maillol. În 1914, realizează basoreliefuri pentru arhitectul W. Gropius.

Încă din timpul aflării sale în Germania participă cu lucrări la Salonul de Toamnă (Paris, 1908), fiind prezent la expozițiile Secession-ului de la Berlin (1909, 1911, 1912, 1926), la Secession-ul din Köbner (1912), Bremer (1912), Goltz (1913), Freie (1923) și Drezda (1926). Printre prietenii săi figurează V. Kandinsky, Berheim, A. Flechtheim, Brummer. Expoziții personale: Amsterdam (1934), Paris (postmortem, 1947). La expozițiile Societății de Arte Frumoase din Basarabia participă în 1933. Lucrări de M. Cogan se află în Muzeul Folkwang din Essen, Muzeul Wallraf-Bichatz din Köln și în colecții din München, Paris, Zürich, Olanda și SUA.

A profesat sculptură cu amprente ale stilului postimpresionist, cu aplicare la formele antice. Cogan M. este unul dintre puținii plasticieni basarabeni, care s-au afirmat în arta europeană din anii interbelici.

Tudor STĂVILĂ

UN DEMIURG AL POLITICII ROMÂNEȘTI CARE S-A FORMAT CA PERSONALITATE ÎN SIBERIA

În lunile mai și iunie ale anului 1979 am avut ocazia să călătoresc prin Siberia de Vest și Centrală; am străbătut orașele Tomsk, Perm, Omsk, Tiumen, Minusinsk..., încheindu-mi călătoria la aeroportul din Krasnoiarsk. Am mers pe jos, cu trenul, cu vaporul; am vizitat muzee; am întâlnit români basarabeni deportați în 1937, am întâlnit deportați din 1949 și am întâlnit tineri care au plecat de acasă ca să câștige bani la construcțiile comsomoliste de șoc. A fost o descoperire a Siberiei, care numai în două luni de zile trece de la frig la o vară cu toată vegetația înflorită aproape simultan, cu pomușoarele coapte în două săptămâni de zile, cu râuri tumultuoase, cu apă rece ca gheața, dar străvezie ca sticla și-n care, ca într-un acvariu uriaș, poți urmări cum înoată peștii. Acea călătorie m-a impresionat mult, dar am simțit că îmi lipsește un reper, un accent principial. Scopul acelei peregrinări ar fi trebuit să fie descoperirea unei personalități, dar ea nu era pomenită nici în muzeul „V.I. Lenin” de la Șușenskoe, nici în Muzeul de Istorie de la Krasnoiarsk, nici în alte locuri. De fapt, nici nu puteam să-l descopăr atunci, fiindcă numele lui îmi era cunoscut doar la auz. Marea revelație, descoperirea lui C. Stere, a venit mai târziu, în 1988, odată cu primele publicații despre el, apărute în revista *Nistru*. Cine știe, dacă aș fi cunoscut biografia lui Stere, dacă aș fi citit romanul *În preajma revoluției*, poate și epopeea mea siberiană ar fi avut un alt conținut. Proiectată pe propria mea experiență, povestea lui C. Stere mi se pare una fantastică, dar care în vremurile lui de exil și de asuprire țaristă a fost o implacabilă realitate.

Conștiința și morala mai multor generații de intelectuali ruși s-a cristalizat, s-a purificat prin marea jertfă plătită Siberiei...

Perceperea și descoperirea unei personalități poate surveni pe două căi. Una grăbită, concentrată la maximum într-un curriculum,

și alta detaliată și extinsă ca o mărturisire în fața unui duhovnic, când ai certa încredere că el te înțelege, că este pătruns de emoțiile și zbuciumările tale, că el, se prea poate, îți va ierta chiar acele erori pe care nici propria ta conștiință nu le poate trece cu vederea.

Pentru cei care preferă prima cale este suficientă o astfel de prezentare, pe care am inclus-o în enciclopedia „Sfatul Țării”, cu anumite precizări ulterioare:

„STERE, Constantin (1.VI.1865, s. Horodiște, Soroca – 26.VI.1936, Bucov – Ploiești, înmormântat la București).

Român basarabean. Mandat validat de la 27.III.1918 până la 25.XI.1918.

A fost ales deputat în Sfatul Țării în afara schemei, în ședința plenară din 27 martie 1918, în mod unanim.

A fost președinte al Sfatului Țării de la 2.IV.1918 până la 25.IV.1918.

Încă de pe timpul când era elev la Gimnaziul nr. 1 de băieți din Chișinău, se încadrează în mișcarea narodnicistă din Rusia. Arestat la Chișinău, în 1884, pentru activitate revoluționară, este judecat și întemnițat în diferite închisori din Siberia (1886-1892).

După eliberare (1892), vine în România, stabilindu-se la Iași, unde urmează cursurile la Facultatea de Drept, ajungând ulterior profesor universitar de Drept constituțional și rector al Universității ieșene.

După articolele sporadice de critică literară, reunite în volumul *În literatură* (1921), lansează romanul-fluviu *În preajma revoluției* (8 volume, 1932-1936), care este un amalgam de imaginație literară, de sinteză politică și autobiografie romanțată.

Consolidându-și pozițiile în societatea românească (profesor universitar, rector, deputat liberal în Parlamentul României), Constantin Stere nu uită de Basarabia ocupată, se deplasează la Chișinău, îndeosebi în 1905-1906, când este avocat în „procesul Kalmuțki”.

Vine la Chișinău de nenumărate ori în 1918, când contribuie la pregătirea și proclamarea Unirii, continuând și mai apoi să facă naveta Bucov – Chișinău, pentru a-și vizita membrii primei sale familii – feciorul său mai mare, Roman, își construiește (pe la 1930)

o casă (actualmente casa cu nr. 2 de pe str. Al. Plămădeală). Rolul lui în ședința istorică din 27 martie 1918 este deosebit. Cuvântarea sa, bine chibzuită și rostită cu haru-i oratoric caracteristic, autoritatea de luptător convins împotriva țarismului, au jucat un rol hotărâtor în momentul votării. Și mai târziu, personalitatea sa a adunat sub drapelele politice multe nume notorii din Basarabia, iar în anul când a fost învinuit de trădare politică și colaborare cu germanii, alegătorii din județul Soroca i-au acordat toată încrederea, alegându-l deputat cu o majoritate covârșitoare de voturi.

A fondat publicațiile: *Viața românească* (Iași, martie, 1906 – iunie, 1916), *Basarabia* (Chișinău, 1906-1907), *Lumina* (București, 1.IX.1917-12/25.XI.1918) ș.a.

Inițial colaborează la publicațiile: *Evenimentul*, *Evenimentul literar*, *Adevărul*, *Viața românească* ș.a., semnând articolele cu diverse nume literare: Șt. Bârză, S. Cerepcoveanu, Codreanu, Nistoreanu, C. Nistrul, C. Stupu, Un observator ipohondric, C. Șărcăleanu ș.a.

În 1906 fondează, împreună cu Paul Bujor, revista *Viața românească* și, prin intermediul lui Emanuil Gavrilă și Ion Pelivan, reușește să pună bazele primului ziar de limbă română din ținut, *Basarabia* (1906).

Este curios faptul că ziarul *Lumina* avea scris pe frontispiciu: „Ziar românesc independent”, cotidian apărut sub direcția lui C. Stere și la care au colaborat: D.D. Pătrășcanu, G. Topârceanu, Liviu Reboreanu, Barbu Nemțeanu ș.a.

Alții însă vor căuta mult, vor rătăci îndelung prin labirintul biografiei lui Constantin Stere dorind să găsească detaliile-cheie. Personalitate polivalentă: filozof, jurist, scriitor, publicist, memorialist, om politic el păstrează pentru fiecare dintre cei interesați fațeta trebuincioasă, portretul dorit, atât doar că se cere o anumită doză de răbdare pentru a potrivi bine detaliile aceluia mozaic din care la un moment dat se va forma chipul râvnit.

Obârșia

Nu cred că este o simplă coincidență faptul că Horodiștea din jud. Soroca a dat doi romancieri de talie europeană. Punctul lor de pornire a fost același, dar forjarea caracterului a fost diferită.

Stere s-a format ca intelectual într-un mediu revoluționar rus și s-a realizat ca personalitate proeminentă în România, reușind să-și vadă idealul vieții realizat – Basarabia eliberată de sub jugul Imperiului țarist.

Ion Druță s-a format într-un mediu basarabean inoculat de accente sovietice, dar marea realizare a reușit s-o facă la Moscova și impunerea lui pe plan european s-a făcut tot de acolo.

Ceea ce este comun pentru ambele personalități, pentru ambii romancieri rămâne aceeași palmă de pământ cuprinsă între Prut și Nistru și numită Basarabia. Pentru destinul ei, aceste două personalități au avut și au variante diferite, în vederea realizării viitorului...

Arborele genealogic

Informațiile despre neamul Stere nu sunt prea bogate. În cartea lui Costantin Sion *Arhondologia Moldovei scrie:*

„Steri. Greci, unul Aleco Steri, ce-și zice acum Steriade, au venit cu Mihai vodă Șuțu, la 1819, terzibaș domnesc, adică croitor. Ducându-să Șuțu cu volintirii lui, croitorul acesta, după liniștirea revoluției, s-au înturnat din Basarabia și s-au apucat de meșteșugul său, pe la 1826. Apucându-să vestiernicii Iordachi Roznovanu de zidirea palaturilor ce sunt acum a vistiernicului Neculai Roznovanu, pe acesta l-au tocmnit pristav asupra lucrării aceia, după găsierea căreia, ieșind aga Vasile Bosie care era vătav, l-au pus pe el vătav de curte. Pe la 1829, surgunând ocârmuirea rusească pe vistiernicul Roznovanu și pe mitropolitul Grigore a Țării Românești, în Rusia, la Tiraspol, unde zăbovind un an mai bine, grecul acesta au rămas în curte, încă sub privegherea postelnicului Dimitrachi Danu, carele era plenipotent a toată casa și averea Roznovanului. Dar grecul, ca grec, tot au ciupit mult și în lipsa boierilor de acasă el deschiseseră partidă de cărți cu postelnicul Danu, cu vornicul Alecsandri, cu spatariul Neculai Teodor și alții, cu care legând prieteșug, au mijlocit prin acia, mai ales că Alecsandri era și deputat al Adunării Obștești și mădular al comisiei ce au fost rânduită spre cercetarea boierilor făcute cu petace de Ioan Vodă; și l-au trecut în condica boierilor cu rangul de căminar, făcut de Ioan Vodă fără să fi fost, și-au rămas bun căminar grecoteiul; pe la 1833 l-au dat Roznovanu afară de

vitejie, dovedindu-l cu multe furături; un fecior a lui au intrat în miliție și s-au făcut ofițer, altul, Costachi, au căpătat rangul de stolnic de la domnul Mihai, o fată au luat-o aga Costachi Grigoraș, după ce s-au despărțit de fata postelnicului Baldovici. Mai este un Mihalachi Stere, grec venit pe la 1830, și lipindu-să de vornicul Lascar Pașcanu l-au făcut vechil la moșiile sale de la ținutul Eșii și l-au făcut căminar: că niciun moldovan fără milă de locuitori și în tot felul a-i munci n-au găsit să-i placă ca cațaonul acesta”.

Această informație sumară s-ar părea că este numai tangențială cu biografia lui Constantin Stere, dacă la Arhiva Națională a Republicii Moldova nu s-ar păstra un dosar (Fond 88, reg.1, dosar 620), deschis în 1832 și încheiat în 1896, întru recunoașterea nobleței neamului Stere. În revista *Basarabia* (1991, nr.12) istoricul Gheorghe D. Tulbure a publicat o parte din aceste documente, completându-le cu altele găsite în dosarele jandarmeriei ruse.

Din aceste documente reiese clar faptul că în acel moment frații Stere, tatăl și unchii lui Constantin nu dețineau proprietăți în Basarabia, dar îmbogățirea lor s-a făcut treptat, pe baza unor arendări reușite de moșii. Bunicul lui C. Stere, Ștefan Stere, în ierarhia boierească moldovenească, era trecut paharnic, iar fiii acestuia erau căminari. La 14 decembrie 1832 Mihalachi (în etate de 30 de ani), Ștefănachi (în etate de 25 de ani), Costache (în etate de 17 ani) și Iordache (în etate de 12 ani) au fost înscriși în Cartea Nobilimii Basarabene, în partea I, a județului Iași.

Tata

Despre tatăl lui Constantin Stere s-a scris mult. În primul rând, numele lui mic a fost scris în mai multe feluri și, din cauza aceasta, în acte și memorii îl întâlnim ca Iordachi, care, la trecerea peste Prut, s-a prefăcut în Iorgu, de la Iorgu s-a ajuns la Gheorghe, iar pe piatra funerară ce se mai păstrează în curtea bisericii din Cerepcău scrie în limba rusă: Egor Stepanovici Steri, decedat la 3 septembrie 1895, în etate de 75 de ani.

În amintirile lui Teodor Porucic, care nu sunt suficient de obiective, găsim câteva accente biografice care merită să fie precizate ulterior:

„Un pas (necunoscut încă) al răposatului G. Stere, tatăl lui C. Stere, a făcut că cercul moldovenesc din Bacsani a fost denunțat poliției. Gheorghe Stere venise din Principatele Unite odată sau înaintea rudelor lui A.I. Cuza detronat. Ca și aceste rude, venise cu foarte mulți bani de aur, a cumpărat moșia Cerepcău și altele și s-a însurat cu Pulcheria Stroescu, care era cu vreo 30-35 ani mai tânără ca el, fiică de boier scăpătat. El era cunoscut ca un foarte bun gospodar și crescător de oi și porci. I se spunea „conu Gheorghe Nasu”, fiindcă avea un nas formidabil; i se mai spunea și „conu Gheorghe Șepeleagu”, fiindcă era peltic (cepeleag). Ștefan Porucic, ca și Em. Gavriiliță, adesea spuneau: «ei, de nu era Șepeleagu, nu se întâmpla pozna iasta» (adică: nenorocirea cu arestarea etc.). Ce anume a făcut conu Gheorghe – nu se știe.” (Din amintirile lui Teodor Porucic publicate în revista *Viața Basarabiei*, anul VI, nr. 7-8, iulie-august 1937, cu titlul *Contribuțiuni nouă pentru istoria evoluției naționalismului între Prut și Nistru*).

Despre informarea insuficientă a lui T. Porucic ne vorbește faptul că el exagerează profund în privința mamei lui C. Stere, care nu era din neamul Stroescu, neam foarte bogat și nici nu era mai tânără ca Iorgu Stere cu 30-35 de ani, diferența fiind doar de 19 ani.

Mama

Conform informației publicate de Gheorghe Bezviconi, în vol. II al cărții *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru* (București, 1943), mama lui Constantin Stere, Profiria Feodorovna, se trăgea din neamul grecesc Cațaoni (Caceunov). La 8 ianuarie 1884, la cererea soțului ei, Gheorghe (Iorgu) a fost înscrisă în Cartea Genealogică a Nobilimii Basarabene (Fond 88, reg.1, dosar 620).

Mormântul mamei lui C. Stere se găsește în curtea bisericii din s. Cerepcău și pe piatra funerară scrie tot în limba rusă: „Pulheria Feodorovna Steri, decedată la 12 septembrie 1901, în etate de 62 de ani”.

Frații și surorile

Din documentele de arhivă extragem câteva informații și despre cele mai apropiate rude ale lui C. Stere. Într-un document întocmit la Tobolsk, la 1 iunie 1890, de către șeful poliției din gubernie sunt

trecuți în formular: Victor, fratele, student la Academia Agricolă din Moscova, Ecaterina (în etate de 20 de ani), Elena (în etate de 18 ani).

Este cunoscut faptul că fratele lui C. Stere, Victor, născut la 1867, ianuarie 1, a murit tragic. A fost arestat împreună cu Constantin, în cadrul aceluiași lot.

Ecaterina a fost căsătorită cu boierul Meleghi din Răduleni, a rămas văduvă, iar mai apoi s-a măritat cu ofițerul Olșevschi din Soroca.

Școala

Primele noțiuni de carte le-a primit acasă, așa cum se obișnuia în casele boierești. Apoi a fost adus la Chișinău și înscris la pensionul pastorului german Phaltin, de pe lângă biserica luterană din Chișinău, unde a studiat timp de doi ani. De aici, probabil, vine și simpatia lui Constantin Stere pentru cultura germană, pentru tot ce este german.

Apoi tata l-a înscris la Gimnaziul nr.1 de băieți din Chișinău. În cartea protoiereului Nicolai Lașcov „Kișinevskaja oblastnaia, vposledstvii gubernskaia, nâne pervaja gimnaziia. Istoriko-statisticeskii ocerk za 75-letie eio sușcestvovaniia (12 senteabrea 1833-12 senteabrea 1908)” (Chișinău, 1908) numele lui Constantin Stere poate fi găsit în lista elevilor, dar nu și în lista absolvenților. Din simplul motiv că el fusese arestat pe când era elev în clasa a VIII-a de gimnaziu (1884), nemaiterminând cursul gimnazial. Peste 2 ani (în 1886) ajunge în Siberia (până în 1892). De altminteri, nu cunoaștem nimic despre alte studii făcute în Rusia țaristă de C. Stere și nici nu știm în baza cărui document s-a înscris la Universitatea din Iași (în 1892). Probabil că obținuse un atestat, susținând examenele extern.

În cazul unei mari personalități cum a fost Constantin Stere este foarte greu să delimitați exact cât în el a fost investit și șlefuit de școală și cât a investit în el școala vieții.

Dar această formulă succintă nu deschide principalele paranteze, cele emotive, sentimentale fără de care nu se poate descifra evoluția unui caracter omenesc.

Crescut într-o familie de nobili basarabeni, el s-a bucurat doar de dragostea părintească a tatălui, și doica i-a înlocuit dragostea maternă de care a fost văduvit din cauza egoismului omenesc.

De mic copil a fost printre străini și a înțeles că sunt două feluri de adaptări la mediu: unul când te supui și accepți dictatura mediului și altul, calea cea mai grea, cea cu mai multe suferințe, dar și cu cele mai mari satisfacții – calea când te impui, ca fiind mai puternic, mai deștept, mai nobil, mai principal ș.a.

Arestarea

În luna decembrie 1933 tânărul publicist Gheorghe Bezviconi se întâlnește la Chișinău cu omul-epocă Constantin Stere. Genealogist în formare, acesta savurează fiecare cuvânt, fiecare nume rostit de omul politic. Din aceste însemnări, mai târziu, rezultă niște schițe-portret destul de exacte și obiective. Scopul lui era de a disocia realitatea istorică de adevărul artistic. Căci, odată cu apariția romanului *În preajma revoluției*, marea majoritate a acelor care scriau despre C. Stere luau drept adevăr absolut faptele expuse în roman:

„... Rareori mi-a fost dat să observ împreunarea unei culturi atât de înălțătoare cu forța de personalitate a unui proeminent caracter politic. Cuvintele acestui mare basarabean mi-au fost niște icoane scumpe și, fără să expun căările lunecoase ale întrebărilor mele, pășesc direct la răspunsuri – expuneri mai mult decât interesante ale venerabilului profesor.

Convorbirea noastră s-a început în jurul romanului D-Sale...

– Fiecare autor ia din viață descrierile caracteristice, îmbinându-le cât mai artistic; în genere însă personagiile nu sunt produsul exclusiv al realității și, ca document istoric, romanul meu nu poate fi considerat. Vanea Răutu, parțial, e luat din viața mea, dar și celelalte personaje au multe trăsături ale vieții mele...

– Am fost arestați în ultimele zile ale examenelor de absolvire a Liceului Regional din Chișinău. Meritam aceasta: cercurile instructive, strâns legate de „Narodnaia Volea”...

Arestarea s-a produs, într-o oarecare măsură, în legătură cu o anecdotă, ce-o voi povesti într-un volum apropiat al romanului meu, la trecerea lui Răutu din Basarabia în România.

M-am întors din Siberia când aici bântuia holera. A trebuit să stau câteva zile în carantină, căci mă temeam să rămân în așteptare în patria mea. Deodată a venit un individ:

– Bată-te Dumnezeu să te bată! strigă el. Nici nu bănuiești c-am jucat un rol însemnat în viața dumitale. Țurcanovici! se prezentă individul.

Era odinioară student, care, printr-un contrabandist, transmitea în Basarabia literatura revoluționară. Odată, în lipsa contrabandistului, el se încurcă cu frumoasa soție a acestuia, iar bărbatul, înfuriat, descoperi autorităților, în Basarabia, „literatura”. Transportul a fost urmărit. Am fost îndelungat observați până când toate firele nu s-au prins și, în zilele examenelor, am fost distruși. Au găsit nu prea multe broșuri, iar toate celelalte, cu ocazia examenelor, au fost ascunse.

– Comandantul jandarmilor, Ianov, era un om de viață: știa să bea, juca cărți, iar «cramola» o căuta ajutorul său, un căpitan.” (Constantin Stere. *Impresii // Din trecutul nostru*, 1934, nr. 7-8, material neșemnat, dar scris de Gheorghe Bezviconi).

Cercetătorul Valeriu Pasat în revista *Săptămâna* (vineri, 1 aprilie 2005) a publicat o serie de documente despre relația lui Constantin Stere cu cercurile narodniciste din Chișinău și, respectiv, cu poliția și jandarmeria din Basarabia. Aceasta se referă la arestarea lui Stere, la eliberarea lui Stere sub cauțiune de 3000 de lei și, respectiv, judecarea lui Stere.

Arestarea lui Stere a avut loc pe 12 mai 1884. În raportul șefului de poliție din Chișinău din 24 aprilie 1884 în lista celor care urmau a fi arestați figurează Lașkov, fiu de preot, fost ofițer de poliție. Acesta nu este altul decât Vasile Lașcu (I.I.1861, Chișinău – I.VII.1932, Chișinău), publicist, poet, scriitor, dramaturg, membru al Sfatului Țării, fiul preotului Luca Lașkov.

Locul de întâlnire a membrilor cercului a fost stabilit, precizându-se că se adunau în Hotelul „Europa”, pe strada Armeană la surorile Halețki, pe strada Voznisețkaia în apartamentul lui Șliain și în camera nr. 3 de la Hotelul „Ciuflea”, și aceste adunări considerate simple serate literare erau conduse de Constantin Stere.

La 16 iunie 1886 a fost luată decizia definitivă despre arestarea lui C. Stere și exilarea pe un termen de trei ani în Siberia. Deja când se afla în exil, în 1888, a fost pedepsit încă pe un termen de trei ani, atunci când poliția din Tobolsk a descoperit participarea lui la editarea revistei hectografiate: „Exilații politici”. Urma să fie trimis în regiunea Irkutsk, dar, prin relațiile sale, a reușit să obțină un alt loc de exilare, regiunea Krasnoiarsk, unde clima era mai suportabilă.

Geografia exilului poate fi restabilită, deși are o traiectorie complexă.

Într-un interviu C. Stere mărturisea:

„... Știi dumneata că în convoiul spre Siberia, din care făceam parte și eu, eram douăzeci și șapte și că n-am rămas decât șapte!...” (Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică. Antologie de Aurel Sasu și Mariana Vartic. București, 1988, vol. III, (R-S), partea II.)

Și tot acolo găsim mărturisirea-cheie despre Siberia, impresie a cărei intensitate l-a marcat:

„Siberia, continuă dl Stere, are 18 milioane de kilometri pătrați. De 18 ori mai mare decât Franța și Germania laolaltă. Pe toată această întindere de pământ, locuiesc numai 4 milioane de locuitori – adică mai puțini decât populația României mici dinainte de război. Între un sat și altul, depărtarea este de 150 și chiar 200 de kilometri. Oamenii își au, acolo, obiceiurile și legile lor. Administrația țaristă nu reușește să impună un ritm nou acestei vieți de independență totală. În ținutul acesta, veneau – în fiecare an, de mai multe ori pe an – două valuri de oameni: criminalii de rând și deportații politici. Aceste două valuri, atât de diferite ca esență sufletească, frământau împreună satele siberiene.

Singura nădejde a deportatului era evadarea. De altfel, întreg sistemul penitenciar – dacă se poate numi «sistem» și încă «penitenciar» – al Rusiei țariste se întemeia, în ceea ce privește deportarea în Siberia, pe evadare.”

Școala exilului siberian a fost una dură, grea, dar i-a adus și multe învățăminte. Dacă revoluționarii profesioniști au preferat riscul, lupta clandestină, terorismul, ilegalitatea, el a preferat să

pășească pe cale legală. Nu prin terorism, prin omoruri să aduci izbăvirea poporului de povara exploatării, ci prin reforma politică, prin introducerea votului universal, prin împrăștierea țăranilor, prin schimbarea legilor și constituțiilor, prin culturalizarea și civilizarea societății.

Lecturile lui siberiene au cuprins următorii autori, în mare parte filozofi, sociologi, economiști, juriști: I. Kant, A. Smith, D. Ricardo, T.R. Malthus, J.S. Mill, F. Lange, A. Riehl, K. Göring, A. Comte, A. Fouillée, R. Avenarius, R. Ihering, A. Dicey, F. Libermeister.

Este calea cea mai lungă, cea mai anevoioasă, dar e și cea mai de perspectivă. Istoria a demonstrat-o.

Este extrem de exactă caracterizarea pe care i-o face Pamfil Șeicaru. El definește esența exilului în cazul lui C. Stere:

„C. Stere, rector al Universității din Iași, conducător al revistei *Viața românească*, animator al poporanismului, nu suferise nicio transformare interioară, continua să trăiască în el revoluționarul deportat în singurătățile înghețate ale Siberiei. În fond, Stere a fost un dezrădăcinat, un permanent exilat; ca moldovean basarabean, un exilat în lumea rusească și mai târziu, ca fost revoluționar deportat, un exilat în viața românească. Și acest sentiment de exilat se adâncea liric într-o stare nostalgică, într-o refugiere în amintiri, în chemarea evocărilor spre a reduce din senzația de frig a exilului” (Un singuratec: C. Stere. Madrid, 1956).

La 16 decembrie 1892, prin punctul de frontieră Ungheni, Constantin Stere trece în România. În aceeași zi, în ajunul Anului Nou, în localitatea Sinești, el scrie o poezie:

ÎNTR-O ÎNCHISOARE

*Mâhnit, întristat și cu inima frântă
La fereastra îngrădită cu fer
Șezând plin de gânduri lugubre el cântă
Spre sudul uitându-se cer:*

*„Morminte strămoșilor mei, pe părinți
I-am lăsat eu în patria mea;
O gingașă fată, regina dorinței
A milei, rămase calea.*

*Scânteie (s)ei ochii ca azur din cer(c)
Diamanții pe pieptul ei ard
Și-n curte de aur pe dânsa o fere
De pietre prețioase un gard.*

*Și numele ei fără șiretenie
Bucuros voi spune curând
Se cheamă ea: draga mea Românie!
O, țara mea, ție eu cânt.*

*Cu lacrimi, geamăt, dureri fierbinte
Ca maicei iubite suspin
Aud eu României sfinte cuvinte
Ce rar pân' la mine ei vin...”*

Constantin Stere

(Din volumul „Scrisori către Ibrăileanu”,
vol. II, București, 1971).

Românitatea lui C. Stere nu este una acceptată, una simulată, ea a izbucnit în sufletul lui pe timpul când se afla în mijlocul ghețarilor veșnici, ea a izbucnit ca lava unui vulcan și a topit, a măturat din calea sa multe dintre concepțiile adolescente despre ideea internaționalismului universal.

Depărtarea geografică de România a cristalizat în el sentimentul național sublim. Dacă ar fi avut o altă soartă, o altă linie a destinului, probabil că C. Stere ar fi fost altul. Deșteptarea sentimentului național a făurit din el o personalitate integră.

Iurie COLESNIC

SERGIU VICTOR CUJBĂ – MEMBRU AL DELEGAȚIEI BASARABENE LA CONFERINȚA DE PACE DE LA PARIS DIN 1919-1920

Conferința de Pace de la Paris, care stabilea bazele unei noi evoluții a omenirii în perioada imediat următoare primei conflagrații mondiale (1914-1918), și-a demarat lucrările la 18 ianuarie 1919, atunci când unirea tuturor românilor într-un stat național unitar era deja realizată. Pe ordinea de zi a Conferinței, concomitent cu trasarea noilor hotare ale Europei postbelice, în urma destrămării marilor imperii, se cerea impetuos consacrarea, prin instrumentele dreptului internațional, modificărilor politico-teritoriale produse în Europa Centrală și de Est după conflagrația mondială.

Astfel, la forul internațional urmau să fie încheiate tratate, în care să fie confirmate și recunoscute pe plan politic internațional existența independentă și unitatea națională a statelor nou create sau reîntregite: Polonia, Estonia, Regatul sârbo-croato-sloven, Letonia, Lituania, Finlanda, Cehoslovacia. De asemenea și România, exercitându-și dreptul la autodeterminare, prin actul de la 1 decembrie 1918, își delimitase frontierele etnice prin constituirea statului național unitar român, prin adunările reprezentanților națiunii de la Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia.

Marile Puteri – Franța, Italia, Anglia și SUA – alcătuiau Consiliul Suprem al Conferinței (Consiliul celor patru). Bineînțeles că la acel for internațional a fost prezentă și delegația României.

Ion I. C. Brătianu, șeful delegației române, a luat cuvântul la 1 februarie 1919, în cadrul ședinței plenare a Conferinței de Pace, unde a expus, concis și argumentat, drepturile României. De asemenea delegația română a prezentat Puterilor Garante un amplu și probatoriu memoriu, în care erau inserate o serie de dovezi concludente din punct de vedere științific și documentar în favoarea drepturilor românilor, ca habitatul acestora să rămână în

perimetrul frontierelor statului român reîntregit.

Marele Puteri Aliate și Asociate în persoana Marii Britanii, a Franței, a Japoniei, a Italiei și a Statelor Unite n-au respectat în mod exhaustiv drepturile tuturor statelor, mari și mici, de a reintra în matca firească; multe dintre ele fiind neglijate premeditat. Pe tot parcursul celebrului “tribunal al popoarelor” de la Paris, România a fost supusă unor șicane și discriminări. Pentru a-și atinge scopul de a-și asigura influența politică și dominația economică în România, guvernele occidentale (Marele Puteri) au invocat pretextul protecției minorităților etnice din cadrul României, mai ales.

Și basarabeni, a căror provincie se unise prima cu Patria-mumă (27 martie / 9 aprilie 1918), au luat parte la notoriul eveniment din Capitala Luminilor. Guvernul din București l-a delegat cu acest scop în orașul de pe malul Senei pe Ion Pelivan, care în perioada 1919-1920 a deținut portofoliul de ministru de justiție al României Mari în guvernul lui Alexandru Vaida-Voevod. Ion Pelivan “a luat parte la Conferința de la Paris, fiind președintele delegațiunii moldovenești în chestia recunoașterii realipirii Basarabiei la Patria-Mamă”¹, activând la Versailles “din februarie 1919 până la mai 1920”². În timpul aflării sale la Paris dânsul a scris mai multe lucrări despre trecutul politic, economic și cultural al Basarabiei, editând câteva cărți și broșuri în limba franceză³ pentru a convinge opinia publică mondială în privința legitimității actului unirii Basarabiei cu România. Spre a reuși ca să facă față exigențelor Conferinței, Pelivan avea impetuoasă nevoie de colaboratori care să-i vină în ajutor, deoarece colegii vechi erau ineficace (unul “Condurachi s-a dovedit a fi un colaborator cu desăvârșire nepotrivit”⁴).

Am depistat o epistolă datată cu 2 iunie 1919 expediată lui Ion Inculeț, în care Pelivan i se adresa acestuia: “D-ta îmi scrii, că ai putea să-mi trimiți încă un ajutor. Mai întâi nu văd pe cine ai putea d-ta să-mi trimiți <...>”⁵. Febril, se căutau remedii și la Chișinău, și la București. Exemplificăm printr-o propunere care se conținea în unul dintre răvașele – cel din 10 iunie 1919 – al ministrului Basarabiei în Guvernul României, Daniel Ciugureanu: “Ne-am gândit, deocamdată, la următoarea soluție. Poate ar fi bine să plece acolo Halippa ca să te ajute pe d-ta a-i combate pe ticăloși.

Halippa ne este nouă foarte necesar aici, însă dacă crezi d-ta că ți-ar fi de folos și te-ar ajuta, atunci comunică-ne și el va veni <...>. Te rugăm, deci, ne vestești cu prima ocazie, dacă este necesară venirea lui Halippa. Suntem neliniștiți, căci în joc este cea mai sfântă cauză a noastră <...>⁷⁶.

Problema care a iritat la maximum delegația basarabeană la acest for european a fost aceea a drepturilor minorităților din România, inclusiv și a celor din arealul pruto-nistrean. Importanța chestiunii era supralicitată prin exponenții etnici străini, nostalgici după vechiul imperiu, care aveau anumite interese în Basarabia și în celelalte provincii românești și care acționau cu preponderență pe 3 căi: 1) și-au trimis emisari speciali la Conferință (este cunoscută propaganda contra recunoașterii actului Unirii Basarabiei la Patria-mumă, dusă la Paris de către minoritarii Șmidt, Krupensky, Savenko, Țăganko, Slonim ș. a.); 2) au acționat prin intermediul unor demnitari ai marilor puteri (drept exemplu poate servi cazul lui Bernștein, secretarul personal al lui Wilson, sau cel al lui Mendel, secretarul intim al lui Clemenceau⁷); 3) activitatea bolșevicilor roșii și a albgardiștilor (aceștia, în marea lor majoritate, considerau Basarabia “pământ rusesc”).

Lupta din culoarele de la Versailles ajunsese la apogeu, încât se căutau urgent noi soluții, pentru a expedia vreo personalitate din Basarabia, cunosătoare a documentelor istorice și a literaturii științifice, în ajutorul lui Ion Pelivan, care formulase deja la acea dată și unele cerințe față de viitorii membri ai delegației: “Această delegație ar putea să aibă o oarecare însemnătate numai dacă ar avea împuternicire de la grupările sociale și naționale. Altfel delegația ar pierde vremea și banii⁷⁸”.

Daniel Ciugureanu îi făgăduia într-un răvaș solului basarabean: “În curând îți voi trimite pe cineva, care, cred eu, dacă va veni, va face mai mult decât toate delegațiile⁷⁹”, dar numele aceluși deus ex machina miraculos a rămas și astăzi învăluit într-o aură de mister. Se făceau diferite propuneri: “Au fost proiecte de trimitere la Paris a dlor Gore, Herța, Cazacu, Semigradov, Catargiu, Butmi-de-Katzman, însă acum această idee pare abandonată. Poate vor veni niște studenți¹⁰”, îi scria D. Ciugureanu la 21 iulie 1919 din

București. Tot la această dată, din Chișinău, Ion Inculeț îl anunța pe Ion Pelivan despre sosirea lui “Năstasă, Cazacliu și moș Ion Codreanu. Ei vor pleca la Paris săptămâna aceasta. Dumneata să-i duci imediat la de Martonne, care activează în favoarea noastră ca un adevărat prieten, după cum se vede din declarațiile lui. A fost vorba ca să vină și Herța, Gore ș. a. Dar chestia s-a încurcat. Gore a renunțat, iar lui Herța îi trebuie aproape 2 săptămâni pentru a se pregăti de plecare. Așa că, după toate probabilitățile, ei nu vor veni”¹¹.

Tocmai la 1 august 1919 componența delegației basarabene s-a stabilit aproape definitiv, urmând ca aceasta, în caz de necesitate, să se completeze suplimentar pe parcurs cu membri noi. Cu această ocazie Ion Inculeț menționa într-o scrisoare adresată lui Pelivan: “Din delegația basarabeană vin la d-voastră, deocamdată, Năstasă, moș Ion Codreanu și Cujbă, pe care-l puteți folosi ca secretar. El știe limba franceză”. Și continua: “Ceilalți vor sosi la Paris mai târziu. Dl Herța mi-a promis că va pleca la 20 august și-l va convinge și pe Gore. Vom trimite de asemenea un învățător și un preot”¹². Peste o săptămână, adică la 7 august 1919¹³, Ion Inculeț își anunța colegul și prietenul de luptă: “În sfârșit, mâine pleacă la Paris Gh. Năstase, I. Cordeanu și S. Cujbă. Gore, Herța și Butmi vor pleca mai târziu sau poate că nu va mai fi nevoie de ei acolo”, menționând suplimentar, că “delegații aduc cu ei certificate de la diferite societăți, cu plenipotențe”¹⁴.

Așadar, “delegația era alcătuită din dnii: I. Codreanu, S. Cujbă și Gh. Năstase” și a avut mandate, precum urmează: “primul, din partea țăranimii basarabene, al doilea, din partea intelectualilor și societăților culturale basarabene, iar al treilea, din partea studențimii basarabene”¹⁵. Sergiu Victor Cujbă, fiind considerat un barometru al nevoilor basarabenilor, a fost delegat, în mod special, de Societatea Istorico-Literară “B. P. Hasdeu” din Chișinău, societate care se constituise la 1 aprilie 1918 și al cărui membru activ era scriitorul. “Când s-a pus chestia apărării drepturilor istorice și politice ale Basarabiei în fața marilor puteri, Societatea [Istorico-Literară “B. P. Hasdeu”], punând la dispoziție tot materialul istoric ce avea, a delegat pe un membru al societății dl Sergiu Cujbă,

ca să se ducă la Paris și să lupte pentru drepturile politice ale Basarabiei românești”¹⁶. Dintr-un document al timpului, semnat de Pan Halippa și T. Porucic, desprindem: “Université Populaire Roumaine de Kichineff, 31 Juillet 1919 Nr. 85

Le Comité directeur de l’ Université Populaire de Kichineff, se conformant à la décision prise en séance publique le 27 Juillet a. c ., charge M. Serge Victor Cujba, professeur et publiciste, d’ aller à Paris”, întru susținerea cauzei naționale, subliniindu-i delegatului calitățile profesionale: “M. Serge Victor Cujba, notre collègue, qui a su, par ses poésies populaires, pleurer et se réjouir à l’unisson de l’âme du peuple bessarabien, afin que M. Cujba puisse développer notre programme qui consiste à éclairer l’opinion publique française”¹⁷. A doua zi, adică la 1 august, Șt. Ciobanu și prof. D. Munteanu- Râmnic semnează un document, care îl delega pe compatriotul nostru la Congresul de Pace de la Paris: “Société Historique et Littéraire “B. P. Hasdeu” de Kichineff. Kichineff, le 1er Août 1919 Nr. 32

La Société Historique et Littéraire “B. P. Hasdeu” de Kichineff donne délégation à un de ses membres, M. Serge-Victor Cujba, d’ aller à Paris, ou il devra se mettre en rapport avec tous les professeurs, littérateurs et publicistes de France <...>”.

Delegația a ajuns în orașul de pe malul Senei, precum indica Sergiu Victor Cujbă, la 11 august 1919¹⁸. Iată cum formula scopul delegației basarabene, din care a făcut el însuși parte, scriitorul și juristul Sergiu Cujbă: “Trebuia ca marile puteri aliate și asociate în război să recunoască actul unirii. Aceasta nu era așa de ușor, pentru că revenirea Basarabiei la matcă trezea multe dușmăni sau o periculoasă neînțelegere din partea unor factori hotărâtori. De aceea trebuia ca opinia publică din Paris, unde reședea Conferința de Pace, să fie lămurită și câștigată, precum și delegații marilor puteri la această Conferință”¹⁹.

Acum scopul delegației basarabene era întru apărarea ideii statalității ca o idee organică, născută din moștenirea istorică, națională și culturală. “Pe lângă frumoasa operă de lămurire prin grai viu și pe cale de întrevederi cu cele mai de seamă personalități din lumea politică, culturală, științifică și publicistică de la Paris,

delegații basarabeni, dnii Năstase, Codreanu și Cujbă în frunte cu I. Pelivan, au întocmit și un scurt memoriu, în care orice om de bună credință poate vedea ce este în realitate Basarabia”²⁰, relatează cotidianul Basarabiei *Sfatul Țării*. Iată cum s-a făcut “lămurirea prin grai viu și pe cale de întrevederi” cu cele mai notabile personalități politice și culturale, “ale căror păreri trag la cântar în deciziunile ce se iau de către Conferința de Pace”²¹: “Prima vizită au făcut-o reprezentantului Angliei în comisiunea teritorială Leeper, care, știind românește, a discutat cu delegații timp de aproape o oră și i-a asigurat că cererile Basarabiei vor fi satisfăcute în sensul hotărât al Sfatului Țării, mai ales că această hotărâre garantează dezvoltarea și cultivarea minorităților în toată libertatea”²². Deși delegatul Angliei știa românește și “dnii Codreanu și Năstase i-au expus doleanțele noastre în limba natală” (corect – maternă), ulterior anume Sergiu Victor Cujbă i-a expus dlui Leeper opinia și dorința basarabenilor “în limba franceză”²³.

Năzuințele basarabenilor au fost ascultate cu aceeași înțelegere și bunăvoință de către “regretatul bărbat de stat italian Tittoni, delegatul Italiei la Conferință, care ne-a asigurat tot sprijinul”²⁴, își amintea Sergiu Victor Cujbă. Cu Albert Thomas și cu Gustave Herve s-a discutat “cu acte și documente”, primul sprijinind cauza delegației noastre, “arătând că referitor la Basarabia va pleda pentru respectarea hotărârii sale de a se uni cu România, așa cum a fost lămurit și el și întreaga opinie publică”²⁵ de către mesagerii Basarabiei.

Deși Conferința de la Paris, de jure, a pus la baza deciziilor sale “principiul naționalităților”, de facto anume problemelor minorităților li s-a atribuit un rol preponderent, acolo unde puterile garante aveau scopurile lor bine camuflate. “Mai toți bărbații politici și diplomații se interesau în mare grad de chestiunea minorităților din Basarabia și de chestiunea ucraineană. Am avut prilejul să le expun esența problemei ucrainene”²⁶, își va aminti peste ani Sergiu Victor Cujbă.

Delegația basarabească, însoțită când de Ion Pelivan, când de reprezentanții legațiunii române din Paris, au făcut vizite și altor personalități politice franceze: Barthou, Dubost, Dechanel.

“Tuturor, scria S. V. Cujbă, le-am expus revendicările noastre, primind asigurări pline de nădejde”²⁷.

A fost vizitat și distinsul om de stat Tardieu, comisarul francez, raportor la Conferința de Pace, care “după ascultarea dorințelor noastre, ne-a promis sprijinul său”²⁸ și “ne-a spus verde în ochi: “La creditul d-voastră aveți Basarabia, iar la debit – iscălirea tratatului cu Austria și o mică concesiune bulgarilor în Cadrilater”²⁹.

Sergiu Cujbă, activând în calitate de secretar al delegației lui Pelivan, a întocmit procesele-verbale ale tuturor întâlnirilor și conferințelor organizate de mesagerii basarabeni, aducând la întoarcere dosarele respective lui Ion Incuț, pentru a înțelege cum “stau trebile” la Paris³⁰.

Pentru o mai bună propagandă a problemei Basarabiei, nota I. Pelivan la Paris, “ar trebui să avem aici un jurnal săptămânal. Nu este acest lucru indispensabil, dar ar fi foarte folositor”. Și tot dânsul se întreba, desigur, retoric, dându-și seama de multiplele greutăți, atât de ordin financiar, cât și de cele legate de lipsa factorului uman propice, greutăți inerente debutului oricărei publicații periodice: “Numai de unde să luăm oameni specialiști: gazetari cu experiență și cunoscători ai Basarabiei?” O soluție salutară în acest context era candidatura lui Sergiu Victor Cujbă, care acumulasă o bogată experiență în domeniul mass-media și cunoștea la perfecție franceza. În epoca antebelică acesta colaborase la *Amicul copiilor*, la *Universul* și la alte publicații din Vechiul Regat, la primul ziar românesc din provincia cotropită de ruși și intitulat *Basarabia* (1906-1907), iar după Unire – la *Sfatul Țării*, la *Cuvânt moldovenesc* etc. “Dl Cujbă, scria I. Pelivan într-o epistolă adresată lui I. Incuț, datată cu 16 septembrie 1919, își oferă serviciile sale pentru acest lucru”³¹. Din nefericire, această soluție i se părea inoportună șefului delegației basarabene: “Dar eu nu cred că el să fie potrivit, este prea poet și are prea puțin simț practic. Apoi mai este și bolnav, surmenat, nervos <...>”³².

Se apropia ziua când delegația basarabească își încheia fructuoasa activitate la Paris. S. V. Cujbă își amintea cu această ocazie: “În genere, afară de delegația americană, care la început ridica obiecțiuni pentru recunoașterea Unirii, mai toți factorii

politici și culturali au privit cu simpatie chestiunea basarabeană, astfel că activitatea delegației nu a fost de prisos”³³. Făcând un bilanț al activității lor la Paris, “delegații basarabeni <...> au venit la concluzia că n-ar strica, chiar ar fi foarte bine, să trimiteti încă o delegație, în care să intre reprezentanții aleși de la minoritățile Basarabiei: ovrei, bulgari, ucraineni și nemți. Dar să-i trimiteti atunci, când sosirea lor va putea să aibă însemnătate. Ei să fie aleși gata. Și când voi da de știre să vină imediat”³⁴.

Trebuie să amintim, că fiecare membru al delegației – Sergiu Victor Cujbă, Ion Codreanu și Gheorghe Năstase – au primit câte 160 franci pe zi, “fiecare a primit câte 2160 franci franțuzești”. La 16 septembrie 1919³⁵ delegația basarabeană, făcând “tot ce a putut”, vorba lui Ion Pelivan, se pregătea să se întoarcă în țară. Unicul cotidian de limbă română din provincie la acea vreme, ziarul *Sfatul Țării* relatează: “Zilele acestea s-a întors de la Paris delegația basarabeană la Conferința Păcii compusă din dnii S. Cujbă, I. Codreanu și Gh. Năstase”³⁶. Tot cotidianul a publicat în câteva numere consecutiv o expunere detaliată a memoriului întocmit de delegația basarabeană în capitala Franței.

La 28 octombrie 1920, la Paris, Marea Britanie, Italia, Franța și Japonia, pe de o parte, și România, pe de altă parte, au semnat ultimul tratat internațional ce recunoștea legitimitatea hotărârii Sfatului Țării de la Chișinău din 27 martie / 9 aprilie 1918 și Unirea Basarabiei cu România. Cauza pentru care a plecat delegația basarabeană, alături de delegația Statului Român, făcând o operă diplomatică de o însemnătate epocală, s-a dovedit a fi legitimă. Sergiu Victor Cujbă, alături de ceilalți trei membri ai delegației, la Conferința de Pace de la Paris a fost un apărător al cauzei Unirii Basarabiei cu România. În preambulul tratatului încheiat de Marile Puteri se arată că unirea cu România era pe deplin justificată “din punct de vedere geografic, etnografic, istoric și economic”, iar populația provinciei dintre Prut și Nistru și-a exprimat cu ardoare “dorința de a vedea Basarabia unită cu România”.

Note:

¹ Andronachi, Gh. Albumul Basarabiei: în jurul marelui eveniment al Unirii. – Chișinău, 1933. – P. 68.

² Ibidem. – P. 233.

³ Halippa Pan. Ion Pelivan: viața și activitatea // Viața Basarabiei. – 1936. – Nr. 7-8. – P.34.

⁴ Delegația basarabească la Conferința de Pace de la Paris în scrisori: [culese și publicate de Ion Țurcanu] // Patrimoniul: rev. de lectură istorică. – 1993. – Nr. 1. – P.70.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem. – P. 71.

⁷ Pelivan, Ion. Ion I. Inculeț și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920) // Patrimoniul. – 1991. – Nr. 1. – P. 30-31.

⁸ Delegația basarabească la Conferința de Pace de la Paris în scrisori // Patrimoniul. – 1993. – Nr. 1. – P. 80.

⁹ Ibidem. – P. 73.

¹⁰ Ibidem. – P. 74.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem. – P. 76.

¹³ Autorul Albumului Basarabiei, căpitanul Gh. Andronachi a susținut greșit versiunea, că delegația basarabească în componența celor trei a fost trimisă la Paris în iulie 1919 de către Congresul Țărănesc din Basarabia. – Vezi: Andronachi, Gh. Albumul Basarabiei. – Chișinău, 1933. – P. 233. Or, precum s-a văzut, stabilirea definitivă a componenței delegației s-a făcut timp de câteva luni, punându-se accentul asupra calităților pe care le aveau candidații în delegați.

¹⁴ Delegația basarabească la Conferința de Pace de la Paris în scrisori. – P. 78.

¹⁵ Andronachi, Gh. – Op. cit. – P. 233.

¹⁶ Buletinul Societății Istorico-Literare din Chișinău “B. P. Hasdeu”. Vol. I. – Chișinău, 1922-1923. – P. 378.

¹⁷ Delegation Bessarabienne: Les Roumains devant le Congrès de la Paix. La question de la Bessarabie. – Paris: Impr. Dubois et Bauer, 1919.– P. 24-25.

¹⁸ Cujbă, Sergiu Victor. I. Pelivan la Conferința Păcii de la Paris // Viața Basarabiei. – 1936. – Nr. 7-8. – P. 134.

¹⁹ Ibidem. – P. 133.

²⁰ Românii în fața Congresului Păcii // Sfatul Țării. – 1919. – 12 oct.

²¹ Basarabia la Conferința de Pace // Sfatul Țării. – 1919. – 17 oct.

²² Ibidem.

²³ Cujbă, Sergiu Victor. I. Pelivan la Conferința Păcii de la Paris // Viața Basarabiei. – 1936. – Nr. 7-8. – P. 135.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Basarabia la Conferința de Pace // Sfatul Țării. – 1919. – 17 oct.

²⁶ Cujbă, Sergiu Victor. I. Pelivan la Conferința Păcii de la Paris // Viața Basarabiei. – 1936. – Nr. 7-8. – P. 135.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Delegația basarabeană la Conferința de Pace de la Paris în scrisori. – P. 82-83.

³⁰ Ibidem. – P. 83.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Cujbă, Sergiu Victor. I. Pelivan la Conferința Păcii de la Paris // Viața Basarabiei. – 1936. – Nr. 7-8. – P. 135.

³⁴ Delegația basarabeană la Conferința de Pace de la Paris în scrisori. – P. 83-84.

³⁵ Gh. Andronachi specifica în cartea sa, într-un compartiment special intitulat “Delegația Basarabiei la Paris în 1919” că “delegația era alcătuită din dnii I. Codreanu, S. Cujbă și Gh. Năstase, cari au stat la Paris numai trei săptămâni”. – Vezi: Andronachi, Gh. – Op. cit. – P. 233.

³⁶ Basarabia la Conferința Păcii // Sfatul Țării. – 1919. – 2 oct.

Claudia SLUTU-GRAMA,
doctor în filologie

AUTORI DE LA „VIAȚA BASARABIEI”: DOMINTE TIMONU

Personalitatea scriitorului transnistrean Dominte Timonu nu este absolut necunoscută cititorului contemporan. După 1990 încoace despre el s-a scris în mai multe rânduri. Fragmente din scrierile sale și diverse materiale despre el: articole, dialoguri, interviuri și cronici literare au găzduit în paginile sale periodicele: „Transnistria” (1991, nr. 27, p. 6), „Basarabia” (1991, nr. 4, p. 54-58), „Știința” (1992, 28 febr.), „Literatura și arta” (1992, 29 oct., p. 3 și din 19 noiemb., p. 3), „Țara” (1997, 15 apr.), „Limba română” (1999, nr. 3-5, p. 161-168) ș.a., fiind semnate de Timon Timonu, feciorul prozatorului, Vlad Chiriac, Veronica Bâtcă ș.a. În toate aceste documente cititorul dornic de a-l cunoaște va găsi multe date, fapte și evenimente din viața și activitatea Domniei sale. Din aceleași referințe, și în special din cronică „Dominte Timonu”, semnată de feciorul acestuia (Vezi: „Transnistria”, 1991, nr. 27, p. 6), ne-am inspirat și noi pentru a vă familiariza pe dumneavoastră, stimați beneficiari, cu biografia scriitorului.

S-a născut la 6 august 1911 în comuna Mahala, astăzi comasată cu or. Dubăsari, din părinți moldoveni: Moisei și Varvara Timonu. Rămas orfan la vârsta de trei ani, și după moartea surorii sale Maria, în 1918, împreună cu mama, Dominte se transferă cu traiul în Basarabia, la unchiul Chiril Basul. Aici a urmat și școala primară. În 1921, prin contribuția domnului Pan. Halippa, își continuă studiile la Liceul internat „A.D. Xenopol”. După patru ani vine la Chișinău. În 1929, terminând liceul, se înscrie la Conservatorul de Artă Dramatică, clasa profesorului Mittu G. Dimitriu, pe care-l absolvește în 1933, obținând diploma de actor.

Din anul 1930 este angajat probist la Teatrul Național, înființat sub conducerea lui Ion Aurel Maican, până în anul 1937, când acesta își închide ușile.

Debutul literar a avut loc în anul 1928 cu versuri și proză scurtă. A colaborat la „Gazeta Basarabiei”, „Itinerar”, „Cuvânt moldovenesc”, „Raza”, „Viața Basarabiei” și alte periodice din Țară, avându-i de colegi pe Vasile Luțcan, George Meniuc, Victor Pogolșa, Bogdan Istru ș.a. În 1937 debutează editorial cu romanul „Al nimănu”. În anul 1939 a fost înscris ca membru al Societății Scriitorilor Români, fiind recomandat de Gala Galaction, N. Dunăreanu, D. Iov și Ionel Teodoreanu. În anul 1940 i-a apărut al doilea (și ultimul) volum de nuvele „Ulița păcatelor”. În timpul războiului al doilea mondial, timp de trei ani, a fost director al Teatrului Național din Tiraspol. Ultimii ani ai vieții sale i-a petrecut la București, a murit la 18 ianuarie 1972, fiind înmormântat la cimitirul Belu din București. Acestea sunt etapele principale ale vieții și activității prozatorului și publicistului Dominte Timonu. Alte amănunte cititorii interesați le vor găsi în articolele nominalizate anterior și în primul rând în cele semnate de Vlad Chiriac.

În cele ce urmează, ne vom referi la personalitatea Timonu în calitate de autor la revista „Viața Basarabiei”, căci cercetătorii ce au scris până în prezent au cam ocolit aspectul dat, comunicându-ne doar că a colaborat la revistă. Tăcerea aceasta rămâne a fi cam enigmatică deoarece ea (revista) a jucat în soarta scriitorului un rol semnificativ. Însăși faptul că directorul revistei, Pan. Halippa, fiindu-i într-un fel ocrotitor în anii de studii liceale, nu s-a îndurat să-l grăbească pe elevul Dominte ca acesta să-și aducă versurile și nuvelele la revista patronată de el (sau, poate că tânărul condeier n-a îndrăznit să-și propună scrierile unui periodic atât de prestigios?) dă de bănuț. Doar versurile și prozele scurte ale liceanului apăreau în periodicele timpului încă din 1928, iar prima lui nuvelă „Fiica domnului primar” văzu lumina tiparului la „Viața Basarabiei” abia în anul 1937 (Nr.11), peste 5 ani de la fondarea revistei. Să fie aceasta modestia tânărului autor sau rigurozitatea patronului? Credem că e și una și alta, căci nici un fel de pasivitate ori neglijență din partea faimosului Pan. Halippa față de un tânăr scriitor nu putea avea loc.

Dar să urmărim cum s-au desfășurat evenimentele. Cu câteva luni înainte de apariția primei sale nuvele, poetul și criticul literar

Sergiu Matei Nica a publicat o recenzie la romanul lui Dominte Timonu „Al nimănu” („Viața Basarabiei”, 1937, nr. 7-8, p. 138-140). Socotim de trebuință să medităm, în continuare, ceva mai detaliat pe marginea acestei recenzii. Și nu pentru că ea a rămas oarecum neobservată de istoricii noștri literari, ci mai mult pentru că ea demonstrează o atitudine deosebită față de tinerele talente.

Recenzentul nu se sfiește nici un pic că prin aprecierile sale de fapt dezaprobă munca romancierului. Din contra, dânsul caută (și găsește, credem) cele mai potrivite exemple pentru a-și argumenta tezele și pentru a-și convinge colegul, dar fără a-i știrbi demnitatea. El demonstrează că ceea ce a făcut e bine, dar că se poate face și mai bine. Iată cum autorul își exprimă atitudinea: „Apariția d. Dominte Timonu în literatura basarabească e o noutate, prin faptul că volumul d-sale, deși nu se poate identifica pe de-a-ntregul cu pretențiile unei munci într-adevăr literare, din pricina unei alunecări prea vizibile în reportaj, prezintă totuși, unele calități aparte, care contează pentru formarea unei intrări posterioare în literatură”. Și mai departe: „Cartea aceasta e o carte de debut și, ca atare, trebuie studiată sub prisma unor obiecțiuni, ce-ar deveni folositoare și rodnice pentru mai târziu” (P. 138). Și aceasta nu e doar o declarație. În continuare găsim (deși foarte succint) argumente convingătoare. Demonstrând, spre exemplu, „deosebirea fundamentală între roman și roman reportaj sau între literatură și reportaj literar”, recenzentul face o constatare ireproșabilă: „Nu vom găsi în cartea aceasta, de 164 pagini, măcar o singură descriere a naturii sau a mediului, care să se identifice perfect cu vibrația unei stări psihologice intense a eroului și asta numai din motivul că d. Timonu n-a accentuat așa cum se cuvine poziția vieții sufletești în rama împrejurărilor lăaturalnice și chiar dacă a făcut lucrul acesta, l-a făcut din fugă, din impresie puțin conștientă, din aplicație mai mult gazetărească” (P. 138). Constatarea aceasta se argumentează cu pilde bine selectate, care demonstrează plusurile și minusurile oglindirii eroului principal Victor Crăișor, antipodului acestuia Damian, precum și multe alte detalizări. Toate acestea îi permit să ajungă la generalizatoarele concluzii: „Stilul acestei cărți e simplu și, deși e cizelat și elegant, n-are încă plinătatea și rotunjimea

unei fraze literare... Cartea, în totalitatea ei, e o revoltă împotriva meschinăriei și mizeriei contemporane... Ca debut, romanul acesta poate fi relevant. Dar el nu va putea să rămână în literatură. Sfătuim pe autor să se dispenseze de rapiditatea și stilul impropriu literaturii, cel al gazetei, și să-și studieze cu de-a-mănuntul lumea eroilor săi, pentru că d-sa poate da dialoguri minunate și reale, cărora nu le poți adăuga nici scădea nimic... E păcat că o idee bună și nouă ca interpretare să fie scăzută de anumite divagații formale, care se pot ușor înlătura” (P. 139-140).

Ne-am oprit la aceste aprecieri-sfaturi ale unui specialist de prestigiu de pe acele timpuri, cum era Sergiu Matei Nica, nu pentru a defaima opera recenzată, din contra, pentru a demonstra careva calități extraordinare ale romancierului D. Timonu. Nu! Intențiile noastre se limitează doar la un singur moment: de a atrage atenția beneficiarilor la atmosfera și împrejurările în care își ia zborul tânărul scriitor. Analizele lui Sergiu M. Nica, în acest context, constituie una din puținele exemple din acele timpuri când criticul se apropie de creația unui tânăr cu cele mai bune intenții, care, cred eu, găsesc în sufletul lui terenul cel mai favorabil pentru creațiile sale de mai departe.

Anume astfel înțeleg eu, de pe pozițiile de astăzi, colaborarea lui D. Timonu la „Viața Basarabiei” imediat după publicarea recenziei comentate, și pe parcursul anilor următori. Astfel, alături de nuvela „Fiica domnului primar” („V.B.”, 1937, nr. 11, p. 3-7) nominalizată anterior, prozatorul a bucurat cititorul cu încă patru nuvele: „La comisariat” („V.B.”, 1938, nr. 6-7, p. 67-74), „Lealea” („V.B.”, 1938, nr. 10, p. 13-20), „Albăstrele” („V.B.”, 1941, nr. 2-3, p. 49-51) și „Un pictor de peisaje” („V.B.”, 1942, nr. 4, p. 47-51), care, toate luate împreună, și fiecare în parte, sunt scrise, parcă, drept răspuns la recenzia colegului mai mare (S.M. Nica), ținând cont de observațiile părintești.

Prozatorul de la bun început, prin nuvela „Fiica domnului primar”, vine să protesteze! Ba nu, să demonstreze că el este apt de a crea tablouri, situații, chipuri veritabile, autentice cu descrierea naturii și a mediului, care perfect se identifică cu vibrația sufletească a eroului etc. Eroul liric al nuvelei în cauză, un proaspăt

student, s-a lăsat copleșit de o tristețe chinuitoare. Dar el altfel visa să vadă studenția... „De aceea și toamna asta cu frunze ruginite îmi pare altfel decât celelalte toamne. Cerul vânat și posomorât toarnă în ființa mea dornică de viață melancolia și urâtul unei lumi întregi. Văd moartea plutind peste cuprinsul firii, cu rânjet hidos de ursitoare neagră. Altceva nimic frumos, care să te înfioare, să-ți indice calea dreptei bucurii. Ici îngălbenește jalnic un firicel de iarbă, colo se desprind frunzele de pe un ram și toate, la un loc, fac să vibreze în noi, pasagerii acestei vieți, cu rezonanțe adânci și grave, un poem dureros. Și frunzele cad rând pe rând, parcă ar fi nădejtile spulberate ale unui invalid erou...” (P. 3).

Grădina publică era unicul refugiu al tânărului student. Aici a și cunoscut-o pe Nely, fiica domnului primar. Urmează câteva frumoase pagini despre dragostea improvizată a studentului visător.

Cu o măiestrie de adevărat artist al cuvântului sunt descrise suferințele, frământările și căutările omului de creație în nuvela „Un pictor de peisaje”. Pictorul de peisaje era un om de o rară bunătate, crezător în demnitate și necesitatea de a face cât mai mult bine. Și iată, când a simțit că poate face „mai mult decât îi permiteau regulile atelierului și timpul liber, a părăsit colivia maestrului Paladi...” (P. 50). Avea intenția să găsească în fața „Domnului Director de Cabinet” susținerea de „a fi ajutat să fac o expoziție” ca „să le arăt câteva povești... pentru oamenii buni din lume...” (P. 50). Dar „Domnul Director de Cabinet” l-a întâlnit pentru prima dată cu un „Ce vrei”, iar a doua dată cu „Ce mai vrei”-comportare de șef ce l-a făcut să intuiască „că în lume sunt mai mulți oameni răi decât buni...” (P. 49). Or, alteori el venea în parc „așa cum se duceau odinioară bătrânii la biserică”, căci „în parcul cu alei înguste și cu pomi înalți, în bătrânul parc cu flori și ciripit de păsări, chiar oamenii răi dacă pătrund, se schimbă, devin mai buni... O ramură încărcată de flori,... un fluture cu aripi catifelate, sunt pentru el adevărate nestemate. Îl bucură și se simte fericit. Astăzi, însă, pictorul de peisaje e trist...” (P. 49).

Stări sufletești similare, dar și de altă natură – de fericire și avânt – găsim și în celelalte nuvele, nominalizate anterior. Îndemnăm

cititorii curioși să le citească. Și sunt sigur, că dacă s-a găsi măcar unul care va veni la Biblioteca Științifică Centrală a AȘ a R. Moldova și va răsfoi fie doar una din cele cinci nuvele, nu va regreta. Nu va regreta pentru că ele sunt scrise cu mare sensibilitate și cu fin spirit de observație, cu vădită măiestrie artistică. Nu în zadar criticul P. Stajilă în ale sale „Note asupra câtorva scriitori basarabeni de azi” („V.B.”, 1938, nr. 6-7, p. 114-116) descoperi „manifestări originale și valoroase atât în proză cât și în poezie” (P. 114), iar vorbind la concret despre romanele lui Ioan Sulacov și Dominte Timonu constată că ei (autorii acestor romane) „vor ajunge să-și cucerească locuri de seamă în literatura Patriei” (P. 114), semnalând în special „frază vioaie” la autorul romanului „Al nimănu!”.

Soarta oamenilor simpli cu grijile lor zi de zi, frământările tinerilor condeieri din Basarabia și mai ales a refugiaților din Transnistria sunt mereu în atenția scriitorului nu doar în scrierile sale literare, ci și în publicistică. Ce e drept, în calitate de publicist la „Viața Basarabiei” el a colaborat ceva mai târziu, după iunie 1940, când revista trecuse cu sediul la București, și creația publicistică, ca volum, nu e atât de mare, totuși ea, prin problematica abordată și poziția civică a autorului, prezintă vădit interes. Iată doar câteva titluri: „Nu-i nevoie de scriitori basarabeni?” („V.B.”, 1941, nr. 2-3, p. 75-77), „Ceva despre scriitorii basarabeni”, „Refugiații transnistrieni”, „Trei ani de sângerări” („V.B.”, 1944, nr. 5-7, p. 47-49) ș.a. Spațiul nu ne permite să comentăm fiecare din aceste documente, de aceea ne vom limita doar la un singur exemplu. Se știe că o bună parte dintre scriitorii tineri basarabeni din perioada interbelică aveau diverse obiecții față de colegii mai în vârstă din Regat, și nu numai din Regat. Se scria mult despre strâmtorarea tinerilor condeieri basarabeni, despre atitudinea tendențioasă față de scrierile acestora, etc. Tânărul de atunci Dominte Timonu nu putea suporta o asemenea atitudine și în mai multe rânduri a căutat să combată aceste aprecieri părtinitoare. În unul din articolele nominalizate anterior el apelează la un document (memoriu) din 1 martie 1937, semnat de: N.F. Costenco, V. Luțcan, Bogdan Istru, Dominte Timonu, Victor Boldescu și Sergiu Matei Nica, din care reproducem doar câteva fraze elocvente în acest sens: „În acest

interval de timp (1918-1937), noi, Românii basarabeni, ne-am văzut boicotați în aspirațiile noastre culturale și naționale, am suferit de o totală desconsiderare, din partea unei generații, a fost strivit în sufletele noastre tinere sfântul ideal al propășirii românismului în granițele Moldovei dintre Prut și Nistru...” etc. („V.B.”, 1941, nr. 2-3, p. 76).

Desigur, frazele acestea, de la prima vedere pot părea prea dure și cu careva iz politico-ideologic. Într-acest caz autorii documentului citat ar fi putut fi trași la răspundere. Însă, dacă se ține cont de împrejurările în care ele au fost rostite, era o discuție aprinsă, de principiu, și dacă se știe că ele erau adresate unui critic concret pe nume Nic. Strajă, care într-un articol declara că „de așa scriitori (basarabeni) nimeni nu are nevoie” (P. 75), apoi atitudinea cititorului față de protagonistul acestor rânduri capătă cu totul altă coloratură, de aprobare și simpatie.

La încheiere se cere a constata că din toate cele publicate de către Dominte Timonu la „Viața Basarabiei” se întrezărește o personalitate de prestigiu, importantă și valoroasă, și că revista, la rândul său, a jucat în soarta scriitorului un rol de seamă, de maturizare. Mărturie ne este și faptul că trei nuvele: „Fiica domnului primar” („Nely”), „La comisariat” („Câteva perechi de palme” și „Lealea”, care au văzut lumina tiparului în paginile revistei de până la 1940, au stat la baza unicului volum de nuvele „Ulița păcatelor” (1940). Celelalte două nuvele „Albăstrele” și „Un pictor de peisaje,” rămase doar în paginile revistei, ar merita să fie puse la dispoziția cititorului de astăzi, ca să ne convingem cu toții de valabilitatea lor.

Ion ȘPAC
19.09.2001

EMIL LOTEANU A VENIT ÎN LUMEA FILMULUI CA POET

*“Dacă plumbul dușman va zbura
Secerând pârguitele spice,
Trebui-va spre inima ta
Drum prin inima mea să-și despice”*
(E. Loteanu, “Patriei.”)

Prin întreaga istorie a poporului român răsună glorios numele eroilor care l-au apărat de cotropitori: Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul...

Ecoul acelor vremi, imaginea și răsunetul lor o găsim în filmele lui Emil Loteanu împreună cu Patria sa, cu meleagurile natale, autorul reconstituindu-le pe ecran cu amploare și inedit artistic.

Venit în lumea filmului ca poet consacrat și actor, Emil Loteanu a utilizat cinematograful în contextul unei arte veritabile, operele sale fiind realizate cu o inventivitate particulară, inedită.

Și totuși cine a fost și este vestitul, arhicunoscutul și totodată enigmaticul Emil Loteanu?

Pentru a răspunde la această întrebare mult prea retorică, aș propune să urmărim, pas cu pas, momentele de ascensiune personală pe marea scenă a vieții și creației sale.

Emil Loteanu s-a născut la 6 noiembrie 1936 în satul Clocușna, județul Hotin (actualmente raionul Ocnița), în familia învățătorilor Tatiana și Vladimir Loteanu. La vârsta de șase ani Emil, împreună cu mama Tatiana, vizionează la Cernăuți pentru prima dată un film “Diligența”, semnat de celebrul regizor american John Ford, care i-a lăsat o amintire pentru întreaga viață.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1944), familia Loteanu se refugiază în România, jud. Suceava, s. Rădăuți, nu departe de Mănăstirea Putna.

Elevul Emil a frecventat cercul dramatic, a participat la toate escapadele teatrale și spectacolele organizate de copiii din școală.

Peste câțiva ani familia Loteanu se mută cu traiul la București, unde Emil a învățat la liceul “Sf. Sava” (astăzi “Nicolae Bălcescu”). La acest liceu și-au făcut studiile marele revoluționar-democrat Nicolae Bălcescu, vestitul actor și director de trupă Mihai Pascaly, celebrii scriitori Ion Luca Caragiale, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi și alte personalități notorii. Am arătat cu amănunte, unde și-a făcut studiile maestrul Emil Loteanu, pentru a sublinia locul și atmosfera unde s-a “plămădit” și format ca personalitate, viitorul poet, scenarist și regizor.

Fiind licean, Emil Loteanu a debutat cu o poezie în revista “Contemporanul”. Toți anii de școală, Emil a corespondat cu verișorul său Lucian din Clocușna, care-l informa despre viața de dincolo de Prut, locul, de baștină. Chemarea rădăcinilor îl face pe Emil să se “repatrieze” în RSSM, s. Clocușna.

Primii pași în literatură vor fi dirijați de poetul Anatol Gujel, care activa în cadrul redacției “Tinerimea Moldovei”, or. Chișinău. Sediul redacției devine pentru descălecătorul de la Clocușna a doua casă părintească. Poetul își va aminti peste ani: “Una din cele mai dragi reminiscențe biografice sunt zilele și nopțile petrecute la „Tinerimea Moldovei” – dormitul pe masa de scris, nașterea ziarului, mirosul amețitor de tuș tipografic, parcă a cuptor de pâine, a sărbătoare...”

În baza studiilor făcute la liceul “Sf. Sava” din București, cu mult greu obține un atestat de absolvire a școlii medii din or. Chișinău, cu ajutorul căruia a susținut examenele de admitere la Școala Teatrală de pe lângă Teatrul Academic de Artă din Moscova (MHAT).

Astfel, unul dintre marile lui visuri – de a se încadra în marea lume cinematografică devine o formă realizabilă. Mai târziu Loteanu își va aminti: “Am avut la Școală profesori care au stat la un ceai cu Cehov, care au fost prieteni cu Stanislavski și Nemirovici-Dancenko, care au discutat cu spume la gură cu marele Tairov... Noi, cei mai tineri – colegii mei, au fost: Oleg Tabacov, Valentin Gaft, Evghenii Urbanskii, Maia Menglet – mari actori mai târziu – îi ascultam cu evlavie de învățăcel.”

Concomitent cu studiile la Școala Teatrală, tânărul însetat de cunoștințe nu va pierde nici o ocazie să asiste (“chiulind” de la orele de la MHAT), la lecțiile de la Institutul de Literatură “Maxim Gorki”, ascultându-i vrăjit pe marii maștri ai literaturii ruse – Konstantin Paustovski, Nicolai Aseev, Ilia Slvinski. Toate cele scrise în acești ani de studii, poetul le va aduna într-un manuscris, ca mai apoi să apară (1956) într-o culegere de poezii “Zbucium” (Chișinău), care a constituit o adevărată explozie lirică. Aceasta ne-o confirmă numeroasele recenzii la sus-numitul volum.

“...Tânărul Emil Loteanu, poetul zbuciumului tineresc cu o gândire matură, grație unor favorabile împrejurări în care crescuse, aducea cu el cuvântul bine limpezit, așezat, șlefuit în apele sufletului, transparent ca bobul de rouă în razele soarelui, cuvântul cel de toate zilele al străbunului grai, dar primenit în hainele potrivite cu simțul și priceperea pe care le va avea întru strălucirea lui firească” (Gh. Vodă).

“Zbucium” e prima carte de versuri a tânărului poet Emil Loteanu. E zbuciumul inimii sale, e chiar inima sa cu tot ce conține ea mai bun și pe care poetul o închină semenilor săi...” (Gh. Malarciuc).

În același an al apariției primului său volum de versuri, Emil Loteanu susține examenele de admitere la Institutul Unional de Cinematografie din Moscova (VGİK) în atelierul de creație al lui Grigori Roșal. Peste ani Emil Loteanu avea să-i dedice maestrului său Grigori Roșal povestirea “Vioara albă”. Studentul Emil Loteanu n-a scăpat ocaziile să asiste la lecțiile marilor regizori – Mihail Room, Grigori Kozințev, A.D. Golovnea.

În acești ani Loteanu face cunoștință cu băieții și fetele de la studioul moldovenesc al Școlii Teatrale “Boris Șciukin”. Aici își făceau studiile viitorii actori ai Teatrului “Luceafărul” – Ion Ungureanu, Sandri Ion Șcurea, Ilie Todorov, Dumitru Caraciobanu, Ecaterina Malcoci, Valentina Izbeștiuc, Dumitru Fusu, Vasile Constantin, Vladimir Zaiciuc, Nina Mocreac, Vera Grigore ș.a.

După finisarea studiilor la VGİK (1962) Loteanu este repartizat la studioul “Moldova-Film” din Chișinău în calitate de regizor de filme artistice. În spatele tânărului specialist erau deja trei pelicule

cinematografice (lucrări de curs) – “Măria sa Horia”, “Amintiri din copilărie” – după Ion Creangă, “Piatră. Timp. Cântec”.

În anul când se văzu cu diploma VGIK-ului, la editura “Cartea Moldovenească” i-a apărut cea de-a doua plachetă de versuri – “Chemarea stelelor”, de asemenea o explozie în lirica romantică, unde “poetul atacă temele majore ale contemporaneității, prin artisticitatea sporită” (M. Dolgan).

În lucrarea sa de diplomă “Așteptați-ne în zori” (1963) Loteanu i-a invitat ca protagoniști pe prietenii săi de pe timpurile studiilor de la Moscova – Dumitru Caraciobanu, Sandri Ion Șcurea, precum și alți actori – Vasile Buzatu, Vasile Brescanu, Petre Baracci, Iulian Codău, Ilie Guțu ș.a.

Pelicula cinematografică care-i aduce prima victorie și-l face renumit pe întreg spațiul ex-sovietic a fost “Poienile roșii”, lucrare considerată drept cea mai poetică nuvelă cinematografică din istoria filmului moldovenesc, precum și al celui unional. În acest film au strălucit acei actori, care mai apoi au devenit renumiți și protagoniștii tuturor peliculelor lui Loteanu – Grigore Grigoriu, Svetlana Toma, Victor Soțchi-Voinicescu, Dumitru Caraciobanu, Mihai Bădichianu. Filmul “Poienile roșii” devine pe parcurs o carte de vizită a studioului “Moldova-Film” pentru întreaga Uniune Sovietică...

“...Întâlnirea cu Emil Loteanu a însemnat pentru mine nu numai o întorsătură radicală din viața și destinul meu, ci mi-a hotărât alegerea profesiei și într-o măsură deosebită îmi proiectă caracterul drumului meu de mai departe în cinematografie, iar apoi și în teatru. Producându-mă în “Poienile roșii”, am simțit o satisfacție rară pentru un novice – libertatea în fața camerei de luat vederi. Misiunile pe care le punea în fața mea regizorul nu mi se păreau de nerealizat, ele cereau din partea mea o transformare radicală de ordin interior. Dimpotrivă, toate vrerile lui Loteanu parcă răspundeau aspirațiilor mele și accentuau și mai mult particularitățile personale și liniile de caracter ale eroinei mele.

Îi sunt recunoscătoare pentru faptul că m-a adus în lumea filmului, mi-a format gustul și atitudinea față de profesie, chiar și față de lume. Noi receptăm lumea într-un mod asemănător, de

aceea, cred că distribuirea mea în rolul Anei din “Poienile roșii” nu a fost întâmplătoare, deși pretendente la acest rol erau foarte multe” (Svetlana Toma).

După multiplele premii ce le obține în urma lansării pe ecranele unionale a filmului “Această clipă” (1968), lui Emil Loteanu i se conferă titlul de Maestru Emerit în arte al RSSM.

La numai doi ani după conferirea titlului de Maestru Emerit în Arte, Emil Loteanu lansează pe ecran celebra și superba peliculă “Lăutarii”. “Am vrut să fac un film prin care să aduc pe ecranul mondial geniul popular românesc, geniu colectiv, nemuritor. Mi-am asumat un mare risc, poate unic în cinematografie, pentru a obține veridicul, adevărul, pentru a reconstitui și a prezenta lumii un microunivers muzical: toți actorii din film sunt muzicanți profesioniști – Haralampie Berdaga, Dumitru Mocanu, Serghei Lunchevici, Dumitru Hăbășescu, Dumitru Scripcaru, Ilie Moschei.

Tot ce am făcut până la “Lăutarii” au fost niște trepte obligatorii pe care am pășit pentru a ajunge la acest film...” – se va pronunța mai târziu regizorul despre această peliculă.

“...Loteanu încearcă să ne prezinte o epopee a vieții lăutărești, romantizând-o intens până la contururi de vis etern neîmplinit, de fapt ridicând-o la o nostalgie după tinerețea și dragostea pătimașă, ca în cazul lui Toma Alistar, personajul central. Caracterul convențional al acestui personaj ni se comunică prin faptul că, indiferent de ceea care iau prima vioară, în memoria poporului român există un singur Toma Alistar – eroul e învăluit în aburi de legendă și, în cele din urmă, ajuns simbol... Avem de a face deci cu o peliculă lirico-simbolică în care faptele sunt romanizate și generalizate, până a se transforma într-o poveste cinematografică, într-o legendă sau chiar într-o parabolă” (Mihai Cimpoi).

Pelicula a fost distinsă cu “Scoica de aur” la Festivalul Internațional de filme de la San-Sebastian, (1972) Spania, cu Marele Premiu la Festivalul Internațional de filme ce dezvoltă tema artei și a folclorului și Premiul “Nimfa de aur” la Festivalul Internațional de filme (Italia, 1972), Premiul spectatorilor și al presei pentru cel mai bun film la Forul Cinematografic de la Milano (1978).

Doar la cinci ani după prima sa victorie de rang mondial, Emil Loteanu realizează la studioul “Mosfilm” din Moscova pelicula “O șatră urcă la cer”, care-l face renumit pe toate continentele lumii. Filmul a fost achiziționat de peste o sută de țări ale lumii, a fost privit, admirat și întâmpinat de ovații de milioane de spectatori. Pentru rolul Radei actrița Svetlana Toma a fost calificată drept cea mai bună actriță a anului 1976, iar filmul s-a clasat pe locul doi pe întreaga Uniune Sovietică.

La cel de al XXIV Festival Internațional al Filmului de la San-Sebastian (1976), pelicula “O șatră urcă la cer” obține cel mai mare premiu – “Marea scoică de aur”, iar în Iugoslavia, peste un an (1977) la alt Festival Internațional, filmul obține Premiul pentru cea mai bună regie. Pelicula mai câștigă Premiul pentru cel mai bun film al anului la Praga (1977), Premiul pentru cea mai bună rezolvare a secvențelor la Congresul XI UNITEX din Paris.

Emil Loteanu fiind pasionat de una din povestirile lui A.P. Cehov – “O dramă la vânătoare” realizează, de asemenea la studioul “Mosfilm” pelicula “Dulcea și tandra mea fiară”.

Comparativ cu filmul “Stepa”, realizat concomitent tot după proza lui A. Cehov, de către cunoscutul regizor rus S. Bondarciuk, care rula cu sălile goale, filmul lui Loteanu a fost foarte înalt apreciat atât de spectatori, cât și de criticii de artă. După realizarea acestui film, pentru nemaipomenitul vals, compozitorul Eugeniu Doga se învrednicește de înaltul titlu Artist al Poporului din Federația Rusă. Cu un an mai târziu, titlul de Artist al Poporului din Federația Rusă i-a fost conferit regizorului și scenaristului Emil Loteanu. Astfel Emil Loteanu este aliniat în prima “falangă” a regizorilor sovietici: Andrei Tarkovski, Andrei Mihalkov-Koncealovski, Gleb Panfilov, Tolomuș Okeev, Tenghiz Abuladze ș. a.

Trei ani mai târziu (1983) Loteanu finalizează și lansează pe ecranele lumii marele film “Ana Pavlova”. Filmul este conceput în colaborare cu studiouri și cineaști din Anglia, Franța, Cuba, RDG. Neobișnuitul film este distins cu Marele Premiu “Pentru cea mai bună contribuție în arta cinematografică”, cu Marele Premiu pentru cea mai bună contribuție, Premiul “Pentru cea mai bună lucrare de operator”, cu Premiul “Pentru cel mai bun film străin”. La turnarea

peliculei au participat peste o mie de actori din fosta URSS și de peste hotare. Pelicula “Ana Pavlova” a cucerit ca și celelalte filme ale lui Emil Loteanu admirația spectatorilor de pe majoritatea continentelor lumii.

Câțiva ani mai târziu (1986) regizorul și scenaristul Emil Loteanu lansează pe ecrane filmul artistic în două părți “Lucefărul” – frescă dramatică a vieții și creației marelui nostru poet național Mihai Eminescu. Iarși muzica lui Eugeniu Doga a întrecut, ca întotdeauna, toate așteptările.

Odată cu inaugurarea la televiziunea moldovenească a emisiunii “La steaua care-a răsărit...” într-un sfârșit meritele regizorului și scenaristului Emil Loteanu au fost apreciate din nou de conducerea de vârf a RSSM. Pentru realizarea filmului artistic “Lucefărul”, i se conferă Premiul de stat al RSSM.

Precum opera lui Eminescu este măsura etică a spiritualității noastre, așa și filmul artistic “Lucefărul va rămâne, cred, drept punct de referință pentru ceea ce urmează să fie realizat în acest gen de artă. Scenaristul și regizorul Emil Loteanu ne aduce pe ecran valoarea națională supremă – LUCEAFĂRUL, pe care ni l-a coborât spre noi și ne-a ridicat spre EL...”

În anul 1990 Emil Loteanu finalizează filmul artistic “Găoacea”, regia și scenariul aparținându-i.

“Filmul meu “Găoacea” este un bilanț de trei decenii ale mele în jungla cinematografică” – se va exprima mai târziu Emil Loteanu. Filmul este un avertisment pentru toată societatea. Filmul a răsunat ca o replică dată dezmățului, violenței, bineînțeles în cheia proprie regizorului, în intonație romantică. Din mesajul filmului se desprinde pietatea pe care a nutrit-o întotdeauna Loteanu pentru vechea intelectualitate basarabeană. Încătușată, deportată, decimată, a supraviețuit prin însuși spiritul ei, ocrotind de pieire valorile perene, afirmând în spațiul de la est de Prut continuitatea culturii și a civilizației românești. Pelicula cheamă la speranță, cheamă la iubire universală.

După o lungă perioadă de mari așteptări și deziluzii, cu speranța că ultimul său scenariu intitulat “Toată speranța pentru cei din ștreang” va fi sponsorizat de către Guvernul Republicii Moldova, Emil Loteanu se simte total dezamăgit, neajutorat.

“...Noi nu l-am înțeles pe Emil Loteanu, nu l-am prețuit pe omul care ne-a adus cele mai mari premii internaționale și pe care îl recunoștea drept egal marea elită cinematografică a lumii. Nu i-am dat bani să facă filmele pe care și le-a dorit, n-am știut să-i dăm o bursă guvernamentală ca să creeze în voie, nestingherit de problemele materiale, am avut prea puține ordine și titluri ca să-i încununăm măiastra-i operă. Am fost invidioși, mult prea mici pentru a-l înțelege și a-l prețui. El ne-a descifrat, a înțeles cine suntem, cei mulți. Suntem cu toții personaje din Caragiale.

L-am întâlnit acum un an, lângă casa lui de pe strada Ismail. Timp de două ore ne-a povestit cum va arăta viitorul lui film după motivele lui Caragiale. A fost la București să caute bani pentru acest film, la Chișinău, a plecat la Moscova, dar n-a găsit... Noi suntem oamenii lui Caragiale. Aceste personaje care el le vedea coborând din trenul Chișinău-București, personajele viitorului film eram chiar noi.

Visa să aibă editată o carte de poezie, nu spera să vadă editat un volum de proză și poate nici nu-și imagina că cineva îi putea edita un album cu secvențe din filme și din biografia marelui cineast, așa cum se obișnuiește în lumea întregă”.

Emil Loteanu a fost asemenea unui magician. Orice lucrare, fie cinematografică ori literară se transforma în poezie.

CE A FĂCUT EMIL LOTEANU?

El a încercat să ne arate pe noi înșine, iar noi l-am privit așa cum putem s-o facem noi – concetățenii plaiului mioritic, când cu admirație, când cu răceală, când cu ură. Emil Loteanu a stat și va sta în umbra eroilor săi din “Așteptați-ne în zori”, “Poienile roșii”, “Această clipă”, “Lăutarii”, “O șatră urcă spre cer”, “Gingășa și tandra mea fiară”, “Ana Pavlova”, “Lucefărul”, “Găoacea” ori “Miting la Poșta Veche” și ne-a privit, și poate ne va privi din “Abisul” pe care l-a început, dar nu l-a terminat...

Cel care a fost și a rămas pentru noi toți Emil Loteanu – Marele Om de cultură, fulminantul regizor și scenarist, romanticul poet, neîngenuncheatul patriot, cel care ne-a lăsat moștenire o operă scrisă, o superbă operă cinematografică, și ce ne rămâne de urmat – o demnitate națională ireproșabilă și dorită azi de-a fi continuată

de toate generațiile viitorului – se stinge din viață la 18 aprilie 2003 în or. Moscova și este înhumat la cimitirul Novodeviceie..

Au plecat la Moscova să-l înmormânteze acei, care, de fapt nu aveau dreptul să-i pomenească numele. E vorba de delegația Guvernamentală, compusă din marii funcționari de stat, care n-au făcut nimic să-i dea o șansă noului film semnat de Emil Loteanu. Cu excepția marelui actor Grigore Grigoriu, ei n-au avut dreptul să se apropie de Loteanu, care pleca acolo de unde nu se va mai putea întoarce...

A fost înmormântat la Moscova, în pământ străin, unde s-a simțit mai bine ca acasă. Și este doar numai vina noastră că Acasă s-a simțit mai străin decât printre străini.

În epitaful publicat în volumul de versuri “Sufletul ciocârliilor” (Chișinău, 1974) Emil Loteanu scria:

Eu am cântat așa cum am știut
Din frunza aspră a iubirii mari.
Senin voi coborâ să dorm în lut
Printre țăranii, voievozi și lăutari.

Zei mor și ei. Lăsând în urma lor un gol imens. Nu cu mult a supraviețuit și copacul de zarzăr sădit de Emil Loteanu în fața casei sale din vecinătatea Salonului “Brâncuși”. A început să tânjească, de parcă ar fi deplâns dispariția părintelui care l-a sădit...

Emil Loteanu a știut să însemne pe acest pământ: Destinul Împlinit, Înălțarea prin Muncă, Demnitatea și Curajul, Viața și Moartea și mai mult decât atât.

Emil Loteanu, muncind o viață întreagă în sudoarea frunții, a luptat pentru a învinge. Și a învins.

NEUITAȚI-L!

Iurie CARAMAN

GUTOR VASILE

Gutor Vasile, violoncelist și profesor (4.IV. 1864, Chișinău-16.III.1947, Odesa). Studii muzicale de la vârsta de 9 ani cu profesorul Austerlitz (pian). Elev la Gimnaziul nr. 1 din Chișinău (1877-1882); student la Facultatea de Fizică și Matematică a Universității din Novorossiisk (filiala Odesa, 1882-1884); student la Conservatorul din Petersburg (1884-1890), unde a studiat cu K. Davâdov și A. Verjibilovici (violoncel), N. Rimski-Korsakov (teorie, armonie, compoziție), A. Rubinstein (orchestrație). S-a perfecționat la München și Berlin (1898). În 1893, a fondat și a condus (până în 1906) la Chișinău Școala de muzică, unde a fost și profesor de pian, violoncel și cânt coral. I-a invitat la Chișinău, pentru a ține lecții, pe V. Horowitz, N. N. Buslov, N. I. Bongard, E. Klose, P. O. Kahovski, I. I. Sedleacek ș.a. Profesor la Conservatorul din Petersburg (1906-1910, 1913-1914, cursul „Istoria violoncelului”); profesor de istoria muzicii instrumentale la Herson și Nikolaev (1915-1917); profesor de violoncel la Conservatorul din Odesa (1917-1928).

Lucrări de muzicologie: *Karl Davidoff und seine Art dos Violoncell zu behandeln*. Moscova, 1899. *Karl Davâdov*, Moscova-Leningrad, 1950; *Violoncel'naia literatura poslednih let*, în: *Ruskaia muzâkal'naia gazeta*, nr. 41-43, Petersburg, 1907. ș.a,

A evoluat în ansamblu cu: S. V. Rahmaninov. A. Qoldenveizer, V. Horowitz, Elena Gutor (fiica sa), E. V. Wolf-Israel, N. V. Galkin, N. S. Ermolenko-Iujina, A.I. Gorovitz, P. O. Kahovski, I. Cernetki, V. Annenkov, L. Kann ș.a.

CONCEPȚIILE ESTETICE ALE LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

*...Nu se poate ajunge la adevărata civilizație decât prin
cultivarea și dezvoltarea facultăților naționale și sporirea
bunăstării materiale...*

La 20 iunie 1998 s-au împlinit 107 ani de la trecerea în neființă a marelui patriot Mihail Kogălniceanu, care, prin faptele sale, a glorificat întregul neam al Kogălnicenilor, ce-și trag rădăcinile de pe malurile râulețului Cogâlnic din spațiul sudic nistreano-prutean. Kogălniceanu se „fălea” că e „răzăș vechi și băstinaș de pe Cogâlnic”. În ședința din 12 noiembrie 1857 a Divanului ad-hoc din Moldova le-a amintit această realitate și unor deputați. El n-a uitat de baștina sa nici atunci când ajunsese pe înaltele trepte ale ierarhiei statale.

Mihail Kogălniceanu e cunoscut nu numai ca prim-ministru în guvernul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, ctitorul României moderne, dar și ca mare istoric, îndrumător cultural, un înflăcărat inițiator de reforme, un adânc observator și analist profund al societății în care a trăit. Marea erudiție i-a permis să fie bun interpret al evenimentelor timpului în care a activat și a reușit împreună cu Cuza-Vodă să-și realizeze visul tinereții sale – Unirea Principatelor.

Kogălniceanu s-a impus societății de atunci ca scriitor și importantă personalitate culturală. Imediat după terminarea studiilor la Berlin, se ocupă intens de cultura națională. Sosit în capitala principatului Moldova, pune la cale și realizează tipărirea revistei *Alăuta românească*. Scopul suprem al lui Kogălniceanu, fără de care nu erau posibile Unirea și progresul națiunii, a fost propagarea și implantarea artelor, a științelor în popor. Urmărind acest țel, el scria: „...Avem pretențiunea să ne punem la nivelul

celorlalte state care ne-au devansat, dar să căutăm să vedem ce au făcut statele care ne-au devansat pentru dezvoltare și pentru răspândirea artelor, științelor...”

Fiu de vornic, cu o avere considerabilă, el se situează tot mai evident pe poziții social-politice progresiste, novatoare, iubitoare de emancipare și reforme, în spiritul intelectualității Europei occidentale, și continuă munca de luminare a cetățenilor țării prin editarea altor două reviste cu un program concret de propășire a neamului: *Dacia literară* și *Propășirea*. Revistele pun temelia unei noi direcții literar-culturale, cunoscută sub numele de „curentul de la Dacia literară”. Activitatea lui Kogălniceanu la aceste reviste a fost numită de N. Iorga „epoca lui M. Kogălniceanu”.

Conceptiile estetice și istorice ale gânditorului român s-au format și dezvoltat sub influența marilor curente ce dominau știința timpului – iluminismul raționalist și romantismul istoric. În prefața la *Letopisețele Țării Moldovei*, Kogălniceanu scrie că artele și literatura, creații ale inteligenței, „n-au speranță de viață, decât acolo unde ele își trag originea din însăși tulpina popoarelor. Altmintrele ele nu sunt decât niște plante exotice pre cari cel dintâi vânt ori le îngheață, ori le usucă. Ca să avem arte și literatură națională, trebuie ca ele să fie legate cu societatea, cu credințele, cu obiceiurile, într-un cuvânt cu istoria noastră. Niciodată n-am fi avut frumoasele biserici, a Argeșului, a Trii-Ierarhilor, a Dragomirnei, dacă arta n-ar fi fost insuflată de simțământul religios ce era mobilul strămoșilor noștri, și care la ei era atât de strâns unit cu simțământul național, nefăcând, pot zice, decât unul și același. Asemenea și astăzi, nu vom avea artă și literatură dacă nu ne vom adăpa în izvoarele naționalității noastre, care este religia secolului al XIX-lea”.

Conceptiile estetice ale lui Kogălniceanu sunt bine conturate în introducerea la *Dacia literară*, care combate literatura imitată după modelele franceze sau germane și demonstrează că principala sursă de inspirație a unei opere literare trebuie să fie istoria Patriei. Imitațiile străine sunt foarte periculoase pentru o literatură veritabilă și poate nimici spiritul național. Gânditorul român a imprimat artei române de la jumătatea secolului al XIX-lea o direcție care se caracterizează prin modernitatea creației și caracterului popular.

Cel mai bun izvor de inspirație poetică, după părerea sa, este istoria Patriei, bogată în fapte glorioase, cu obiceiuri pitorești și poetice. Kogălniceanu militează pentru o unică literatură română, literatură creată pe temelia unei limbi literare comune scriitorilor din Principatele Române și exprimând idei civilizatoare. Ultimele nu intră în contradicție cu ideile și obiceiurile naționale. În una din scrierile literare *Tainele inimii* Kogălniceanu scria: „Civilizația nu izgonește nicidecum ideile și năravurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular și a omenirii în general. Noi, însă, în pretenția de a ne civiliza, am lepădat tot ce era mai bun, autohton, bășinaș și n-am păstrat decât abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă a unei rău înțelese și minciunoase civilizații”. În cazul de față conceptul de civilizație este utilizat de scriitor în sens mai restrâns pentru a desemna o latură particulară a evoluției sociale, și anume dezvoltarea vieții cultural-spirituale. El combate orice abuz de etichetă, orice înlocuire a obiceiurilor locale. Nu dorea să instaleze în țara sa nici luxul și nici corupția. El constată că „popoarele nu pot ajunge la adevărata civilizație decât prin cultivarea și dezvoltarea facultăților naționale și sporirea bunăstării materiale”. În opera literară Kogălniceanu pune în discuție două personaje distincte prin felul lor de a vedea lucrurile, înnoitoare, Leșescu și Stihescu. Primul, rupt de realitatea și obiceiurile pământului în care se născuse, îngâmfat, luxos și dornic de aventuri, al doilea, Stihescu, este redat în contrast cu primul. Un om modest îmbrăcat, în haine naționale, modest la vorbă, dar plin de idei novatoare. „Urâsc tot ce nu se cuvine țării noastre, spunea Stihescu vărului său Leșescu, toate aceste parascovenii și bazaconii pe care voi le luați de la străini cu ochii închiși. Nu vreau să mă întind prea mult (...) dar voi ați văzut Viena și Parisul? Spuneți-mi, dară, câtă deosebire este între națiunile streine? (...) și între voi, carii lăsați să se peardă și să se mistuiască în zădar geniul, experiența și vrednicia tuturor a celora carii nu sunt scoborâți cu hârzbol din cer. Când ați ști câtă neunire, câtă ură, câte nenorociri pregătiți prin aceasta țarei noastre! (...) Mai bine, vere Leșule, carii ai vânturat opt ani de zile toată Europa civilizată, ai fi adus vreun plug bun, vreun soi de moară care să facă făină mai bună...”

Kogălniceanu a militat pentru o artă unitară, pentru valorificarea izvoarelor de inspirație ale obiceiurilor și tradițiilor din viața poporului nostru. Axată în realitățile timpului, prin exprimarea năzuințelor vitale și proprii poporului român, arta își putea extrage materialul tematic din trecutul istoric astfel încât modernul avea premise adânci în tradiția specifică. În „introducția” la Dacia literară scriitorul Kogălniceanu abordează și sensul moral al criticii literare. El recomanda să fie criticată opera prezentată publicului și evitând ca autorul cărții să fie ținta unor atacuri care nu au nimic comun cu procesul de creație. Prin urmare, criteriul expunerii unor opinii în materie de literatură trebuie să fie competența și obiectivitatea.

Una din cele mai importante teze ale concepției estetice a lui Mihail Kogălniceanu este cea a originalității care, pe de o parte, viza caracterul autohton al creațiilor literare, „gustul original” fiind cea mai prețioasă calitate, iar pe de altă parte, avea în vedere o artă nouă, care nu imita pe nimeni, ca, de exemplu, „literatura ușoară a franțuzilor și germanilor... traducțiile de articole ușoare și de anecdote franțuzești și nemțești”. Anume această teză de încurajare a literaturii originale o găsim în coloanele revistei *Propășirea*. În conținutul acestei publicații i se dă o înaltă apreciere literaturii universale de reală valoare și scriitorul român recomandă propagarea ei în conștiința cetățenilor țării în scopul propășirii și civilizării. Dar „adevărată civilizație este cea care o tragem din sânul nostru, reformând și îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile și propășirile timpului de față”. Acest rezultat se poate obține numai prin cunoașterea trecutului, prin istorie, și a prezentului avansat al lumii prin informare culturală, politică și economică.

În intimă relație cu originalitatea se află caracterul național. Scriitorul dă o înaltă apreciere tradițiilor poporului, capacităților lui creatoare, producțiilor sale poetice – expresii superioare ale vieții spirituale a acestuia – și chiar le consideră ca autentice izvoare istorice. El cere ca scriitorii „să ne dea cărți atingătoare de țară și de nația noastră”. Ca și marele gânditor grec Socrate, scriitorul nostru apelează la „cunoașterea de sine” și scrie: „...când vom cunoaște de ajuns istoria, obiceiurile, așezământurile patriei, atunce vom păși să învățăm și starea celorlalte țări. Pentru acum să cunoaștem mai înainte de toate pe noi înșine”. Kogălniceanu făcea acest apel

pentru ca în acea perioadă istorică plana un mare pericol asupra culturii naționale, străinismul.

Ce asemănare izbitoare cu prezentul, când la Chișinău sunt larg deschise ușile la tot ce e rusesc, american, ucrainesc, găgăuzesc, disprețuindu-se tot ce e național. Am uitat că am fost rupt de la trupul Țării și am făcut o țară cu limbă de stat pe care nimeni nu o respectă. Avem chiar și o revistă *Limba română*, care, din cauza situației financiare deplorabile, nu-și poate spune cuvântul în rândul maselor largi de cititori și specialiști în materie...

În articolele de critică literară Kogălniceanu acordă o deosebită atenție categoriei fundamentale a esteticii – frumosul. Precizând misiunea poeziei, esteticianul român afirmă „că ea trebuie întrebuințată pentru celebrarea adevărului și a frumosului, iar nu pentru a fi prostituată politicii și personalităților”. Conștiința unui scriitor trebuie să fie povățuită de „sentimentul frumosului și a onestului”.

O preocupare aparte de linia îndrumării artelor Kogălniceanu manifestă în legătură cu teatrul. După părerea lui, teatrul joacă un rol colosal în viața popoarelor. Kogălniceanu scria: „...teatrul contribuie mai mult ca oricare lucru la progresul literaturii naționale și a luminilor printre clasele de jos”. Ideile expuse de Kogălniceanu în privința teatrului au un caracter mobilizator. Recomandările date actorilor merg pe linia realismului artei interpretative, a măsurii, a patosului interpretării, a naturaleții jocului actoricesc. Prosperarea teatrului nostru este privită în funcție de calitatea literaturii dramatice și de talentul și interpretarea pieselor de către actori. El cere ca jocul fiecărui actor să fie patetic și plin de adevăr, cu mai puțină sentimentalitate și mai mult natural.

Kogălniceanu a fost arhitectul care schițase planul construirii unei noi literaturi și ar fi fost normal să-și aplice concepțiile estetice. El a rămas în istoria literaturii clasice românești drept un mare estetician, un deschizător de noi căi pentru scriitorii din timpul său și pentru generațiile viitoare.

Gheorghe SLABU,
conferențiar, doctor în filozofie

ACTIVITATEA MISIONARILOR BASARABENI ÎN JAPONIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX

Creștinismul este o religie universală, care nu face deosebire de rasă, limbă sau neam, de aceea, mesajul creștin este adresat întregii lumi și s-a răspândit pe toată fața pământului, în toate țările și la toate popoarele. Acest universalism este întemeiat pe cuvintele lui Iisus Hristos, care spune ucenicilor și apostolilor Săi: "...mergeți și învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh..." (Matei 28,19)¹. Iar Sfântul Pavel – marele apostol al neamurilor, confirmă această unitate de credință indiferent de etnie, gen sau categorie socială: "...nu este elin și iudeu, tăiere-mprejur și netăiere-mprejur, bărbat, scit, rob, liber, ci Hristos, totul întru toți" (Coloseni 3, 11). Tocmai de aceea Biserica este deschisă pentru toate neamurile și culturile.

Pentru propovăduirea Evangheliei la toate neamurile și formarea de noi comunități creștine, mai multe Biserici, în diferite perioade istorice au desfășurat o intensă activitate misionară în lume, trimițând preoți sau călugări misionari în țări sau ținuturi păgâne sau de altă religie². Astfel creștinismul s-a răspândit în toată lumea: din America și până în Australia, din Islanda și până în Africa de Sud, și în prezent reunește mai mult de 1.775.000.000. de adepți împărțiți în trei mari confesiuni: Ortodoxă, Romano-Catolică și Protestantă, dintre care 250.000.000 sunt ortodocși³.

În legătură cu tema cercetării, mai întâi voi face o scurtă prezentare a istoriei pătrunderii și răspândirii creștinismului în Japonia.

În China – țara cea mai mare și mai apropiată de Japonia, creștinismul este răspândit în anii 635-779 d. H. de către misionarii nestorienii veniți din Persia⁴. Nu este exclus că din această țară creștinismul a pătruns și în Japonia. Această presupunere o putem

face pe baza mărturiilor misionarului iezuit Francisc Xaveriu (Xavier), care a descoperit, printre altele că în ochii japonezilor, oamenii cei mai erudiți din lume erau chinezii: într-adevăr, marele imperiu de dincolo de mare era locul de unde japonezii se inspirau în arta, filosofia și religia lor⁵. Constatând această dependență culturală a japonezilor, putem presupune că din China religia creștină ar fi putut să pătrundă și în Japonia, dar despre aceasta deocamdată nu sunt mărturii scrise.

După descoperirea parțială a Americii în 1492 de către Christofor Columb și a deschiderii drumului spre Indii, realizată în 1489 de portughezul Vasco da Gama, Biserica Romano-Catolică a început să-și lărgască activitatea de convertire și spre “lumea nouă” a Americii și spre Asia sud-estică. În urma liniei de demarcație din 1498, trasată de papa Alexandru al VI-lea Borgia (1492-1503), “lumea nouă” era împărțită în două: “Vestul meridional” de la 100 leghe vest de Canare era al spaniolilor, iar Răsăritul era al portughezilor. Misionarii europeni erau încadrați în sistemul de ocupație colonialistă a acelor regiuni în rând cu principii și navigatorii europeni. Opera aceasta misionară era oarecum legată de statele respective, care se obligau să o finanțeze ca patroni, ridicând biserici, suportând cheltuieli de deplasare, dăruind lumânări, vin, untdelemn, odăjdii, clopote etc. În 1542, când regele portughez a cerut misionari pentru India, a plecat unul din cei șase colegi ai lui Ignațiu de Loyola (1491-1556), fondatorul ordinului iezuit, Francisc Xavier (†1552), despre care un istoric (Bihlmeyer) spune că a fost cel mai mare misionar de la Sfântul Apostol Pavel încoace. După ce a lucrat pe coasta apuseană a Indiei, în Goa, și a cucerit pe cei mai disperați, pe cei din casta paria, cărora le-a predicat legea dragostei și egalității, botezând mai multe mii de suflete, Xavier în 1549 pleacă în Japonia, unde la fel câștigă câteva mii de japonezi și chiar câțiva prinți din casta domnitoare Daimios. Xaveriu a rămas în Orientul Îndepărtat timp de 10 ani. A murit în 1552 în drum spre China. Opera sa a fost continuată de mulți alți ucenici, dar nu în același duh⁶.

În 1571, iezuitul Gaspar Vilela, pe atunci de 17 ani misionar, a afirmat că în Japonia, s-ar fi aflat 30.000 de catolici. Opt ani

mai târziu, numărul lor ajunsese 150.000⁷. Totuși aceste cifre sunt echivoce și evazive. Numerele atât de mari nu reprezintă cu siguranță numai catolicii convertiți fără niciun interes: numeroși principii doreau să ia parte la comerțul cu portughezii, de aceea mărturisirea de credință creștină a devenit un mijloc optim prin care ei se puteau apropia de comerțianții occidentali. Mulți dintre localnici au acceptat creștinismul pentru că așa le-a fost impus de către principii lor⁸.

Cu astfel de metode, în 40 de ani, iezuiții câștigară în Japonia vreo 300.000 de credincioși, creând 13 seminarii și 250 de biserici. Treptat au devenit suspecti politicește că susțin planurile de cucerire ale portughezilor și de aceea în 1597 au fost omorâți 26 dintre ei, deveniți astfel martiri și canonizați în 1862. Gelozia economică a olandezilor față de portughezi i-a făcut și mai odioși pe iezuiți încât, în 1607-1666, persecuția cea mai cruntă a dus la exterminarea iezuiților și a credincioșilor catolici din Japonia. Începând de atunci, orice creștin care intra în Japonia era obligat mai întâi să calce crucea în picioare (ritualul efumi)⁹.

Rezultatele acestei grandioase opere spirituale n-au fost prea statornice, în primul rând pentru aceleași motive, pentru care au decăzut politicește: starea înapoiată a popoarelor creștinate, dar și metoda misionară greșită, precum și certurile între diferite forțe misionare. Acestea au fost de vină că opera misionară uriașă a veacurilor XVI-XVII n-a durat; în unele regiuni, ca în China, Japonia, India, Paraguay etc., s-a destrămat aproape cu totul. Folosind mijloace externe impuse și mai ales de “acomodare” la obiceiurile locale și la credințele locale, opera iezuiților – care a fost cea mai bogată – n-a fost de durată. În Japonia, unde pe la 1587 convertiții se numărau cu sutele de mii (între ei și prinții imperiului), misiunile catolice au fost distruse pe la 1650, încât acolo misionarii abia din secolul al XIX-lea au mai putut pune piciorul¹⁰.

În a doua jumătate a secolului XIX pe lângă misiunile Bisericii Catolice, care și-au reluat activitatea misionară în Japonia după o întrerupere îndelungată, în Țara Soarelui Răsare au pătruns misiunile protestante și ale Bisericii Ortodoxe. Propovăduirea Evangheliei înseamnă și anunțarea eliberării celor săraci și celor oprimați.

Istoria misiunii este adesea istoria eliberării culturale, sociale și politice¹¹. De aceea și în secolul XIX ca și în secolul XVI, existau mai multe greutăți și obstacole în calea răspândirii învățaturii lui Hristos, care au dăinuit și la începutul secolului XX.

În primul rând, activitatea misionară este constrânsă peste tot de autoritățile japoneze dominate de puternice dispoziții anticreștine, provocate de teama neîntemeiată că odată cu propovăduirea lui Hristos poporul va crede în El ca în Fiul lui Dumnezeu, atunci și demnitatea împăratului Japoniei, în conștiința populației va scădea, iar din această cauză va scădea patriotismul și devotamentul poporului și mai ales a armatei. Curtea imperială recunoaște că știința și școala occidentală sunt necesare pentru prosperarea Japoniei, iar religia venită din Occident (creștinismul) este considerată dăunătoare poporului japonez, deoarece împăratul se teme că evlavia poporului față de el, se va substitui cu venerația lui Hristos¹².

Atitudinea deosebită față de împăratul nipon este consfințită și prin constituția din 3 mai 1947, conform căreia Japonia este o monarhie constituțională, condusă de împărat care în același timp este și “simbolul statului”¹³.

În al doilea rând, misionarii creștini constată că mulți japonezi sunt atrași spre creștinism din diferite interese meschine: dorința de îmbogățire, de mărire și popularitate, studiarea în instituții de învățământ, dorința de avansare socială și plăcerile lumești¹⁴.

Din 1639 și până în 1853, când o escadră a Statelor Unite ale Americii a intrat în raza portului Edo în timp ce o escadră rusă a staționat în fața portului Nagasaki, șogunii impun o politică izolaționistă a Japoniei. În urma tratatelor încheiate de Japonia cu Marile Puteri (1854 și 1855), porturile nipone au fost deschise pentru comerțul cu străinătatea¹⁵. Și peste câțiva ani, în 1858 aici din nou apar misiunile Bisericii Romano-Catolice, dar care nu au avut succes din cauza implicării misionarilor în problemele interne ale Japoniei. Abatele Roches a fost acuzat de participarea în rebeliunea daimio-urilor. În 1878 în Japonia existau 2 episcopi catolici, 35 de preoți și 16.622 de mireni. Dintre misiunile protestante în Japonia activează Societatea baptistă pentru propovăduirea Evangheliei

printre păgâni, fondată la Londra în 1792. Din 1859 această societate activează și în Japonia. Societatea misionară suedeză, întemeiată în 1835, activează împreună cu o societate din Leipzig pe teritoriul Indiei și întreține 6 școli în Japonia, cheltuielile anuale constând 50.000 de franci¹⁶.

Trebuie menționat faptul că în această perioadă atitudinea japonezilor față de străini nu era binevoitoare. Tratatul “de pace” impuse de țările occidentale au provocat o mare nemulțumire a samurailor, care-i considerau “barbari” pe toți străinii și pledau pentru izgonirea lor totală din țară. Deschiderea țării pentru străini a contribuit la dezvoltarea xenofobiei, care se manifesta și prin acțiuni violente fâțișe. În prima jumătate a anului 1861 au fost uciși 5 străini. Atacuri armate asupra creștinilor, considerați de japonezi ca primii dușmani, au avut loc la Kioto, Edo și Iocohama. Iar rușii din orașul Hakodate erau priviți cu o suspiciune și mai mare față de ceilalți străini aflați în Japonia. Japonezii de atunci îi priveau pe străini ca pe niște animale fioroase, iar creștinismul era considerat o sectă criminală din care făceau parte numai răufăcătorii și vrăjitorii¹⁷.

După ce Rusia a încheiat un tratat comercial cu Japonia în anul 1855¹⁸, în portul nipon Hakodate s-a deschis un consulat rus. Primul consul rus a fost numit Iosif Antonovici Goșkevici (1814-1875), care a sosit aici în septembrie 1858 împreună cu familia, fiind însoțit de un ofițer marin, un medic, un preot ortodox și șase servitori. Pe lângă acest consulat, în 1859 a fost construită o biserică în cinstea Învierii Domnului¹⁹. Prin acest mic grup de persoane ortodoxia pătrunde în Țara Soarelui Răsare.

Cel dintâi misionar ortodox, care începe propovăduirea Evangheliei între japonezi, a fost ieromonahul de neam rus Nicolae Kasatkin. Până la el ortodoxia nu era cunoscută în Japonia, cu toate că băștinașii aveau prilejul s-o cunoască în China, cu care japonezii aveau strânse legături și în care credința ortodoxă a fost propovăduită de misionarii ruși încă din anul 1713²⁰ (după alte surse în 1715).

Urmare cererii consulului rus Iosif A. Goșkevici către Sfântul Sinod de la Sankt Petersburg de a i se trimite un preot cu studii

teologice superioare, ieromonahul Nicolae Kasatkin, la 14 (2) iunie 1861, cu corabia militară „Amur”, a sosit în portul japonez Hakodate²², situat pe insula Hokkaido din nordul țării. Însă tânărul misionar nu cunoștea limba japoneză, religia, istoria și cultura Japoniei. De aceea, înainte de toate el trebuia să învețe limba japoneză, fără de care nu se putea începe propovăduirea credinței. Aceasta îi era foarte greu. Limba japoneză e un amestec de sunete chineze și japoneze, fiind formată din o mulțime de dialecte. De aceea e socotită ca cea mai grea din lume. „Aveau dreptate misionarii catolici, când spuneau că ea a fost născocită de însuși diavolul pentru a ocroti pe japonezi de misionarii creștini” - spunea în una din scrisorile sale ieromonahul Nicolae²³.

La început părintele Nicolae o studiază singur. Mai târziu, când își găsește profesori japonezi, învață cu ei timp de șapte ani pe clasicii japonezi, istoria poporului japonez și alte lucrări de seamă ale scriitorilor japonezi vechi și noi. Apoi a citit cu bonzii (călugării budiști) cea mai mare parte din literatura budistă, cu un cuprins foarte adânc și greu de înțeles. În sfârșit face cunoștință cu viața și obiceiurile poporului. De asemenea ascultă predicile publice ale propovăduitorilor budiști, socotiți ca cei mai exemplari propovăduitori în ce privește limba și pronunțarea. În acest chip a ajuns la cea mai desăvârșită cunoaștere a limbii, încât se mirau de aceasta și japonezii, care se lăudau că limba lor nu o poate învăța nimeni²⁴. A frecventat școala particulară a renumitului erudit Kimur Kānsai unde a studiat istoria și literatura japoneză, budismul, sintoismul și confucianismul. Timp de opt ani el învața câte 14 ore pe zi. A frecventat adunările literare și templele păgâne²⁵.

Cu cât mai adânc pătrundea părintele Nicolae în sufletul poporului japonez, cu atât mai mult se încredința că cuvântul evanghelic va răsună puternic în inima lor, răspândindu-se în toată împărăția. Japonia și japonezii au ajuns pentru el un ideal, pentru care era gata oricând să-și jertfească sufletul. Părintele Nicolae a propovăduit numai pe Hristos, fără a avea alte scopuri: culturale, politice și rusificatoare. El lucra desprins de orice influență, care l-ar fi putut abate de la calea lui apostolică²⁶.

„Abia peste patru ani, spune părintele Nicolae, Dumnezeu mi-a trimis un om”. Acesta era Savabe, un samurai (nobil), care a slujit ca preot șintoist în Hakodate²⁷.

În anul 1868, la începutul domniei împăratului Mutsu-Hito, creștinismul încă era interzis oficial, numai că pedeapsa cu moartea a celor care îl primeau, a fost înlocuită cu exilarea în insula Sahalin pentru scoaterea cărbunelui. Cu toate acestea, la 18 mai 1868, părintele Nicolae botează pe samuraiul Savabe cu numele de Pavel, iar spre sfârșitul acestui an au fost botezați încă 12 japonezi, iar 25 se pregăteau să se boteze²⁸.

Condițiile sociale, politice și culturale în care trebuia să-și desfășoare activitatea misionară ieromonahul Nicolae erau foarte dificile. În această perioadă au avut loc unele răscoale și prigoniri împotriva creștinilor. Avem cazul din 1867, când guvernul japonez a închis în temniță peste 20 de creștini japonezi, eliberați numai prin mijlocirea reprezentantului Franței. Atitudinea dușmănoasă a japonezilor față de creștinism se poate vedea din următorul aviz, bătut la poarta orașului Yokohama: „Religia creștină oficial se recunoaște nepermisă și strict oprită, această periculoasă și diabolică sectă trebuie să fie prigonită”²⁹.

Un autor conservator japonez spunea: “Egalitatea tuturor oamenilor propovăduită de Hristos este principiul cel mai periculos, după care e cu neputință să se unească morala răsăriteană cu cea apuseană într-un tot armonios”³⁰.

În 1870 Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a hotărât să se organizeze o misiune ortodoxă pentru predicarea cuvântului dumnezeiesc între japonezi, compusă dintr-un conducător, trei colaboratori misionari și un cântăreț; să se rânduiască patru centre misionare: în Tokio – capitala Japoniei, în Kioto – vechea capitală a Japoniei, în Nagasaki – leagănul creștinismului în Japonia și în Hakodate, de unde misionarii ortodocși să desfășoare activitatea lor în partea de nord a insulei Nippon³¹. Cârmuitor al misiunii a fost numit ieromonahul Nicolae Kasatkin, înaintat la treapta de arhimandrit.

Odată cu înființarea Misiunii s-a început o eră nouă pentru misionarismul ortodox în Japonia. Vom vedea însă, că aici au lucrat

rând pe rând puțini misionari. Cauza principală a fost că nu orșicine avea dorința să plece în Japonia. De aceea Misiunea întotdeauna avea lipsă de misionari. Cea dintâi condiție, care se pune unui misionar, este cunoașterea limbii în care vrea să propovăduiască. În academiile duhovnicești din Rusia, mai ales în cea din Kazan, se predau în acest scop toate limbile vorbite în Rusia și Siberia. Limba japoneză însă se predă numai la Universitatea din Sankt Petersburg, dar cunoștințele ce le primeau studenții de aici erau relative. Limba japoneză se mai predă, împreună cu cea chineză, manciuriană și coreiană, în Institutul din Vladivostok, înființat însă abia în 1898. Aici însă, scopul studierii limbii a fost numai administrativ și comercial. Învățarea temeinică a limbii japoneze se putea face numai în Japonia și într-un timp îndelungat. De aceea puțini dintre misionarii ruși o cunoșteau bine din pricina că ei se schimbau foarte des³².

Printre misionarii ortodocși care au activat alături de arhimandritul Nicolae după înființarea oficială a Misiunii, au fost și câțiva români basarabeni.

Primul din ei și cel mai însemnat, a fost arhimandritul Anatolie Tihai (după unele surse numele lui de familie este Chihai)³³. Născut din părinți moldoveni în satul Tărăsăuți, județul Hotin. Deocamdată nu am găsit nicăieri în sursele pe care le-am consultat, anul lui de naștere. La botez a primit numele de Alexandru³⁴. Tatăl lui, Dimitrie Tihai, a fost administrator al moșiei boierului Sturza din Noua Suliță, județul Hotin. Anii de copilărie și-a petrecut în satele Noua Suliță și Mărșiniți din același județ³⁵. Și-a făcut studiile la Seminarul Teologic din Chișinău. Fiind în secția mijlocie a Seminarului și simțind o puternică chemare către viața monahală, la 29 septembrie 1860 a părăsit școala fără știrea și voia părinților și a plecat la Sfântul Munte Athos, unde s-a și călugărit în 1865 la renumita mănăstire Zografu³⁶, ctitorită de Sfântul Ștefan cel Mare. Deși Zografu este o mănăstire bulgărească, în acele timpuri aici viețuiau mulți călugări moldoveni, mai ales că această lavră athonită avea multe moșii și mănăstiri pe teritoriul Basarabiei. În anul 1866 se întoarce la Chișinău pentru a-și termina studiile seminariale. Într-un singur an (1866-1867) a studiat materia claselor filozofică

și teologică și în 1867, după absolvirea Seminarului, se înscrie pe cont propriu la Academia Teologică din Kiev, susținând cu succes examenele de admitere la toate disciplinele programului de seminar³⁷. La Kiev a stat neîntrerupt până la absolvirea Academiei, studiind obiectele teologice și limbile clasice³⁸. În timpul studiilor a fost hirotonit în treapta de diacon și preot (ieromonah). Aici, în 1869, a avut prilejul să vadă și să asculte pe vestitul ieromonah Nicolae Kasatkin, parohul bisericii consulatului rus din Japonia, care trecând prin Kiev, a vorbit studenților Academiei teologice despre starea misiunii din Japonia. Prin aceasta a trezit în sufletul ierodiaconului Anatolie o dorință neclintită de a se consacra slujirii misionare³⁹. Îndată după absolvirea Academiei înaintează Sfântului Sinod o cerere, în care roagă să fie trimis în Japonia în calitate de membru al Misiunii. Cererea lui a fost aprobată. Înainte de a pleca în Japonia a fost înaintat la treapta de arhimandrit, iar după alte surse că ar fi fost tot ieromonah.

Arhimandritul Anatolie Tihai apare în Japonia în anul 1872 și ajunge aici cel mai apropiat colaborator al Arhiepiscopului Nicolae Kasatkin, lucrând pentru răspândirea Evangheliei în mai multe centre misionare. La început i se încredințează conducerea postului misionar din Hakodate⁴⁰, unde era deja o comunitate ortodoxă, compusă din 50 de membri. Atunci s-a hotărât la adunarea credincioșilor ca centrul Misiunii să fie mutat în Tokio (capitala țării și reședința șefului Misiunii), iar în Hakodate să lucreze arhimandritul Anatolie. Astfel el era nevoit chiar de la începutul activității sale, să lucreze independent, având ca ajutori trei cateheți japonezi: Matei Kangheta, Ioan Katakura și Ioan Sakai. În Hakodate arhimandritul Anatolie a lucrat până prin anul 1880. Într-un timp relativ scurt, a deprins limba japoneză, pe care mai târziu a stăpânit-o la perfecție. Datorită acestui fapt, “predica lui întotdeauna avea mare răsunet în sufletul poporului japonez, căruia mai mult decât altui popor îi place să-i vorbească în limba lui, cu toate că foarte mulți japonezi cunosc câte o limbă europeană (afară de limba rusească, pe care o cunosc numai acei, care au învățat în școlile Misiunii ortodoxe) – scria în anul 1933 licențiatul în teologie din Chișinău, Vladimir Sorocovschi în revista *Misionarul* nr. 12,

apărută în același an. Împreună cu cei trei cateheți, arhimandritul Anatolie a organizat predici publice în trei puncte ale orașului: în centru, unde era biserica consulatului rus și locuința lui, și la margini, în casele japonezilor ortodocși. Până în 1875 el a creștinat 225 de japonezi, formând astfel o comunitate ortodoxă, care număra aproape trei sute de membri. Pentru cârmuirea comunității el a organizat Consiliul parohial, compus din toți cateheții și 10 membri, aleși dintre credincioși. Obligațiile acestui Consiliu au fost: educația religioasă a membrilor comunității și îndreptarea lor potrivit canoanelor credinței creștine⁴¹. Tot în Hakodate părintele Anatolie Tihai a construit o clădire pentru școală, cu o secțiune deosebită pentru fete, în care a predat mai mult el și două învățătoare japoneze: una invitată din orașul Senday, iar alta aleasă dintre creștinele de pe loc. Aceste învățătoare se ocupau și cu catehizarea femeilor din oraș⁴². Trebuie să accentuăm faptul că aceste importante realizări au fost posibile numai după trei ani de la venirea părintelui Anatolie în Japonia. (Spre deosebire de arhimandritul Nicolae Kasatkin, care a învățat limba timp de șapte ani, ieromonahul Anatolie într-un termen relativ scurt a învățat limba japoneză, a reorganizat parohia, implicând în viața comunității și mireni, a convertit peste 200 de băștinași, a deschis o școală în care era și profesor. Toate acestea demonstrează râvna lui pentru răspândirea dreptei credințe, capacitățile organizatorice și darurile deosebite cu care l-a înzestrat Dumnezeu).

Atât în secția de băieți, cât și în cea de fete se predau Catehismul, Istoria Vechiului și a Noului Testament, Aritmetica, Geografia, Scrisul, limbile japoneză, chineză și rusă. Pentru fete a rânduit câteva ore de croitorie, la care se învăța și împletitul. Între anii 1878-1880 în ambele secțiuni erau 70 de elevi⁴³. Ulterior ieromonahul Anatolie înființează două școli: una pentru băieți și alta pentru fete. Astfel școlile din Hakodate sunt primele și cele mai vechi instituții de învățământ ortodoxe din Japonia. La început aici se primeau copii de toate religiile. Programul școlii de fete din Hakodate a fost adoptat și de alte școli similare ale Misiunii, care s-au înființat ulterior și în alte orașe din Japonia⁴⁴.

Neajunsurile școlilor de stat, în care nu se preda religia, ci numai morala, au îndemnat pe ieromonahul Anatolie să se ocupe în mod deosebit de educația copiilor. În acest scop el a organizat școlile duminicale, existente în toate comunitățile ortodoxe din Japonia, numai că în Hakodate ele au fost exemplare datorită energiei părintelui Anatolie. Aceași grijă a avut și pentru oamenii maturi, căutând să le dea nu numai educația creștinească, ci să formeze din ei răspânditori iscușiți ai ortodoxiei. Datorită faptului că ortodocșii din Hakodate au fost bine pregătiți de către părintele Anatolie, ortodoxia s-a răspândit și în celelalte orașe din Nippon⁴⁵.

Comunitatea a fost foarte bine organizată și din punct de vedere moral-religios și din punct de vedere material. În una din vizitele sale Prea Sfințitul Nicolae Kasatkin a observat că numai la japonezii botezați în Hakodate toți membrii familiei erau creștini. În alte părți aceasta se întâmpla foarte rar⁴⁶. În 1873 în Hakodate se înființează Societatea de ajutor reciproc, care împrumuta celor nevoiași anumite sume de bani cu o dobândă foarte mică și le împărțea ajutoare în natură înaintea sărbătorilor mari⁴⁷. Cei mai mulți ortodocși japonezi fiind săraci, comunitățile lor nu puteau fi independente din punct de vedere material. Din cele 200 de comunități care existau în 1895, numai 3 se întrețineau singure și una din ele era comunitatea din Hakodate⁴⁸. Tot aici, la 9 iunie 1875, a fost hirotonit de către episcopul Pavel din Kamciatka, cel dintâi preot japonez ortodox pe nume Pavel Savabe⁴⁹. Predicarea credinței ortodoxe a fost împiedicată și de reprezentanții religiilor păgâne. Ca pricină de neînțelegere între ei și misionari a fost chestiunea cimitirelor. Ortodocșii, neavând cimitire proprii adeseori se adresau bonzilor (călugări budiști) sau ranusilor pentru îngroparea morților în cimitirele lor. Aceștia însă cereau, ca la ceremonia îngropării, să se observe ritualul păgân, ceea ce ortodocșii nu admiteau. Astfel în Hakodate unui ortodox îi moare o fiică. Neavând unde s-o îngroape, bonzii au întrebuintat toate mijloacele ca să-l atragă de partea lor. Atunci părintele Anatolie, într-o noapte, cu făclii aprinse, o îngroapă pe locul unde cândva a existat un spital rusesc⁵⁰.

La sfârșitul anului 1879, ieromonahul Anatolie părăsește Hakodate, stabilindu-se pentru câteva luni în Tokio. Fiind un meșter bun în pictarea icoanelor, învățând probabil acest meșteșug la Muntele Athos, a stăruit foarte mult și în 1880 a reușit să înființeze acolo o școală de pictură bisericească. Mai târziu în locul acestei școli s-a deschis un atelier special pe lângă școala de fete din Tokio, în care multă vreme au lucrat două pictorițe japoneze, care au pictat sfinte icoane pentru toate bisericile din provincii. Una din ele a absolvit Școala de pictură bisericească din Petersburg⁵¹.

La începutul anului 1880, conducătorul Misiunii, arhimandritul Nicolae Kasatkin, a hotărât să înființeze un centru misionar la Osaka sub conducerea ieromonahului Anatolie⁵². Până atunci existau numai două centre misionare: la Tokio și Hakodate. Aici la Osaka el zidește o biserică pentru 200 de oameni, pe care singur o pictează în stil athonit⁵³. (După alte surse se spune că a pictat numai icoanele pentru această biserică). Organizează școli duminicale pentru copii, pe care însuși le conduce, iar în 1883, pentru pregătirea propovăduitorilor, care trebuiau să predice în sudul Japoniei unde dialectul limbii se deosebea de dialectul din nord, el înființează școala de cateheți. A predicat în orașele Kamioko și Hamamatsu, căutând să pregătească terenul favorabil pentru predica ortodoxă și în insulele sudice ale Japoniei; de câteva ori a predicat în Kioto – orașul sfânt al japonezilor, unde a încercat să pună temelia unei comunități ortodoxe⁵⁴. Predica în rândul credincioșilor din diferite localități ale țării era foarte dificilă, deoarece limba japoneză are multe dialecte, iar limba literară scrisă se deosebește foarte mult de cea vorbită. De aceea misionarii trebuiau să predice cu multă atenție, mai ales celor neștiutori de carte. Conducătorul Misiunii, arhimandritul Nicolae Kasatkin, ieromonahul Anatolie Tihai și arhimandritul Serghie Starogorodski, cunoșteau foarte bine limba japoneză și erau socotiți ca cei mai buni predicatori, iar predicile lor publice au fost iubite și căutate de păgâni⁵⁵.

Unii cercetători susțin că el și-a făcut un mare merit prin colaborarea la diferite traduceri creștine în limba japoneză⁵⁶, și că ar fi fost cel dintâi care a tradus Sfânta Evanghelie în această limbă⁵⁷.

Fiind departe de patrie, ieromonahul Anatolie nu înceta să mențină relații cu Basarabia. A venit de vreo două ori pe aici și cu pasiune a povestit despre misiunea ortodoxă în Japonia⁵⁸. A purtat corespondență cu rudele sale. Este cunoscută scrisoarea sa în limba română, adresată surorii sale Mafița Balac din Chișcăreni, județul Bălți, trimisă tocmai din Tokio, la 23 ianuarie 1880⁵⁹. A trimis pentru publicare în presa bisericească din Chișinău diferite articole și studii despre succesele Misiunii ortodoxe în Japonia⁶⁰.

Iată cum a fost caracterizat misionarul basarabean în paginile publicațiilor periodice din Rusia (“Странник”, № 1, 1896 și “Церковные Ведомости”, № 40, 1894): “Characterul liniștit, râvna și consecvența în toate acțiunile, tactica și răbdarea deosebită, atât de necesare în legăturile europenilor cu japonezii, blândețea, unită cu căldura inimii și dragostea nemărginită pentru turma sa; mai ales aceasta și-a exprimat-o față de copii”. În timpul activității sale la Hakodate s-a îmbolnăvit de reumatism la cap, de care a suferit toată viața, și în 1893, când boala s-a agravat, se întoarce în Rusia pentru tratament⁶¹. Cu toate stăruințele doctorilor de a-i reda sănătatea, arhimandritul Anatolie, după un timp scurt, în ziua de 28 noiembrie 1893 a murit la Petersburg, unde a și fost îngropat.

Astfel după 21 de ani de activitate (1872-1893) s-a stins viața unui dintre cei mai mari râvnitori pentru propovăduirea ortodoxiei printre păgâni. Cei care l-au deplâns mai mult sunt misionarii cu care a lucrat în Japonia și credincioșii japonezi, care în amintirea lui au ridicat în apropierea catedralei din Tokio un monument în formă de cruce. A fost mult iubit de către japonezii lui, care i se adresau numai cu “batiuška” (părințele) rusesc, de care fapt se mirau toți misionarii ruși și chiar Prea Sfințitul Nicolae al Japoniei.

În ziarul Neamul românesc nr. 94 din 1 mai 1938, preotul-cercetător Paul Mihailovici scria în articolul său despre misionarul Anatolie Tihai: “Astfel, din acele foarte îndepărtate meleaguri străine, un suflet de misionar moldovean lupta pentru răspândirea și înălțarea creștinismului ortodox. Și în această zi (24 aprilie 1938) a Învierii Domnului, când se cunoaște izbânda creștinismului în Japonia, unde s-au înălțat catedrale și s-au înființat episcopii, se cuvine a înălța un gând și a învăța un nume de apostol român din Basarabia”.

Din cei nouă membri ai Misiunii ruse care au activat în Japonia în anul 1880, trei erau moldoveni⁶². Unul din ei este Iacov Tihai – fratele arhimandritului Anatolie. Acesta a absolvit Seminarul Teologic din Chișinău în anul 1869, iar în anul următor (1870) susține un examen la Școala de Canto pe lângă Curtea Imperială din Peterburg pentru a ocupa postul de cântăreț la biserica consulatului rus și dirigior al corului bisericesc. În anul 1874 pleacă în Japonia și activează aici în Școala de cateheză. În 1884 este trecut în subordinea Ministerului de Externe rus și atașat Misiunii din Tokio⁶³. El era un bun cunoscător al limbii japoneze⁶⁴ și a fost căsătorit cu o japoneză ortodoxă pe nume Elena Savabe⁶⁵. Probabil este fiica lui Pavel Savabe, primul preot japonez ortodox, hirotonit la biserica din Hakodate, păstorită de fratele său Anatolie. Doi din fiii lui se află cu serviciul în Rusia: unul în Tașkent, iar al doilea în Chișinău. A organizat un cor din japonezii ortodocși și a pus pe note câteva din cântările bisericești (în limba japoneză)⁶⁶. În scrisoarea din 23 ianuarie 1880, ieromonahul Anatolie îi comunică surorii sale Mafița Balac: “Peste un an, dacă Domnul va dărui sănătate, negreșit ne vom vede, pentru că la sfârșitul anului acestuia eu socotesc să am oțpusk (concediu) pe vro 6-8 luni de zile, atunce și Iacov cu Elena și cu copiii vom veni. Iacov acuma au primit din Peterburg dozvolenie (învoire) să se ducă în Rosia, dar el așteaptă să ne ducem la un loc”⁶⁷. Probabil că această intenție s-a realizat. A fondat în anul 1886, primind iarăși un concediu de șase luni, se întoarce în Rusia⁶⁸, unde se îmbolnăvește, fiind în orașul Odesa și moare în 1887⁶⁹. Nu se cunoaște locul unde a fost înmormântat, dar aflându-se aproape de pământurile basarabene, corpul său neînsuflețit ar putea să fi fost adus și îngropat la baștină. Poate că și astăzi cineva din urmașii lui Iacov Tihai locuiește în Odesa sau în Basarabia?

Al treilea basarabean angajat în Misiunea japoneză a fost Dimitrie Livovschi, nepotul renumitului compozitor și artist al muzicii – Grigorie Livovschi.

Peste un an după hirotonia sa în treapta de episcop pentru credincioșii japonezi cu titlul de Revel și vicar al episcopiei din Riga (30 martie 1880), Prea Sfințitul Nicolae Kasatkin se întoarce

în Japonia, aducând cu sine trei misionari noi. Printre aceștia a fost și cântărețul Dimitrie Livovschi. El a lucrat în Japonia în calitate de diacon peste 30 de ani. Activitatea lui principală a fost formarea unui cor din 150 de elevi și eleve, care cântau în catedrala din Tokio. La aceasta a ajuns după o muncă nedescrisă, japonezii fiind cu totul lipsiți de talentul muzical. Cunoștea la perfecție limba japoneză și în școlile Misiunii din Tokio predă limba rusă cu multă sârguință.

Din anul 1874 în Tokio funcționa o Școală de cântăreți. Aici sub conducerea diaconului Dimitrie Livovschi, elevii se ocupau cu studiul cântării bisericești, cu citirea și rânduiala slujbelor. Afară de aceasta, ei se obligau să urmeze și cursurile Școlii de cateheți. În anul 1888 școala avea 20 de elevi. De la 1897 nu se mai pomenește de ea în “Dărilor de seamă” ale Misiunii⁷⁰. Nu se știe dacă a fost căsătorit, dar putem presupune că înainte de hirotonia sa în treapta de diacon a primit și taina Cununii în Japonia, pentru că atunci când a venit în 1881 era numai cântăreț.

Trebuie să mai spunem că procedeul prin care păgânii au fost atrași la predică, era săvârșirea slujbelor în biserică în limba japoneză. Episcopul Veniamin din Kamciatka, care a făcut o vizită bisericii din Hakodate, spune că pe la 1872 aici se cânta în limba japoneză “Doamne miluiește” și “Sfinte Dumnezeu!”, iar Evanghelia, Apostolul, Crezul și Tatăl nostru, se citeau și în limba slavonă și în cea japoneză. De la 1873 până astăzi în toate bisericile înființate în Japonia slujbele se săvârșesc numai în limba japoneză⁷¹.

Cea mai strălucită și bogată perioadă în convertirea japonezilor este socotită între anii 1885-1890, când s-au botezat 7633 de suflete. În total la 1890 erau 17.614 japonezi ortodocși⁷². În anul 1893 au mai fost botezați 1182 de suflete, în anul 1894 – 952 de suflete. În 1895 existau 220 de comunități ortodoxe cu 22.000 de creștini, un episcop și 28 de slujitori bisericești, 8 diaconi, 17 citeți, 154 de predicatori. În orașul Tokio Misiunea avea o școală de catehizare, un Seminar Teologic, o clasă pentru citeți, o școală de fete, toate împreună, având 26 de profesori. În Hakodate existau câteva școli în care învățau 112 elevi. În Osaka exista o școală de cateheză condusă de preotul local⁷³. Cred că aceste cifre pot servi și ca o

totalizare a activității anevoioase și pline de sacrificii a românilor basarabeni în glia Domnului și pentru apropierea dintre popoare. Despre moldovenii noștri ajunși la capătul lumii, arhimandritul doctor Antim Nica, șeful Misiunii religioase din Transnistria cu sediul la Odesa (1941-1944), scria în revista “Misionarul” nr. 2-3 pe anul 1942, la p. 108-109: “Aceste vocațiuni misionare, răsărite pe pământul basarabean, prin contribuția lor oricât de modestă la răspândirea dreptei credințe în Extremul Orient, – fac cinste provinciei dintre Prut și Nistru și arată că în Basarabia, după anul 1870, precum se va vedea și mai departe, începe să se dezvolte interesul pentru preocupările misionare externe”.

Altă contribuție a Basarabiei la răspândirea cauzei creștine între păgâni vine din partea Comitetului eparhial din Chișinău al Societății misionare ortodoxe. Societatea misionară ortodoxă a fost înființată în 1869, în Petersburg, având ca scop răspândirea creștinismului între păgâni, susținerea noilor convertiți, înființarea de școli și așezăminte de binefacere între cei de altă credință, traducerea și tipărirea cărților de cult în limbile indigenilor etc. Chiar în 1870, Societatea deschide comitete în 13 eparhii din Rusia. Iar în 1905 avea 54 comitete eparhiale, cu un număr de 18.023 membri.

Chestiunea înființării Comitetului eparhial din Chișinău, a fost pusă din 1879 de arhiepiscopul Pavel Lebedev. Deschiderea oficială însă a avut loc la 6 aprilie 1880, în urma unui apel al chiriarhului către credincioși. Comitetul eparhial din Chișinău și-a creat un însemnat merit prin propaganda desfășurată între localnici în favoarea misiunilor din alte ținuturi și îndeosebi prin colectarea de fonduri pentru misiuni⁷⁴. Printre multiplele titluri de colecte care se făceau în timpul anului în toate parohiile din gubernia Basarabiei, se adunau bani special pentru Misiunea ortodoxă din Japonia⁷⁵. La sfârșitul anului 1880, Comitetul eparhial din Chișinău adunase 2024 ruble și număra 345 membri. De la înființarea Comitetului și până în 1908 s-au adunat peste 73.000 ruble, plus realizări din procente de 3300 ruble. Din aceste fonduri, 69.000 ruble au fost vărsate misiunilor din Siberia. „Schițând aceste frânturi din lucrarea de apostolat a Basarabiei din vremuri trecute, – spunea arhimandritul doctor Antim Nica, – sufletul mi se umple de bucurie

și nădejde. Basarabia pravoslavnică, care a înțeles să întindă mână de ajutor misiunilor între păgâni, să pună umărul la sprijinirea cauzei ortodoxe la Locurile Sfinte împotriva Semilunei cotropitoare și să trimită din mijlocul său misionari în Extremul Orient, – e vrednică de toată lauda. Manifestări ca acestea presupun un spirit religios treaz și o energie prisoselnică gata de sacrificiu. Adevăratul misionarism întotdeauna a însemnat jertfă și dăruire de sine⁷⁶.

Note:

¹ Noul Testament, versiune revăzută, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania, ed. a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (E.I.B.M.B.O.R.), București, 1995, p. 55.

² Pr. Ion M. Stoian, Dicționar religios, Editura Garamond, București, 1994, p. 170, (vezi: “Misionar”).

³ Pr. conf. dr. Alexandru Stan, prof. dr. Remus Rus, Istoria Religiilor, manual pentru seminariile teologice, E.I.B.M.B.O.R., București, 1991, p. 346.

⁴ Pr. prof. dr. Ioan Rămureanu, pr. prof. dr. Milan Şesan, pr. prof. dr. Teodor Bodogae, Istoria Bisericească Universală, vol.I. (1-1054), ed. a III-a, E.I.B.M.B.O.R., București, 1987, p. 278; Древнейший христианский памятник в Хси-Ан-Фу в Китае, în “Миссионерское обозрение”, № 5, 1912, c. 213.

⁵ William V. Bangert, S.J., Istoria ieziuiților, trad. de Marius Taloş, S.J., cuvânt înainte de P. Olivo Bosa, S.J. Editura “Ars Longa”, 2001, p. 57.

⁶ Pr. prof. Ioan Rămureanu, pr. prof. Milan Şesan, pr. prof. Teodor Bodogae, Istoria Bisericească Universală pentru institutele teologice, vol.II. (1054-1982), E.I.B.M.B.O.R., București, 1993, pp. 252, 253, 254.

⁷ William V. Bangert, S.J., op. cit., p. 125.

⁸ Ibidem.

⁹ Pr. prof. Ioan Rămureanu, pr. prof. Milan Şesan, pr. prof. Teodor Bodogae, Istoria Bisericească Universală pentru institutele teologice, vol.II. (1054-1982), E.I.B.M.B.O.R., București, 1993, p. 254.

¹⁰ Ibidem, p. 253.

¹¹ Pr. prof. dr. Ion Bria, Dicționar de teologie ortodoxă, ed. a II-a, E.I.B.M.B.O.R., București, 1994, p. 255.

¹² В. А. Буров, Иностранная литература о жизнедеятельности заграничных инославных и сектантских миссий. Прогресс в Японии, în “Миссионерское обозрение”, журнал внутренней миссии, № 7-8, июль-август, 1912, c. 649, 650.

¹³ Зарубежные страны, политико-экономический справочник, Гос. изд. полит. литературы, Москва, 1957, p. 541.

- ¹⁴ В.А. Буров, *op. cit.*
- ¹⁵ Dicționar enciclopedic, vol. III, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 340, (Japonia).
- ¹⁶ Энциклопедический словарь, т. XIX, издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон, С.-Петербург, 1896, с. 442,445.
- ¹⁷ Равноапостольный Николай (Касаткин) митрополит японский (Равноапостольный Николай...), în “Бессарабия Православная”, издание Свято-Георгиевской церкви г. Белгород-Днестровский, № 6 (27), июль 2003, с. 6.
- ¹⁸ Pr. Sorocovschi Vladimir, Misiunea Ortodoxă în Japonia, în “Misionarul”, anul IX (1937), nr. 7-8, p. 388.
- ¹⁹ Равноапостольный Николай..., p. 6.
- ²⁰ Pr. Sorocovschi Vladimir, *op. cit.* p. 388.
- ²² Равноапостольный Николай... p. 6.
- ²³ Pr. Sorocovschi Vladimir, *op. cit.* p. 390.
- ²⁴ Ibidem.
- ²⁵ Равноапостольный Николай... p. 6.
- ²⁶ Pr. Sorocovschi Vladimir, *op. cit.* p. 391, 392.
- ²⁷ Ibidem, p. 392.
- ²⁸ Ibidem, p. 395.
- ²⁹ Ibidem, p. 383.
- ³⁰ Ibidem, p. 384.
- ³¹ Ibidem, p. 396.
- ³² Ibidem, p. 397.
- ³³ Arhim. dr. Antim Nica, Aspecte misionare din Basarabia, în “Misionarul”, 1942, nr. 2-3, p. 107.
- ³⁴ Ibidem; Sorocovschi Vladimir, licențiat în teologie, Câteva cuvinte despre vestitul misionar ortodox – arhimandritul Anatolie Tihai, în “Misionarul”, anul V (1933), nr. 12, p. 729.
- ³⁵ Paul Mihail, Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Așezăminte, Scrieri, Personalități, “Știința”, Chișinău, 1993, pp. 290-292.
- ³⁶ Arhim. dr. Antim Nica, *op. cit.* p. 107; Труды Бессарабского Церковного Историко-Археологического Общества (Т.Б.Ц.И.А.О.), IX выпуск, Кишинев, Епархиальная Типография, 1914, с. 159.
- ³⁷ Т. Б.Ц.И.А.О., IX вып., 1914, с. 160.
- ³⁸ Sorocovschi Vladimir, licențiat în teologie, *op. cit.*, p. 729.
- ³⁹ Т. Б.Ц.И.А.О., IX вып., 1914, с. 160.
- ⁴⁰ Arhim. dr. Antim Nica, *op. cit.* p. 108.
- ⁴¹ Sorocovschi Vladimir, licențiat în teologie, *op. cit.*, p. 731.
- ⁴² Ibidem.
- ⁴³ Ibidem.
- ⁴⁴ Pr. Sorocovschi Vladimir, *op. cit.*, p. 436, 442.
- ⁴⁵ Ibidem, p. 399; Sorocovschi Vladimir, licențiat în teologie, *op. cit.*, p. 731, 732.

- ⁴⁶ Pr. Sorocovschi Vladimir, op.cit., p. 414.
- ⁴⁷ Ibidem, p. 452.
- ⁴⁸ Ibidem, p. 449.
- ⁴⁹ Ibidem, p.404.
- ⁵⁰ Ibidem, p. 403.
- ⁵¹ Sorocovschi Vladimir, licențiat în teologie, op.cit., p. 732; pr. Sorocovschi Vladimir, op. cit., p. 442.
- ⁵² Ibidem, p. 732.
- ⁵³ Arhim. dr. Antim Nica, op. cit., p. 108.
- ⁵⁴ Sorocovschi Vladimir, licențiat în teologie, op. cit., p. 733.
- ⁵⁵ Pr. Sorocovschi Vladimir, op. cit., p. 406.
- ⁵⁶ Arhim. dr. Antim Nica, op. cit., p. 108.
- ⁵⁷ Paul Mihail, op. cit., p. 304.
- ⁵⁸ Т. Б.Ц.И.А.О., IX вып., 1914, с. 160.
- ⁵⁹ Paul Mihail, op. cit., p. 290-291, 304.
- ⁶⁰ Т. Б.Ц.И.А.О., IX вып., 1914, с. 160.
- ⁶¹ Pr. Sorocovschi Vladimir, op. cit., p. 459-460.
- ⁶² Ibidem, p. 421.
- ⁶³ Т. Б.Ц.И.А.О., IX вып., 1914, с. 160.
- ⁶⁴ Arhim. dr. Antim Nica, op. cit., p. 108.
- ⁶⁵ Paul Mihail, op. cit., p. 292.
- ⁶⁶ Т. Б.Ц.И.А.О., IX вып., 1914, с. 161.
- ⁶⁷ Paul Mihail, op. cit., p. 291.
- ⁶⁸ Pr. Sorocovschi Vladimir, op. cit., p. 460.
- ⁶⁹ Т. Б.Ц.И.А.О., IX вып., 1914, с. 161.
- ⁷⁰ Pr. Sorocovschi Vladimir, op. cit., p. 460, 405, 461, 441.
- ⁷¹ Ibidem, p. 398.
- ⁷² Ibidem, p. 420.
- ⁷³ Энциклопедический словарь, т. XIX, издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон, С.-Петербург, 1896, с. 447.
- ⁷⁴ Arhim. dr. Antim Nica, op. cit., p. 109.
- ⁷⁵ Книга на записку прихода денежных сумм и капиталов. Выдана из Кишиневской Духовной Консistorии для св. Вознесенской церкви с. Речи, 1 окр. Бельцкого уезда на 1908-1910 гг. №30826, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală (Chișinău), nr. 10312/58, f. 1, 14, 22, 29, 36, 43.
- ⁷⁶ Arhim. dr. Antim Nica, op. cit., p. 109, 110, 111.

Alexandru MAGOLA
6 noiembrie 2003, Chișinău

DORUL DE MOLDOVA ESTE O STARE A SUFLETULUI MEU

De vorbă cu Nadejda Cepraga

– *Dragă Nadejda Cepraga, publicul spectator din Moldova vă duce dorul, speră să-l mai bucurați cu prezența și, fiind curios, vreau să aflu totul despre realizările Dvs. de ultimă oră.*

– La finele anului 2004 am lansat două CD-uri antologice – „Sunetul ploii” și „Dispoziție de dragoste”. Alături de cântecele lansate recent, am inclus și din cele mai vechi – într-o nouă viziune sonoră. De altfel, în recitalurile mele integrez cu plăcere și melodii de altă dată, căci ele au rămas în inimile melomanilor. Consider că repertoriul este cea mai mare bogăție a unui artist pe care nu i-o poate lua nimeni. Tot în anul 2004 mi-a fost acordat Premiul Pegas – pentru întreaga activitate artistică. Mă bucur că am evoluat în cadrul diverselor manifestări cultural-artistice cu participarea colegilor din Moldova – Zilele Culturii Republicii Moldova în Federația Rusă, „Moldova prezintă” și altele.

Cu diferite ocazii ne întâlnim la Ambasada noastră, atât cei din Moscova – Eugeniu Doga, Maria Codreanu, Lilia Amarfii, Stela Argatu, cât și colegii care vin în turnee – Ion Suruceanu, Nelly Ciobanu, Constantin Moscovici, orchestra „Mugurel”.

– *Când vi se face dor de Moldova?*

– Oriunde aș fi, în SUA, Franța, Germania, Spania, Italia, Israel – or, aceasta a fost traiectoria turneelor în ultimii doi ani – mă gândesc la Moldova și cel unde locuiesc mai mult – Moscova. Artistul este ca pasărea: cântă oriunde, dar revine la cuibul său.

– *Este greu să fii vedetă?*

– Vedetă ești în scenă, pe când în viața de toate zilele, e mai bine să fii om ca toți oamenii. Statutul de vedetă se cucerește ușor, mai greu este să-l menții, deoarece apar noi curente muzicale, se

modifică preferințele publicului. Pentru a rezista în timp, trebuie să fii un bun profesionist.

– *A fost nevoie de sacrificii ca să deveniți cea care sunteți?*

– Fiecare om se naște sub steaua sa. Mai mult sau mai puțin norocoasă. Cred că Muzica mi-a fost predestinată, de aceea am muncit, am perseverat pentru a-mi îndeplini vocația. Chiar dacă uneori sunt nevoită să mă dezic de ceva în favoarea Muzicii, nu consider că fac un sacrificiu.

– *Cu ce fel de muzică vă alimentați sufletul? Vă reascultați frecvent cântecele?*

– Ascult cu plăcere muzică populară în care freamătă tristețele și bucuriile vieții. Ea îmi dă puteri. Este aerul de acasă, de care, adeseori, am nevoie. În toate concertele, obligatoriu, includ și cântece populare, care se cântau frecvent în casa copilăriei mele, la Râșpopeni. Îmi place și muzica clasică, academică. Uneori, mă delectez cu piese ale starurilor internaționale. Reascult cântecele din propriul repertoriu doar atunci când doresc să modific sau să verific ceva.

– *Care ar fi proiectele pentru viitorul imediat al Nadejdei Cepraga?*

– Să mă întâlnesc cu admiratorii mei din Moldova, care, vreau să cred, nu m-au uitat.

Anatol CACIUC

NINA MATEEVICI

Era, cu adevărat, o fire romantică, visătoare, spirituală și de o rară frumusețe – o boemă. Astfel o caracterizează amintirile prietenei sale fidele, de-o viață – din anii copilăriei până la dureroasa despărțire – Gretti-Lucia Petrescu. „Nimeni și nimic nu a putut înlocui sau egala această sinceră și înflăcărată amicitie”, – mărturisește dna Petrescu despre această frumoasă prietenie care a început din primele clase de liceu.

Nina rămâne orfană la abia doi anișori neîmpliniți, când tatăl ei, la 29 de ani și patru luni, trece subit în lumea celor dreți, în august 1917, la scurt timp după ce a scris, la Mărășești, ultima sa poezie – „Deasupra târgului Bârlad”.

Așadar, împrejurările au făcut ca Nina să găsească alinare sufletească și în casa fratelui poetului – Victor Mateevici, căsătorit cu văduva lui Simion Murafa – Polina Rozvezev, și în cea a lui Ion Petrescu, director al Băncii Viticole, mai ales că în sânul acestor familii erau copii de vârsta ei: Silvia Murafa-Mateevici și Gretti-Lucia Petrescu. Ultima păstrează și acum cele mai frumoase amintiri despre anii adolescenței trăiți împreună la Chișinău, apoi și la București. „Eram, de fapt, opuse unei alteia: eu – sobră, rezervată, ea îmi dădea suflu – veselă, cochetă, un chip de madonă. A făcut parte integrantă din viața mea, din copilărie și până în ultimele clipe ale vieții. Și astăzi vorbesc cu ea...”

Nina s-a născut în Chișinău, la 23 decembrie 1915, pe când tatăl ei era preot al unei brigăzi de artilerie în armata rusească încartiruită în Galiția. În acești ani, 1916-1917, Mateevici face cunoștință cu Nicolae Iorga, Ștefan Berechet, Octavian Goga, Nichifor Crainic, Ștefan Bulat, Vasile Harea ș.a. De acolo, se vede, de la un Iorga, de la o carte, un ziar, o poezie în limba română, Mateevici soarbe „un potop nou de cuvinte”. Despre acestea scrie acasă, dar mai cu seamă despre micuța Nusec, Sentusenchinăș, după cum o

„botează” uneori, nutrinđ față de ea o afecțiune deosebită. Mama, la rându-i, scrie în jurnalul său: „Ninocica încearcă să reproducă cuvintele auzite, dintre care unele le pronunță foarte comic. Spre amintire, notez unele: ploaie – oaie, ridiche – diche, băiețel – țel, pâine – mâine, pască – cască” (5 iunie 1917); „Astăzi am verificat lucrurile lui Alexei din geamantan și am dat de un carnetel de versuri, scrise în ultimele zile, înainte de îmbolnăvire. Sunt și niște versuri dedicate Ninocicăi: eu nu le pot citi, ca să le aflu sensul, dar inima îmi spune că aceste versuri sunt pline de dragoste față de mica noastră odraslă. Cât de greu, cât de insuportabil este când mă gândesc că ea nu-și va putea aduce aminte de tăticol ei, care atât de mult o iubea...” (17 august 1917). Iar la 21 noiembrie, după trei luni de la decesul soțului, se destăinuie: „...se zvonește insistent că Basarabia va fi anexată la România. Îmi e imposibil să rămân aici, deoarece nu cunosc limba... dar... îmi este greu să mă despart de scumpul mormânt al soțului, lipsind-o pe Ninocica de patria ei” și „dacă aş lua-o în Ucraina, n-ar cunoaște limba română și ar primi o educație în alt spirit... Trebuie să se dezvolte pe același tărâm în care a crescut tatăl ei”.

Era o dorință sinceră; și Teodosia Mateevici, a nutrit-o, pare-se, atâta timp cât a fost în viață. Pe 29 octombrie 1923, cu ocazia dezvelirii stelei cu basoreliefurile turnate în bronz ale lui Al. Mateevici, S. Murafa și Gh. Hodorozea – Nina recită – stând pe o masă, special adusă, înflăcărata poezie-îmn „Limba noastră”, în fața unui numeros public – rude, autorități civile și militare din Chișinău.

În 1933, Teodosia Mateevici se mută, împreună cu Nina, la București. Domiciliază într-un apartament de tip „proprietate personală”, aflat într-un bloc construit cu credite acordate de Casa Corpului Didactic. Nina urmează studiile la Universitate (franceza și italiana). Însă la examenele de licență nu se prezintă. În anii celui de-al doilea război mondial este trimisă, probabil, la niște cursuri în Franța. Ajunge apoi în Italia, Portugalia, și de acolo reușește să se reîntoarcă în țară. Între timp, în 1948, încearcă să treacă granița (din partea Austriei) spre Franța (era logodită), însă nu izbutește: este reținută la Viena, într-o zonă unde se aflau sovieticii. Până

la urmă se alege cu doi ani de închisoare (învinuită de spionaj). Curând se căsătorește cu un comerciant (deținătorul unui complex de patiserie) din Târgu-Mureș. În 1963 divorțează și revine în sânul familiei. Însă peste zece ani mama o părăsește pentru totdeauna. Acest fapt a zguduit-o foarte mult. Din unele surse (Efim Levit) aflăm că ea a mai fost angajată, prin anii 1968-1970, în serviciu la Biblioteca Academiei Române.

Nina, căreia îi plăcea să călătorească, să ducă o existență „nebunatică”, era unică în felul său de a fi, de a se manifesta. Nu scria versuri, nu avea înclinații artistice, dar, cu toate acestea, s-a interesat mult de opera tatălui său, mai ales în ultimii zece-doisprezece ani ai vieții. Împreună cu alți basarabeni – publicistul Grigore Filip-Lungu, preotul Vasile Țepordei, părintele Gheorghe Cunescu, poetul Florin Costinescu, vărul primar al lui A. Mateevici Eugeniu Solomon ș.a. – organizează parastase (hramuri), face demersuri ca unele opere mateevicene să fie incluse în antologii, manuale școlare etc.

În 1948, la București este creat un cenaclu literar, „Limba noastră”, cu sediul la biserica „Precupeții Noi” (str. General Broșteanu, 12) care activa „clandestin” – sub pretextul unor servicii religioase, de hramul Seminarului Teologic sau al Școlii Eparhiale din Chișinău. La ședințele cenaclului participau persoane originare din Basarabia – preoții Galaction Buruiană, Gheorghe Cunescu etc., precum și un cor format din fostele eleve „eparhialiste”. La comemorarea a 50 de ani de la nașterea poetului a sosit la București și Victor Mateevici – ca să ia parte la o „pomenire” în biserica Catedralei „Sfântul Spiridon Vechi” (de lângă podul Șerban-Vodă). Nina Mateevici, susținută de Societatea „Relief românesc”, de președintele ei, Gheorghe Burcescu, de Grigore Filip-Lupu, a stăruit și a propus ca inspiratele versuri ale poeziei „Limba noastră” și armonioasa melodie a profesorului de muzică Alexandru Cristea să fie introduse în volume de cântece, precum s-a și realizat în „Înalță-te, frumoasă țară” ș.a. Împreună cu mama întreține corespondență cu pasionatul cercetător Gheorghe Cincilei și cu poetul și publicistul Anatol Ciocanu în vederea transmiterii

către Muzeul Republican de Literatură a unor documente-facsimil privind viața și opera lui Al. Mateevici etc.

În martie '82 fiica poetului participă la oficierea unui serviciu divin în memoria tatălui, deși era deja în faza avansată a bolii sale năprasnice. La 19 aprilie încetează din viață și este înmormântată la Cimitirul Șerban-Vodă-Bellu, unde odihnește și mama sa (din 23 martie 1973) – în cavoul familiei Zahariadi, originară din Chișinău și înrudită cu seminția Mateevici. Rudenia se trage de la verișoara Ninei – Aglaia, căsătorită cu prof. universitar Constantin Zahariadi. Aglaia și Constantin, plecaseră prin '52 în Grecia: el s-a stins din viață, iar ea locuia la Atena, într-un Institut de asistență pentru bătrâni. La Bellu, pe o placă de marmură separată, lângă fotografia Ninei, este gravat: „Aici odihnește Teodosia Mateevici și Nina Mateevici, soția și fiica preotului-poet Alexie Mateevici”.

Conform voinței testamentare a Ninei, toată averea a fost lăsată prietenei sale – Gretti-Lucia Petrescu, iar jumătate din valoarea apartamentului i-a revenit verișoarei Aglaia. Mica arhivă literară a tatălui, care la început se afla în casa lui Victor Mateevici, este preluată, după decesul acestuia (1968), de către soția poetului, Teodosia, și fiica sa, iar mai apoi încredințată (1980) dnei Petrescu, care s-a străduit să realizeze tot ce i-a stat în puteri pentru a păstra vie memoria poetului Mateevici: unele scrisori ale lui Mateevici și cronică de familie a soției poetului au fost predate istoricului literar Grigore Filip-Lupu, pentru a fi traduse din rusește în română; caietul de buzunar cu poemele de la Mărășești i s-a remis lui Florin Costinescu, ca să-l valorifice și să transmită facsimile ale originalului la Chișinău ș.a.

Gretti-Lucia Petrescu are marele merit de a fi transmis (prin intermediul subsemnatului) Muzeului Literaturii Române „Mihail Kogălniceanu” din Chișinău toate documentele moștenite. Printre acestea se numără: carnetul – pomenit mai sus – poemele scrise cu caractere latine (iunie – iulie 1917), jurnalul soției poetului, precum și circa 60 de scrisori inedite ale lui Mateevici, care cuprind perioada dintre anii 1912 și 1917, multe fotografii de familie etc.

Vlad CHIRIAC

O VIAȚĂ CU CALIFICATIVUL “MAGNA CUM LAUDAE”

Multă vreme nu-l cunoșteam, nu-i știam nici numele. Ne cunoștea în schimb el. Pentru că era țărână din țărâna noastră. Este vorba de preotul Paul Mihail, urmaș al unui neam de răzeși și preoți, pământean de-al nostru născut la 29 iunie 1905 în Cornova din județul Orhei (astăzi raionul Ungheni). Rămânând orfan la vârsta de 3 ani, a crescut și face școală la mănăstirea Hârjăuca, apoi la Seminarul Teologic din Chișinău. Se înscrie după aceasta la Facultatea de Teologie din Iași cu sediul la Chișinău și în 1930 susține teza de licență cu calificativul “Magna cum laudae”, acordându-i-se o bursă pentru a-și continua studiile în mai multe centre sud-est-europene (Iugoslavia, Bulgaria, Muntele Athos din Grecia, Istanbul). A și remarcat această fericită perioadă din biografia sa în *Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei* (editat, de altfel, în 1990 la București).

În 1933, căsătorindu-se, Paul Mihail e hirotonit diacon la Catedrala din Chișinău, apoi devine preot la Soborul Vechi (al Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil). În 1944, în urma desfășurării operațiilor militare, ca și multe alte fețe bisericești, este nevoit să-și părăsească baștina și se refugiază peste Prut. Despre acest trist eveniment scria pe atunci, “cu lacrimi în inimă”, în ziarul Moldova: “...Au rămas răzeșii harnici și evlavioșii, cu bogatul suflet și cu zăpăsurile vechi ascunse în podul caselor... A rămas doina noastră melancolică și plină de jale a codrenilor și plugarilor... A rămas limba... A rămas pământul... A rămas Dumnezeu...”

Licențiat în teologie, părintele absolvă și Secția de istorie a Facultății de Litere (Universitatea din Iași), iar în 1945 mai susține și doctoratul (tema: “Ctitorii românești către locurile sfinte

și popoarele vecine”), după care devine doctor în teologie cu specialitatea “Istoria Bisericii”.

Promotor al culturii și spiritualității românești, Paul Mihail a fost un venerabil preot, dar și un mare cercetător – istoric și bibliograf, – din 1928 și până la sfârșitul zilelor a publicat peste 400 de studii, articole, recenzii, documente, note în volume și în publicații din România și din străinătate, începând în 1928 cu studiul *Despre bibliotecile parohiale* și ajungând în 1993 la *Acte în limba română tipărite în Basarabia*. Sensul major al acestei îndelungate și vaste activități îl constituie investigarea și punerea în circulație a unui imens material documentar referitor la istoria românilor de pretutindeni, material în majoritate căutat și depistat în arhivele și bibliotecile din străinătate: documente medievale manuscrise (slave, grecești, românești) și carte veche românească. Părintele Paul Mihail a fost, de fapt, acel “prim român” care a realizat ipoteza ce s-a dovedit a fi justă, și anume că depozitele de documente din Europa de Sud-Vest și Mediterana Orientală trebuie să cuprindă un număr neașteptat de important de izvoare din trecutul poporului român.

Cel mai vechi document descoperit de cercetător este *Hrisovul lui Alexandru cel Bun* din 6 ianuarie 1406, prin care domnul dăruiește mai multe sate mănăstirii Bistrița. “Când am dat de el... cu dreapta îmi făceam cruce, iar cu stânga îl strângeam la piept...” mărturisea părintele.

Prima lucrare a lui Paul Mihail s-a numit *Opt documente moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare* și a fost tipărită în revista ieșeană *Cercetări istorice* (1933). Peste un an aceeași publicație inserează studiul *Documente găsite la Constantinopol (1642-1755)*. Aceste apariții au semnalat afirmarea unui savant serios, bine instruit, deci, capabil să aprecieze la justa valoare documentele pe care le descoperă fie chiar și din voia întâmplării, ceea ce s-a confirmat cu prisosință prin activitatea ulterioară a neobositului părinte. Iată ce lucrări au mai apărut în următorul deceniu cu semnătura preotului Paul Mihail: *Album de documente moldovenești din veacul al XV-lea, Registrele actelor moldovenești din arhiva de la Constantinopol a Sf. Mormânt, Documente și*

zapise moldovenești de la Constantinopol, Documente inedite ale cancelariei moldovenești din veacul al XVI-lea din arhiva metocului Sf. Mormânt de la Constantinopol.

Importanța acestor documente, care provin din Bulgaria și Grecia, din Serbia și Turcia și reflectă cinci secole de istorie românească, este clară chiar și pentru un nespecialist. Cât privește cercetătorii de domeniu, foarte mulți din ei le-au preluat și le-au aplicat în studiile lor, subliniind o dată în plus neprețuita lor valoare.

Se cere de menționat că Paul Mihail cunoștea greaca și slavona, iar pe lângă ele, și câteva limbi vest-europene. Anume prin aceasta se explică faptul că a reușit să identifice și să publice texte foarte variate, după cum am spus, împrăștiate prin multe țări. Am în vedere traducerea în română a *Leastviței* alcătuită de Varlaam, *Arhieraticonul român* din 1705, manuscrisul din 1814 al *Predicilor* lui Antim Ivireanul, și, mai ales, o copie a manuscrisului *Cronicii* lui Ioan Neculce, copie făcută chiar de nepotul marelui nostru înaintaș, ieromonahul Ioasaf Luca. Ea reprezintă o dovadă a circulației scrisului românesc și e considerată unul dintre cele mai prețioase patrimonii de la Neculce. A fost editată în 1980 la București și retipărită la Chișinău în colecția “Moștenire” (1993). În acest context s-ar cuveni menționate și alte două lucrări editate de savant: *Catalogul manuscriselor slave din colecții particulare din Moldova* și *Catalogul manuscriselor românești din biblioteca Mitropoliei Moldovei*.

În 1940, sub auspiciile Academiei Române, a văzut lumina zilei monumentală lucrare bibliografică a savantului *Tipărituri românești în Basarabia de la 1912 până la 1918*, ea constituind o continuare și o completare a operelor lui Ioan Vianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu și Alexandru David.

După aproape patru decenii și jumătate, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A. Xenopol” din Iași publică seria de *Contribuții la bibliografia românească veche* (1984-1988). Majoritatea tipăriturilor menționate în *Contribuții...* sunt descoperite și publicate pentru întâia oară, fiind însoțite și de copii fotografice.

În calitate de secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice și Bisericești, Paul Mihail a călătorit prin mai multe părți ale provinciei. Vocația de cărturar l-a îndemnat să adune însemnări vechi, să semnaleze cărți românești bisericești. A cercetat întreaga bibliotecă a Muzeului Societății Istorico-Arheologice Bisericești și biblioteca Casei Mitropoliei din Chișinău (de altfel, ambele nimicite în mod barbar de trupele rusești în retragere în iulie 1941). Ca rezultat, avem mai multe studii, printre care *Cărți bisericești, manuscrise și icoane din Basarabia* (1940), un document elocvent al continuității românismului în Basarabia. O deosebită importanță cognitivă o are și lucrarea *Răspândirea tipăriturilor românești în Basarabia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*.

O simbioză a impresionantelor calități de istoriograf și bibliograf ale preotului doctor avva Paul Mihail este vol.1 de *Acte în limba română tipărite în Basarabia* (1812-1813), precedate de *Bibliografia tipăriturilor românești în Basarabia* (1812-1830), ediții pe care le-a pregătit împreună cu fiica sa, doamna Zamfira Mihail, și care au apărut la Editura Academiei Române (1993). Cea dintâi este o lucrare unică prin conținut și metodologie, ceea ce și explică faptul că a fost distinsă de Academia Română cu prestigiosul premiu “E.Hurmuzachi”.

Ca un gest de recunoștință a noastră, pământenii dumnealui, poate fi considerată apariția în 1993 la Chișinău a culegerii de studii intitulată *Mărturii de spiritualitate în Basarabia*. Dincolo de utilitatea lor documentară, aceste însemnări dețin o puternică încărcătură emoțională care vine, bineînțeles, din sufletul celui ce semnează volumul. Autorul a intenționat să-i ajute pe cei setoși de a cunoaște istoria neamului, cât și istoria unor valoroase cărți, manuscrise, mănăstiri, biserici, viața unor fețe bisericești, demult trecute în lumea celor drepți. Lansarea cărții a avut loc la Chișinău cu prezența autorului, pe atunci în vârstă de 88 de ani, plin de dorința să continue a munci, adică a căuta, a găsi, a cerceta și a scrie. După cum mărturisesc apropiații dumnealui, și ultima sa zi a început-o tot la masa de scris, având, ca și pe parcursul întregii vieți, un program de activitate bine definit. Era o zi a lui octombrie 1994. Vara aceasta, la 29 iunie 1995, preotul și savantul Paul Mihail

ar fi rotunjit 90 de ani. Cu acest prilej, Biblioteca Națională din Moldova i-a închinat o tulburătoare serată comemorativă.

Luată în ansamblu, opera lui Paul Mihail contribuie la cunoașterea mai îndeaproape a sufletului poporului român din Basarabia, atât de mult ignorat și de aceea atât de des expus unor aprecieri greșite și falsificate. Avva Paul Mihail și-a consacrat activitatea și, în fond, întreaga viață scopului de a argumenta documentar românitatea Basarabiei. Dan Simonescu constata pe bună dreptate: “Câți au făcut un asemenea gest de mare însemnătate istorică, culturală, prin care istoria poporului nostru să fie îmbogățită cu asemenea documente prețioase? Eu nu cunosc pe altcineva, dedicat cercetării științifice și înzestrat cu atâta generozitate folositoare culturii românești. Paul Mihail este o comoară pentru cultura românească”.

Articol retipărit din revista „Moldova”, nr. 7-12, 1995

Ion MADAN, doctor conferențiar

PĂRINTELE SERGHIE BEJAN – PERSONALITATE MARCANTĂ A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI TEOLOGIC BASARABEAN

Schiță biografică a părintelui Serghie Bejan

Secolul XX a avut parte de un număr mare de teologi deosebiți, care mult au contribuit la dezvoltarea și îmbunătățirea învățământului teologic din Basarabia. Nu este cazul de nominalizat aceste personalități notorii, dar ne vom referi la una din ele – părintele Serghie Bejan – „un pedagog de excepție și opera lui cea mai importantă o constituie acea armată de preoți basarabeni care a reușit să treacă neînfrântă prin toate calvarurile acestui secol”¹.

Preotul Serghie Bejan a fost originar din ținutul Orheiului, fiind născut la 25 septembrie 1879 în satul Bravicea. Părinții lui Serghie făceau parte din clerul bisericesc, tatăl Andrei a fost diacon, mai târziu hirotonit preot. Împreună cu soția Elena, Andrei Bejan au crescut și au educat în spirit creștin-ortodox cinci copii – trei băieți și două fete, ultimul fiind Serghie.

La vârsta de trei ani, Serghie rămâne fără mamă și este crescut de una dintre surori. După școala primară din satul natal, este înscris în lista elevilor Școlii Duhovnicești, unde învață din 1890 până în 1894. Apoi urmează Seminarul Teologic din Chișinău, la care ulterior va activa în calitate de profesor și director.

În 1901 se căsătorește cu domnișoara Ana, iar peste un an, la vârsta de 22 de ani, este hirotonit pe seama parohiei Crăsnășeni, jud. Orhei. „Era un preot de sat”², dar „râvna pentru carte l-a adus în hotarele academice, unde a studiat serios”³. Din 1907-1911 își face studiile la vechea școală movileană – Academia Duhovnicească din Kiev, obținând titlul „de candidat”, specializându-se în Teologia dogmatică și Dreptul canonic bisericesc.

La revenire în țară este numit profesor de religie la Liceul nr. 3 din Chișinău, unde activează până în anul 1914, când este angajat la Școala Spirituală de Băieți din Chișinău. Ulterior este numit director și profesor la Seminarul Teologic din Chișinău, unde a muncit până la pensionarea sa în 1939, și profesor suplinitor de Teologie dogmatică la Facultatea de Teologie din Chișinău (1926-1940).

În 1917, la Congresul Învățătorilor, ținut între 25 și 28 mai, este ales vicepreședinte.

Între 17-19 decembrie 1919, alături de preotul Alexandru Baltaga și preotul Ioan Andronic, a participat la lucrările Congresului Preoțesc din România, în cadrul căreia s-a pus problema unificării Bisericii Ortodoxe Române și ridicarea ei la rangul de patriarhie.

Pe parcursul a mai multor ani a fost membru al Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei Chișinăului și al Congresului Național Bisericesc, vicepreședinte al Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău, membru al comitetelor redactionale ale revistelor bisericești „Luminătorul” și „Biserica Ortodoxă Română”.

În perioada interbelică este nevoit să refugieze peste Prut, la Focșani, apoi la Pitești.

S-a stins din viață la 12 decembrie 1954 la București în apartamentul său de pe str. Petre Ispirescu. A fost înhumat marți, 15 decembrie la Cimitirul Ghencea-civil. La slujba de înmormântare a participat un sobor mare de preoți, în frunte cu episcopul-vicar patriarhal Antim Nica.

Din viața părintelui Serghie Bejan

S-a impus prin experiența sa de preot și profesor de religie, acumulată în decursul unei lungi perioade de activitate, începând cu anul 1901. Concomitent cu activitatea la facultate, el a îndeplinit și funcția de director la Seminarul Teologic de opt ani din Chișinău. Rolul lui de militant al Bisericii Ortodoxe din Basarabia era, pe bună dreptate, recunoscut în rândurile clerului și ale credincioșilor, meritele sale fiind apreciate și de autoritățile publice⁴.

Părintele Serghie Bejan în 1930 publică studiul său dogmatico-istoric *Dogma Sfintei Treimi în concepția creștinismului*⁵. Lui Serghie Bejan îi revine și meritul de a fi tradus, împreună cu colegul său de catedră, Constantin N. Tomescu, monumentală operă a lui

Pavel Svetlov *Învățătura creștină în expunere apologetică*⁶.

În perioada celui de al Doilea Război Mondial, bisericile și mănăstirile, aflate pe teritoriul Basarabiei au fost jefuite și pângărite. Aceași soartă a avut-o și Seminarul Teologic din Chișinău, împreună cu capela sa, în cinstea „Întâmpinării Domnului”, al cărui director și părinte spiritual a fost mereu Iconom Stavrofor Serghie Bejan.

La 2 februarie 1943, când școala și capela au serbat ziua hramului, toți cei care au crescut aici, care au stat pe băncile acestui seminar, cei care s-au rugat permanent aici, au venit să se închine Sfântului Altar. Dar mulți știa: „Capela măreață, capela care-ți umplea sufletul de evlavie și lumină, a fost prefăcută în sală de teatru, odoarele jefuite, iar sf. icoane pângărite. În locul chipurilor de sfinți, am găsit hidoase înfățișări de oameni brutali, încadrați într-o seceră și ciocan”⁷. Dar având în frunte pe părintele Serghie Bejan, care a fost „un rar gospodar, administrator și constructor”⁸ și cu „aceeași energie”⁹ a reușit în scurt timp să renoveze acest sfânt locaș și să-i dea a doua răsuflare.

În concluzie putem spune că o astfel de personalitate remarcabilă și faimoasă, care s-a jertfit și a muncit pentru instruirea și educarea viitorilor slujitori ai Bisericii lui Hristos, adevărați cetățeni ai acestui meleag, va rămâne un viu exemplu de urmat.

Bibliografie selectivă:

1. Buzilă, Boris. Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1918; 1918-1944). – București, 1996.
2. Colesnic, Iurie. Bejan, Serghie // Colesnic, Iurie. Basarabia necunoscută. Vol. 3. – Chișinău, 2000. – P. 112-123.
3. Palade, Gheorghe. Facultatea de Teologie din Chișinău. Profesori și studenți (1926-1940) // Cugetul. – 2000. – Nr. 2. – P. 42-49.
4. Patronul Seminarului din Chișinău // Buletinul Arhiepiscopiei Chișinăului. – 1943. – Nr. 2. – P. 21-22.
5. Păcurariu, Mircea. Basarabia. Aspecte din istoria bisericii și a neamului românesc. – Iași, 1993. – P. 114-115.
6. Tomescu, Constantin. Încă un pensionar: părintele Serghie Bejan // Luminătorul. – 1939. – Nr. 10. – P. 605-607.

Maxim MELINTI,
magistru în istorie

MĂNĂSTIREA SÂMBĂTA DE SUS – CTITORIA MITROPOLITULUI ANTONIE PLĂMĂDEALĂ¹

*„... și pe această piatră voi zidi Biserica Mea
și porțile iadului nu o vor birui”
(Matei 16, 18)*

În secolul al XVII-lea, în Țara Românească s-au înregistrat realizări în plan arhitectonic și pictural deosebite în perioada domniei lui Matei Basarab (1632-1654), dar mai ales în timpul lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714).

Mănăstirea Sâmbata de Sus, numită și Brâncoveanu ia naștere în secolul al XVII-lea. Prima amintire documentară referitor la satul și moșia Sâmbata de Sus o avem din anul 1654, când cele din urmă au intrat în posesia lui Preda Brâncoveanu. Preda era un boier de loc din sudul Carpaților, care construiește o biserică din lemn pe valea râului Sâmbata, probabil destinată pentru călugări sihaștri, stabiliți pe acest loc, mult mai înainte.

În jurul anului 1696, domnitorul Țării Românești Constantin Brâncoveanu înalță aici o mănăstire din cărămidă.

Astfel Constantin Brâncoveanu este numit primul ctitor al sfântului locaș, fapt pentru care mănăstirea poartă și numele său de „Brâncoveanu”.

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea Transilvania scapă de sub presiunea prozelitistă a calviniștilor. Constantin Brâncoveanu pornește un număr de mișcări strategice pentru a salva țara de invazia armatei papiste. Domnitorul transformă și reformează vechea mănăstirea Sâmbăta de Sus, cu călugări sihaștri într-o mănăstire cu viață de obște – drept mărturie a unirii neamului românesc și a credinței ortodoxe de pe ambii versanți ai Carpaților.

Aici voievodul înființează și o „Școală de gramatici”, un atelier de pictură în fresco și o mică tipografie pe care o instalează într-un

nou edificiu, după modelul brâncovenesc, folosit în toate ctitoriile domnești.

Stăpânirea austro-ungară a Țării Făgărașului a adus mari prejudicii neamului românesc. În 1762 începe calvarul distrugerii tuturor locașurilor de cult, care erau centre impotante de viața, cultură și spiritualitate ortodoxă. În anul 1785, la cererea administrației catolice și la insistența episcopului greco-catolic Grigorie Maior, curtea de la Viena trimite pe generalul Preiss, care dă rămă mănăstirea Sâmbăta de Sus, astfel încât chiliile au fost distruse complet, iar biserica a fost adusă în stare de ruină.

Timp de aproape 140 de ani complexul monastic rămâne pustiu, până-n 1920, când la scaunul mitropolitan de Ardeal vine Î.P.S. Dr. Nicolae Bălan. În 1926 sa încep lucrări de restaurare a acestui sfânt locaș. Mănăstirea ia a doua naștere, iar ierarhul urmează să fie numit al doilea ctitor al mănăstirii brâncovenești Sâmbăta de Sus. La 1946 are loc sfințirea bisericii mănăstirești. Mitropolitul la fel a reconstruit și vechea clopotniță, aflată pe teritoriul mănăstirii, fiind renovată în forma ei inițială, unde până la anul 1997 au fost amenajate 5 clopote, a căror greutate depășește 2000 kg. Între anii 1976-1977 s-a împrejmuț suprafața mănăstirii, așezându-se o nouă poartă sculptată în lemn de stejar și s-a finisat lucrarea de restaurare a paraclisului brâncovenesc, executat în lemn de stejar, sculptat în stil brâncovenesc, iar în interior decorat cu picturi neobizantine.

Fântâna „Izvorul Tămăduirii”, atestată documentar din sec. al XVI-lea, cea mai veche piesă din incinta mănăstirii, în jurul căreia, de-a lungul timpului, s-au petrecut și țesut multe întâmplări miraculoase și legende. Ea a fost la fel restaurată de Nicolae Bălan; în 1977 în jurul ei s-a construit un baldachin, sculptat în lemn de stejar.

Pentru munca și contribuția, substanțială la renovarea mănăstirii Sâmbăta de Sus, la 6 august 1955, după moarte, Î.P.S. Dr. Nicolae Bălan a fost înmormântat pe teritoriul aceste sfinte mănăstiri².

Tot ca lucrare de înnoire a Mănăstirii Brâncoveanu se înscrie și extinderea altarului din pădure, unde se săvârșesc slujbe divine în aer deschis.

Următorul ctitor și ziditor remarcabil al mănăstirii este Mitropolitul Antonie Plămădeală.

La 10 ianuarie 1982, episcop al Buzăului, Antonie Plămădeală, originar din satul Stolniceni, județul Lăpușna a fost ales Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Ardealului, Crișanei și Maramureșului.

Sub omoforul arhipăstoresc al Mitropolitului Antonie se începe o nouă perioadă în istoriografia mănăstirii brâncovene, numită „rectitorirea Mănăstirii Sâmbata”⁷³.

„Nu mi-a șoptit nimeni gândul restaurării, spunea mitropolitul mai târziu. Poate Duhul Sfânt, sau duhul Voievodului martir. Știam că în 1985 se vor implini două sute de ani de la „opera” de ruinare a generalului Preiss”⁷⁴.

Antonie Plămădeală a rezidit din temelie incinta mănăstirii, lucrare începută în anul 1985. S-au făcut reparații capitale și s-a restaurat pictură din biserică. Incinta în stil brâncovenesc a fost ridicată din temelie. Ea are formă de patruleter și este compusă din nouă corpuri masive de clădiri cu două nivele – unul spre nord și altul spre sud. Trei foișoare sculptate în piatră împodobesc incinta din exterior și în interior. Corpul de clădiri așezat pe latura de nord cuprinde între altele, la parter, o trapeză încăpătoare, bucătărie și chilii, la etaj, casa brâncovenească, o bibliotecă, un arhondaric, iar la mansardă – muzeul, unde sunt expuse icoane vechi pe sticlă, lemn și obiecte de patrimoniu, colecționate de Î.P.S. Antonie pe parcursul întregii vieți sale. Toate aceste lucrări ne dovedesc că ierarhul basarabean a avut ca scop să facă din acest locaș sfânt locaș de liniște și mântuire sufletească și un centru de spiritualitate ortodoxă și de cultură națională.

Ca o recunoaștere a meritelor și suferințelor domnitorului martir, ctitorul Mănăstirii Sâmbăta de Sus, Constantin Brâncoveanu împreună cu cei patru fii ai săi: Constantin, Ștefan, Radu și Matei și cu ginerele său, sfetnicul Ianache, au fost canonizați, în urma hotărârii Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 21 iulie 1992, iar sărbătorirea lor a fost înscrisă în calendarul ortodox sub denumirea de „Sfinții Martiri Brâncoveni”, pomenirea săvârșindu-se la 16 august.

După 208 ani de la dărâmare ea în anul 1785, Mănăstirea Brâncoveanu a reînviat în ziua de duminică, 15 august 1993, la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului, când s-a sfințit biserica nouă ce poartă hramul Sfinților Martiri Brâncoveni, ca și întreaga mănăstire. Sfințirea a fost săvârșită de către Sanctitatea Sa Bartolomeu I, Arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Roma, Patriarh Ecumenic, însoțit de un număr mare de mitropoliți din Patriarhia Ecumenică, Prea Fericitul Părinte Teoctist, Arhiepiscop al Bucureștiului, Mitropolit al Munteniei și Dobrogei și Patriarh al României, Î.P.S. Dr. Antonie, Mitropolit al Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului și de alți ierarhi, preoți și diaconi, invitați în această zi, binecuvântată de Dumnezeu.

O astfel de slujbă arhierescă, care a avut în frunte pe patriarhul Constantinopolului, nu cunoaște nici o mănăstire românească din anul 1517, când patriarhul ecumenic Teolipt a sfințit mănăstirea Curtea de Argeș, ctitorită de domnitorul Neagoe Basarab.

În cuvântarea rostită de Î.P.S. Antonie la sfințirea mănăstirii Sâmbăta de Sus în 15 august 1993 a menționat următoarele: „... E o lucrare a Providenței divine. Am rezidit această Mănăstire în vremuri grele, fără aprobarea de a rezidi mănăstire, cu riscuri și cu mare teamă. A fost o lucrare de curaj și îndrăzneală... Mănăstirea Brâncoveanu revine stâlp, mărturie și candelă aprinsă care să lumineze Ortodoxia din Transilvania în continuare, cu aceeași putere ca și în vremea Brâncoveanului”⁵⁵.

„În noaptea de 29 august 2005, la praznicul Tăierii Capului Sfântului Ioan Botezătorul, Înalt Prea Sfințitul Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolit al Ardealului, Crișanei și Maramureșului, după o îndelungată și grea suferință a adormit în Domnul”⁵⁶. După toate serviciile de parastas, oficiat la Catedrala Mitropolitană din or. Sibiu, „cortegiul funerar a înconjurat biserica voievodală a mănăstirii „Brâncoveanu” și s-a oprit în fața criptei din incinta nouă a mănăstirii. După ce s-a rostit, în fața mormântului rugăciunea de dezlegare și s-a cântat „Veșnica pomenire”, sicriul a fost coborât în criptă, de-a dreapta mormântului simbolic al lui Constantin Brâncoveanu, Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist pecetluind apoi mormântul până la cea de a doua venire a Mântuitorului... Odată cu

lăsarea seriei liniștea s-a așternut peste așezământul brâncovenesc de la Sâmbăta, învăluind și proaspătul mormânt al celui de al treilea ctitor, care a venit să-și doarmă somnul de veci alături de ceilalți înaintași ai săi, în scaunul mitropolitan al Ardealului: mitropolitul Nicolae Bălan, mitropolitul Nicolae Colan⁷ și mitropolitul Nicolae Mladin^{8,9}.

Un mare renume a adus mănăstirii atelierul de pictura pe sticlă. Se cuvine să arătăm că școala de zugrăvi, întemeiată de Constantin Brâncoveanu la Sâmbăta de Sus, a împământenit aici stilul brâncovenesc, mai întâi în picturi murale la bisericile din această parte a țării, iar apoi în pictură pe sticlă, al cărei leagăn de formare a fost Țara Făgărașului. Astăzi, atelierul de pictură pe sticlă în care se lucrează într-o manieră nouă picturi tradiționale pe sticlă și creații noi, este cea mai importantă școală de pictură din țară, școală condusă de Arhidiaconul Calinic Morar. Muzeul Mănăstirii Brâncoveanu deține astăzi una din cele mai bogate colecții de picturi vechi pe sticlă, aparținând secolelor XVIII-XIX, în mare majoritate executate în maniera popular-naivă, în care predomină stilul brâncovenesc, lucrări de mare valoare istorică.

Pe latura vestică a incintei se află locurile de odihnă veșnică ale ultimilor mitropoliți ai Transilvaniei. Să amintim și clădirea „Academiei de la Sâmbăta” ce se înalță acum lângă incinta mănăstirii pentru a ne face o idee de ansamblu asupra Mănăstirii Brâncoveanu de la poalele Munților Făgăraș.

În prezent obștea Mănăstirii Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus, județul Făgăraș este compusă din cei 40 de viețuitori, sub conducerea părintelui stareț Arhimandritului Ilarion Urs.

*Maxim MELINTI,
magistru în istorie*

Note:

¹ Comunicarea dată a fost prezentată la Conferința științifică „Mitropolitul Antonie Plămădeală – In memoriam”, organizată de Universitatea de Teologie Ortodoxă din Chișinău, 17 octombrie 2005, Chișinău.

² Păcurariu, Mircea. Dicționarul Teologilor Români. – București: Ed. Enciclopedică, 2002. – P. 37.

³ Arhiepiscopul și Mitropolitul Antonie Plămădeală. Scurtă schiță biografică // *Telegraful Român*. – An. 153 (2005). – Nr. 33-36. – P. 8.

⁴ Plămădeală, Antonie. De la Filotei al Buzăului la Nicolae Bălcescu și Andrei Șaguna. – Sibiu, 1997. – P. 114.

⁵ Idem. – P. 134-135.

⁶ Abrudan, Dumitru, Pr. Prof. Dr. Înalt Prea Sfințitul Dr. Antonie Plămădeală, arhiepiscop al Sibiului și mitropolit al Ardealului, a trecut la cele veșnice // *Telegraful Român*. – An. 153 (2005). – Nr. 33-36. – P. 1.

⁷ Mitropolit al Ardealului între anii 1957 – 1967, decedat la 15.04.1967.

⁸ Mitropolit al Ardealului între anii 1967 – 1981, decedat la 01.01.1986.

⁹ Abrudan Dumitru, Pr. Prof. Dr. Op.cit. – P. 5.

ACADEMICIANUL ȘTEFAN CIOBANU (SCHIȚĂ DE PORTRET)

Cultura românească din Basarabia a avut în persoana lui Ștefan Ciobanu nu numai un istoric devotat și competent, ci și un creator ce a activat pe multiple planuri întru îmbogățirea și integrarea ei în contextul general românesc. Restituirea moștenirii sale trebuie să constituie o sarcină importantă a cercetătorilor de azi, lucru care a și început în ultimii ani.

Academicianul Ștefan Ciobanu face parte din rândurile oamenilor de cultură români din Basarabia interbelică, reprezentanți ai generației formate către perioada Unirii de la 1918 și care a constituit o adevărată punte vie între cei ce năzuiau spre scuturarea jugului național și cei ce urmau să înalțe o viață națională nouă pe teritoriul multpătimatei vetre basarabene. Personalitate multilaterală dotată, activă și angajată, Șt. Ciobanu a îmbrățișat diverse domenii, în care a adus o substanțială contribuție: istoric literar și publicist, om politic și de stat, membru al Academiei și profesor universitar, organizator al vieții culturale și al învățământului public.

Născut în sudul Basarabiei, într-o familie de răzeși din satul Talmaz (11.11.1883-28.11.1950), Șt. Ciobanu a învățat mai întâi la școala din satul natal, apoi la școala normală din Bairamcea. A absolvit Liceul nr. 1 din Chișinău. După o scurtă activitate pedagogică la același liceu, în vederea acumulării de mijloace bănești pentru continuarea studiilor, se înscrie la Facultatea de Litere a Universității din Kiev (1909), unde-și manifestă de timpuriu calitățile de cercetător, participând sub conducerea profesorului ucrainean Vladimir Peretz la numeroase expediții și acțiuni de colectare și analiză a manuscriselor vechi. Chiar în anii de studenție Șt. Ciobanu scrie și publică o serie de studii care îi vor determina specificul preocupărilor de o viață – problemele literaturii vechi: *Legende românești despre Maica Domnului*

(1911); *Mitul despre Arachne în Legenda Maicii Domnului* (1912); *Dicționarul slavo-român nr. 240* din Biblioteca Societății de Istorie și Antichități Rusești din Moscova (1914); *Mitropolitul Sucevei Dosoftei și activitatea sa literară* (1914). Acestea nu erau simple exerciții studentești, ci veritabile lucrări științifice. Ne-o confirmă și faptul că studiile au fost inserate în paginile publicațiilor academice de prestigiu, care apăreau la Kiev, Moscova, Petersburg, Varșovia: *Etnografičeskoe obozrenie*, *Zapiski neofilologičeskogo obșcestva*, *Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosvješcenia*, *Izvestia Imperatorskoi Akademii Nauk*, *Russkii filologičeskii vestnik* etc. Calitățile lui de cercetător atestă și faptul că după absolvirea Universității a fost lăsat pentru o specializare mai aprofundată (1911-1912), luându-și licența în litere. Absolvește concomitent și cursurile pedagogice superioare. O vreme a predat literatura la un liceu din Jitomir, iar din 1917 îndeplinește aceeași muncă la Bolgrad.

Anii aflării la Kiev i-au fost de mare folos și sub aspectul orientării sale spre problemele social-politice și naționale, ce le ridică mișcarea democratică mereu crescândă. Aici ia contact cu un grup de activiști ai mișcării naționale moldovenești care se aflau pe atunci în capitala Ucrainei, între ei evidențiindu-se tânărul Al. Mateevici. În gruparea Societatea culturală românească „Deșteptarea” Șt. Ciobanu a jucat un rol de lider. Tot de această perioadă țin și contactele lui cu cercurile științifice românești – relații de prietenie cu renumitul savant Ioan Bianu.

În perioada 1917–1918 Șt. Ciobanu a fost încadrat activ în luptele hotărâtoare pentru destinele Basarabiei: prezidează Congresul învățătorilor (iunie 1917) unde rostește un discurs pasionat pledând pentru introducerea limbii materne în școli și pentru alfabet latin, pentru studierea istoriei și a culturii naționale. Din 1918 activează ca profesor la Liceul “Alecu Russo” din Chișinău, fondează și redactează revista *Școala Basarabiei*.

Din 1926 până în 1938 este titularul Catedrei de literatură veche română la Facultatea Teologică a Universității din Iași cu sediul la Chișinău. Din 1938 până în 1949 ocupă aceeași catedră în cadrul Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București, unde

desfășoară o intensă muncă alături de personalități remarcabile ale științei literare românești: Ovid Densusșianu, Nicolae Cartoianu, P.P. Panaitescu, Dumitru Caracostea, I.G. Chițimia.

În 1918 este ales membru activ al Academiei Române, Secția literară. Activitatea lui de până atunci a fost prezentată de către valorosul cercetător al documentelor vechi privind trecutul nostru – Ioan Bianu, care îl cunoaște din corespondența întreținută de pe la 1910. Spicuum de aici câteva trăsături la portretul proaspătului cavaler al Minervei: “Încă de când era student și-a îndreptat studiile și cercetările asupra literaturii neamului din care face parte... Deși departe de pământul și graiul românesc nu a încetat a întreține relații de studii cu știința românească, iar când imperiul rusesc țarist s-a prăbușit și patria sa de naștere, Basarabia, a scăpat de jugul greu care o apăsa și o ținea în întunericul lipsei de cultură, a alergat în sânul patriei sale și toate puterile le-a pus în serviciul organizării învățământului național din Basarabia”.

Editorul cărții *Basarabia. Populația. Trecutul. Cultura* de curând reeditată (Cornel Scafeș) subliniază un detaliu elocvent pentru contextul creat în urma Marii Uniri: „La aceeași dată, 10 octombrie 1918, au mai fost primiți în Academie ardeleanul Alexandru Lăpedatu, la Secția istorică, și basarabeanul I. Inculeț, la Secția științifică, alegerea celor trei reprezentanți ai culturii din provinciile românești, aflate până atunci sub stăpâniri străine, îmbrăcând o semnificație mai mult decât științifică în anul Marii Uniri a tuturor românilor”.

Începând cu discursul de recepție rostit în ședința din 28 mai 1919 și având ca obiect momente inedite din viața și activitatea literară a mitropolitului Dosoftei, Șt. Ciobanu participă în modul cel mai activ la lucrările Academiei Române, al cărei membru a fost timp de 30 de ani, 7 din ei ocupând postul de vicepreședinte al înaltului for științific. În anele Academiei a publicat valoroase studii referitoare la literatura română veche, mai ales, sub aspectul relațiilor ei cu literaturile est-slave, venind aici cu documente descoperite chiar de el în arhivele ucrainene, ruse și polone. A condus Comisia monumentelor istorice, secția din Basarabia, în Anuarul căreia a publicat studii despre monumentele de cultură ale ținutu-

lui, arătându-le valoarea artistică și luptând pentru ocrotirea lor: *Cetatea Tighina: Biserici vechi din Basarabia* (1926), *Mănăstirea Țigănești* (1931) ș. a.

În preocupările științifice ale lui Șt. Ciobanu a predominat interesul pentru problemele literaturii vechi – predilecție cristalizată încă în anii de studenție. Pe parcursul timpului materialul acumulat și punctele de vedere elaborate pe baza acestor materiale și a metodelor de cercetare la curent cu realizările istoriei literare universale s-au întruchipat în lucrări de un real și netrecător aport științific: *Contribuțiuni privitoare la originea și moartea mitropolitului Moldovei Dosoftei* (1920), *Dimitrie Cantemir în Rusia* (1925), *Versuri poloneze necunoscute în opera mitropolitului Moldovei Dosoftei* (1940), *Începuturile scrisului în limba românească* (1941), *Introducere în istoria literaturii române, Orientări metodologice* (1941), *Un document inedit din timpurile lui Ștefan cel Mare* (1944). Tot pe aceeași linie a preocupărilor pentru perioada veche a literaturii se plasează și solidele studii în domeniul relațiilor literare româno-ruso-ucrainene: Din legăturile literare româno-ucrainene, *Ioanichie Galeatovski și literatura românească veche* (1938), *Domnitorul Moldovei Petru Rareș în literatura rusă veche* (1944) ș. a.

Încununarea laborioaselor căutări de mai multe decenii o constituie lucrarea fundamentală editată mai întâi în fascicule, ediție definitivă postumă 1989, îngrijită de Dan Horia Mazilu (vol. I. – 1947, ediție completată postumă 1989). Investigația venea ca o continuitate și, totodată, ca o inovație în domeniul respectiv de la N. Iorga, Sextil Pușcariu, G. Pascu până la Nicolae Cartoian și prezentând o amplă panoramă a dezvoltării literaturii noastre de la începuturi până la Școală ardeleană.

Contribuția originală a savantului basarabean este pusă în raport cu realizările celor “mai iluștri oameni de știință și specialiști în materie”. Scrie în acest sens I. Chițimia: „N. Iorga a dat scrierilor vechi o armătură istorică, ca nimeni altul, cu toate amănunțele și preferințele documentare posibile, N. Cartoian a reușit să păstreze echilibrul între încadrarea istorică și aprecierea literară, lăsând la o parte toate datele inutile pentru definirea scriitorului și a operei,

iar Ștefan Ciobanu ca slavist a pus literatura română veche într-o strânsă corelație cu literaturile popoarelor estice”.

Evenimentele literare sunt urmărite în manifestările lor principale, în contextul istoric și social, strâns legat de viața Principatelor române, abordând problemele cardinale: Creștinismul la români; Literatura slavă, Grigorie Țamblac, Neagoe Basarab și învățăturile către Theodosie, Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei; Cronicile lui Ștefan cel Mare, Macarie, Eftimie, Azarie, Cartea tipărită la români, Începuturile scrisului în limba românească prin îndemn lăuntric, Codicele Voronețean; Psaltirea Șcheiană; Psaltirea Voronețeană; Psaltirea Hurmuzachi. Un monument al scrisului românesc: Codex Sturdzanus; Catehismul calvinesc: Philipus Pictor; Coresi; Palia de la Orăștie; Legende apocrife; Cărțile populare; Alexandria, Romanul Troiei, Varlaam și Ioasaf, Povestea înțeleptului Archirie, Esopia, Sindipa, Halima, Floarea darurilor, Fiziologul; Petru Movilă – romanul civilizator al Estului european; Udriște Năsturel; Varlaam; Simeon Ștefan și Noul Testament de la Bălgrad; Biblia de la 1688; Nicolae Milescu; Dosoftei; Istoriografia Mihail Maxalie; Cronografele traduse; Epoca marilor cronicari; Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce; Istoriile despre Mihai Viteazul; Stoica Ludescu; Radu Popescu; Radu Greceanu; Stolnicul Constantin Cantacuzino; Nicolae Costin; Axinte Uricaru; Enache Kogălniceanu; Ioan Canta; Gheorghe Șutu și interesul pentru ceremonial; Cronica bălăcenească; Mihail Cantacuzino banul; Dionisie Eclesiarhul; Stolnicul Dumitrache; Dimitrie Cantemir (privire monografică); Antim Ivireanul; Mitrofan al Buzăului; literatura ca fundament al conștiinței naționale: Damaschin Râmnicianul; Chesarie de la Râmnic; Paisie Velicicovschi, Vartolomeu Măzăreanu, Amfilohie Hotiniul; Ioan Inocentiu Micu-Clain; Radu Tempea; Plângerea mănăstirii Silvestrului; Teodor Cordea, Dimitrie Eustatievici.

Înalt apreciată de specialiști, *Istoria...* lui Șt. Ciobanu a devenit o lucrare de referință pentru cercetătorii ce l-au urmat. Tratamente fundamentale din anii '60-'70 citează în repetate rânduri datele și concluziile savantului basarabean. Dintre acestea cităm doar câteva: *Istoria literaturii române* (ediția academică, vol. I, București,

1964); George Ivașcu, *Istoria literaturii române* (vol. I, București, 1969); Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830* (București, 1970); I. C. Chițimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi* (București, 1972). George Ivașcu formulează în termeni preciși meritele lucrării lui Șt. Ciobanu, definindu-i contribuția principală: „perfect informat în domeniul slav, mai ales rusesc, este primul care utilizează curent bibliografia de specialitate în limbile slave și încearcă plasarea culturii române vechi în cadrul relațiilor ei cu popoarele vecine. Completând fericit lucrarea lui Cartoian, sinteza lui Ștefan Ciobanu este la fel de necesară celui ce vrea să aprofundeze domeniul literaturii vechi”.

Problemele culturii basarabene au format altă preocupare constantă a lui Șt. Ciobanu. El a urmărit firul literaturii și al manifestărilor culturale din ținut cu precădere în epoca 1812-1918, arătând care a fost partea originală a pământului dintre Nistru și Prut în condițiile suprimării spiritului național într-o serie de lucrări remarcabile, care și-au păstrat actualitatea până în zilele noastre: *La continuité roumaine dans la Bessarabie* (1920), *Contribuția Basarabiei la dezvoltarea literaturii naționale* (1941), *La Bessarabie. Sa population. Son passe, Sa culture* (1941) ș. a.

Lucrarea sa capitală în acest domeniu este monografia *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă* (Chișinău, 1923). Cunoscător profund al istoriei și destinului plaiurilor sale natale, Ștefan Ciobanu prezintă mai întâi un tur de orizont asupra evenimentelor istorice propriu-zise care și-au lăsat adâncile sale amprente asupra dezvoltării spirituale a regiunii rupte cu forța din țara Moldovei încă de la 1812, descriindu-se întregul calvar al populației romanice pomenită peste noapte botezată în fluviul panslavismului moscovit cu toate consecințele nefaste ale acestui proces nenatural. Sunt arătate tertipurile diplomației și ale birocrăției țariste acaparatoare, menite să smulgă teritoriile străine și să le țină în ghearele vulturului cu două capete.

E clar că în condițiile politicii de deznaționalizare și rusificare forțată, cultura națională, aidoma unui firicel de iarbă răzbit cu greu de sub asfalt, nu constituia un fenomen compact și abundent, ci unul răzleț și intermitent. Iată de ce cercetătorul se apleacă atent

asupra oricărui moment înregistrat, asupra oricărei personalități prezente în câmpul de cercetare. Cu durere în suflet scrie despre dibuirile cărturarilor basarabeni „în lunga noapte de înstrăinare”, care a făcut ca ogorul nostru literar, spre deosebire de cel al Ardealului sau al Bucovinei, să rămână în mare parte sterp. Cei câțiva scriitori care au lăsat „încercări de literatură românească în sensul adevărat al acestui cuvânt”, fără a se ridica la nivelul înalt al culturii naționale din Principate sau al celei ruse, dovedesc de cele mai multe ori un scris necultivat, care nu poate concura cu adevăratele valori artistice.

Deși de o tonalitate dură, concluzia cercetătorului nu este una de respingere și negare, ci una care știe să găsească bobul de grâu în mulțimea de neghină. El afirmă pe bună dreptate: „Dar din punct de vedere al istoriei literaturii ca o manifestare a spiritului, a limbii române în Basarabia, acești poeți basarabeni merită să fie cunoscuți mai de aproape. Atunci când cultura românească veche era amenințată să se stingă în Basarabia sub înrâurirea altei culturi care dispunea de toate mijloacele unei culturi moderne și totodată imperialiste, acești scriitori modești par ca un sâmbure, care a adus poporul basarabean la renaștere”.

La fel ca în cazul literaturii vechi explorarea este plenară și exhaustivă, concentrându-l și aici asupra problemelor principale grupate în opt capitole:

Basarabia în anul 1812; Tipărituri bisericești. De la activitatea editorială a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni până la renașterea tiparului bisericesc din epoca lui Gurie Grosu; Cărțile didactice românești din Basarabia. De la abecedarele româno-ruse, crestomațiile și studiile lui Iacob Hâncu și Ioan Donceș până la cărțile de inițiere națională ale lui Pan Halippa și C. Popescu; Limba românească în biserică și instituțiile de stat. De la concesiile începutului la teroarea de mai târziu și izgonirea totală a limbii până și din zidurile bisericii: Limba românească în școala Basarabiei. Aceeași cale spinoasă până la izbânda ei din 1917-18, când și-a recucerit terenul ce-i aparținea pe drept; Teatrul românesc în Basarabia. De la turneele trupelor din România la manifestări ale amatorilor locali - trupa lui Gh. V. Madan; Scriitorii basarabeni. Tradițiile scrisului

românesc și continuarea lor de către Constantin Stamati, T. Vârnăv, Ion Sârbu, Alexis Nacco, Gheorghe Păun, Matei Donici, Tudose Roman, Alexei Mateevici; Publicațiile periodice românești. De la *Buletinul Eparhiei Chișinău* (suprimat în 1871) la presa renașterii – *Basarabia*, *Viața Basarabiei*, *Moldovanul*, *Luminătorul*, *Făclia țării*, *Glasul Basarabiei*, *Cuvânt moldovenesc*.

Toate datele relatate și comentate în aceste capitole atestă faptul că „românii basarabeni timp de o sută de ani au luptat pentru menținerea vechilor așezăminte de cultură, pentru menținerea vechii organizații administrative, bisericești și școlare”. Putem afirma pe drept cuvânt că la supraviețuirea și afirmarea așezămintelor strămoșești și-a adus contribuția și autorul cărții *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*.

În studiul *Contribuția Basarabiei la dezvoltarea literaturii naționale*, scrisă în 1941 și publicată în numărul dublu 8-9 al *Revistei Fundațiilor Regale*, consacrat în întregime Basarabiei și Bucovinei, Ștefan Ciobanu tratează dintr-o perspectivă nouă prinosul literar basarabean, prezentând o sinteză superioară față de lucrarea din 1923, completând materia cu numele mari ale creatorilor care s-au afirmat în Principatele Unite: Al. Donici, B. P. Hasdeu, Zamfir Arbore, Victor Crășescu, Constantin Stere, precum și unele talente afirmate după Unirea din 1918, de exemplu, poetul de un real talent Ion Buzdugan. „În nota tradițională a lui, care se apropie de semănătorism, vedem puritatea simțirii și cugetării poporului nostru dintre Prut și Nistru.”

De o importanță deosebită ne pare aprecierea scrierilor artistice ale lui Constantin Stere. „Romanul lui *În preajma revoluției* de proporția romanului englezesc, apărut în 8 volume înainte de moartea autorului, precizează exegetul, este un roman social, în care se descrie o întregă epocă începând cu anii secolului trecut și până în anii din urmă: de la descrierea satului din Basarabia, a Chișinăului, la arestarea lui Vanea Răutul, viața în Siberia, Iașii de la sfârșitul secolului al XIX-lea cu oamenii lui, Bucureștii cu personalitățile culturale și politice etc. ...Aici găsim diferite clase sociale, diferite personaje”.

Plasând opera compatriotului său în contextul literaturii europene, cu referințe la stilul romanului-fluviu, Ștefan Ciobanu deschide noi perspective contribuției literare a Basarabiei: „În romanul lui Stere apare până la evidență revoluționalismul lui evolutiv și poporanismul, moștenit din literatura rusă; aici găsim și conflictul dintre generații, dar nu în stare acută, ca în *Părinți și copii* lui Turghenev, ci mai mult în formă latentă, ca în romanul lui Dickens *Dombey and Son*. În literatura rusă, în afară de romanul lui Tolstoi, *Război și pace*, nu există romane de dimensiuni atât de mari. Ca formă, acest roman este scris sub influența romanului englezesc, cu dimensiuni multiple, cu descrieri amănunțite și cu răceala caracteristică romanului englezesc”.

Cunoscător al literaturii noastre din toate timpurile, Ștefan Ciobanu s-a afirmat ca o personalitate multilaterală și profundă, care a lăsat o moștenire bogată ce nu-și pierde activitatea până în prezent.

Încheiem aceste rânduri omagiale cu o declarație a marelui patriot, izvorâtă dintr-o nețărmurită dragoste pentru și dintr-o nezduncinată speranță într-un destin mai bun al baștinei sale.

„Drepturile sfinte ale poporului român din Basarabia, care prezintă o majoritate absolută în această provincie, drepturi dobândite nu numai prin istorie și origini, ci și pe câmpurile de bătălie, aceste drepturi nu pot fi ignorate. Soarta Basarabiei este legată de soarta întregului popor român.

Noua anexare a Basarabiei de către U.R.S.S. la 28 iunie 1940 nu este altceva decât o mare nedreptate și repetarea greșelii comise de Rusia țaristă în 1812. Dar istoria imparțială știe să repare toate atingerile aduse legilor justiției imanente, a cărei înfăptuire o urmărește”.

Vasile BADIU

ȘTEFAN CIOBANU – ISTORIC ȘI ISTORIOGRAF

Remarcabilul savant enciclopedist basarabean Ștefan Ciobanu, care și-a prestat activitatea științifică în mai multe domenii ale științelor și culturii românești și universale, are importante merite și în dezvoltarea gândirii istorice românești. Cercetările sale asupra diferitelor probleme din istoria neamului românesc el și le-a sintetizat și publicat sub formă de monografii sau articole, expunându-și adeseori viziuni proprii, originale.

Ștefan Ciobanu s-a manifestat îndeosebi prin tratarea obiectivă a relațiilor culturale ale Țării Moldovei cu Rusia și Polonia în secolele XVII – XVIII. Prezintă un deosebit interes în acest sens lucrarea sa *Dimitrie Cantemir în Rusia*, publicată la București în 1925, în care autorul își expune argumentat opinia că Dimitrie Cantemir, aflându-se în Rusia, ca fost aliat și prieten al țarului Rusiei Petru cel Mare se pomenește ținut de către acesta oarecum la distanță, manifestând față de fostul domnitor al Moldovei o anumită indiferență. Marile onoruri, titlurile de consilier și senator i-au fost acordate cu vreo doi ani înainte de a muri. Anume în acest timp Dimitrie Cantemir apare pentru prima dată în anturajul lui Petru cel Mare, care-și mutase reședința în noua capitală, la Sankt Petersburg.

Prezintă o mare valoare și lucrarea lui Ștefan Ciobanu *Contribuții la originea și moartea mitropolitului Moldovei Dosoftei*, apărută în 1920 la București, în care autorul vorbește de aportul acestui mare cărturar moldovean din secolul al XVII-lea nu numai la dezvoltarea culturii naționale românești, ci și la adâncirea legăturilor culturale dintre Moldova și țările vecine: Polonia, Ucraina, Rusia.

Activității culturale a marelui Dosoftei i-a fost consacrată și o altă lucrare semnată de Șt. Ciobanu *Dosoftei, mitropolitul Sucevei și activitatea lui de cărturar*, publicată în rusește în 1915 la Kiev, lucrare care a fost tradusă la 1918 de Ștefan Berechet în româ-

nește, fiind publicată sub titlul Dosoftei, mitropolitul Moldovei, și activitatea lui literară.

În 1926 Șt. Ciobanu editează la Chișinău monografia *Basarabia*, care conține ample informații privind pământul românesc dintre Prut și Nistru. În ea Basarabia este prezentată sub aspect geografic, economic, istoric, religios, cultural etc. Ca autori ale celor 16 capitole ale monografiei îngrijite și editate de Șt. Ciobanu îi avem pe Gh. M. Rașcu la capitolul I „Geografia fizică a Basarabiei”, N. Dunăreanu la capitolul II „Basarabia pitorească”, L. T. Boga la capitolul III „Populația”, I. Zaborovschi la capitolul V „Istoria”, Paul Gore la capitolul VI „Anexarea Basarabiei”, Șt. Gr. Berechet la capitolul VIII „Mănăstirile”, C. Gheorghescu-Vrancea la capitolul IX „Legislația”, Ioan I. Macovei la capitolul X „Basarabia privită de străini”, Liviu Marian la capitolul XI „Cultura și școala”, Ion Negrescu la capitolul XII „Figuri culturale”, Nicolae M. Enea la capitolul XIII „Culte”, H. Celebidachi la capitolul XIV „Agricultura”, Vasile Ghenzul la capitolul XV „Cooperăția în Basarabia”, Constantin I. Lungu și T. Al. Știrbu la capitolul XVI „Basarabia economică”. Șt. Ciobanu apare în calitate de autor la capitolul IV „Orașele” și la capitolul VII „Monumentele istorice”.

Chiar de la începutul capitolului „Orașele” se conchide că, după anexarea Basarabiei, în urma colonizării acesteia de către țarismul rus se schimbă treptat caracterul românesc al orașelor, care devin nu altceva decât „creațiuni artificiale ale regimului rus. Marea majoritate a orașelor din Basarabia sunt în completă contradicție cu viața satelor din jurul lor. În orașele basarabene nu veți găsi costume pitorești naționale, oricare ar fi ele, nu veți auzi o limbă corectă, în afară de cea doar pe care o vorbesc moldovenii de la mahalale și din suburbii, nu veți găsi nici datini și obiceiuri înrădăcinate. Populația comercială și industrială a orașelor basarabene, compusă dintr-un conglomerat de naționalități – evrei armeni, greci, bulgari, ruși etc. – n-are o fizionomie precisă etnografică. Peste aceste naționalități a trecut poleiala culturii înseși, ele și-au pierdut obârșia lor națională...”

După părerea convingătoare a autorului, „orașele din Basarabia au avut soarta tragică a orașelor din provinciile cucerite de ruși, cum

era Polonia, Caucazul, Ucraina, Crimeea etc., unde un conglomerat de naționalități, adunate la un loc de un regim străin le-a distrus firea națională, nepunând nimic în loc, i-a rupt de la cultura lor națională, neputându-i apropia de cea rusească, creând o clasă orașenească cosmopolită, rece față de orișice manifestare națională și ostilă regimului zilei”.

Menționând totuși prezența unor legături de ordin economic pe care le aveau orașele din Basarabia cu satul, Șt. Ciobanu deduce că și ele „nu erau ceva organic, nu erau legături în sensul european al cuvântului, cu cooperative pentru țărani, cu asociații economice, cu fabrici pentru industria necesară ținutului: în raporturile între sat și oraș era ceva din politica economică colonială: o piață unde aborigenii își desfășurau produsele sale și unde colonizatorii le oferă ceva din produsele civilizației moderne”. În baza informațiilor culese de comandantii ruși în timpul războiului ruso-turc de la 1806-1812, Ștefan Ciobanu demonstrează că la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus „populația orașelor și a târgurilor era moldovenească; un număr mic de evrei, armeni și greci nu schimbau fizionomia păturii orașenești din Basarabia. Ceea ce este interesant este faptul că chiar cetățile ce se găseau în mâinile turcilor aveau în majoritate o populație moldovenească”. După 1812 prin măsuri de ordin politico-administrativ artificiale țarismul rus a contribuit la deznaționalizarea târgurilor și orașelor basarabene. Această idee transpare și-n lucrarea sa *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, editată la Chișinău în 1923. Ștefan Ciobanu demonstrează că colonizarea Basarabiei cu străini s-a făcut pentru a-i deznaționaliza pe băștinași. Țarismul rus a acordat coloniștilor străini mari privilegii, stimulându-i să se stabilească în acest ținut românesc cât mai curând: „...printr-o decizie a guvernului rus din 26 septembrie 1830 toți negustorii veniți din nou în Basarabia se scutesc de orișice dări către stat timp de cinci ani; următorii trei ani ei plăteau numai un sfert, iar alți doi ani o jumătate, privilegii care se acordă și în alte rânduri. Ca urmare a acestor dispoziții este faptul că un număr mare de evrei din regiunile fostei Polonii se îndreaptă spre Basarabia și se așază prin târgurile și orașele Basarabiei. Elementul românesc de la oraș cu încetul se înlătură

de la viața economică și administrativă, retrăgându-se în suburbiile orașelor, unde duc viața primitivă de mici agricultori, viticultori și cărăuși”.

Autorul dă dovadă de vaste cunoștințe privind istoricul apariției, dezvoltarea economică, culturală și politico-administrativă a orașelor basarabene – Chișinău, Orhei, Cetatea Albă, Tighina, Ismail, Hotin, Bălți, Soroca, Cahul, Bolgrad, Chilia Nouă, Reni, Leova, evidențiind totodată deosebirile și asemănările lor evolutive și în special schimbările care s-au produs în timpul dominației rusești.

Capitolul VII, „Monumentele istorice”, al monografiei colective „Basarabia” se referă cu precădere la istoria Valului lui Traian. În baza unor argumente științifice, se dă istoria apariției valului, configurația sa geografică, se invocă denumiri concrete de localități și râuri pe unde trec acestea, rolul său istoric pentru provincia traiană Dacia și Imperiul Roman. Nu este trecut cu vederea nici Orheiul Vechi. Pentru a fi mai convingător în prezentarea așezării Orheiului Vechi, a vestigiilor sale, autorul face trimitere la un șir de lucrări publicate de Scarlat Panaitescu, I. Bogdan ș. a.

Ne surprinde într-un mod deosebit faptul că „în satul Palanca de pe malul Nistrului (jud. Cetatea Albă), până la anul 1858 au existat ruinele unei citadele, ca și în satul Tatarbunar din același județ...”. După părerea lui Șt. Ciobanu, există toate temeiurile de a argumenta, pe baza realizărilor istorico-arheologice, existența unor cetăți lângă satul Gorodca, nu departe de râul Botna, și lângă același râu în apropiere de satul Gârlele. „După unele mărturii, conchide Șt. Ciobanu, și în târgul Leova era un fel de cetate cu un castel de piatră”.

În continuare autorul se referă la cetățile Basarabiei: „Mândria Basarabiei..., sunt cetățile ei, ce s-au păstrat de-a lungul Nistrului. Ruinele cetăților vechi de pe apele Rinului, castelele medievale, pe care le-a păstrat Europa, fortărețele mici din Apus, așezate pe câte o muchie de deal, deasupra prăpăstiilor, invocă trecutul plin de poezie al Europei Apusene, au ceva din farmecul românesc al veacurilor dispărute. Concepția grandioasă a apărării Nistrului, pe lângă ceea ce are și ea farmecul său, conține și ideea că Nistrul, în

trecut, a fost granița unde se termina Europa civilizată și se începea viața nomadă a popoarelor asiatice, ce se perindau în stepele din sudul Rusiei de astăzi. Prin aceasta se explică faptul că, pe când celelalte râuri, care taie stepa Rusiei meridionale și se revarsă în Marea Neagră – Bugul, Niprul și Donul – n-au urme de cetăți, pe malul drept al Nistrului se ridică patru cetăți mari”. Ștefan Ciobanu subscria la părerea profesorului Nicolae Iorga precum că istoria Chilie și Cetății Albe ar fi o „istorie de hotare” și o extinde și asupra celorlalte cetăți de pe malul Nistrului.

Un amplu material este consacrat Cetății Albe, cetăților Soroca, Hotin, Chilia și Tighina.

Ca cetate de hotar a Țării Moldovei – Cetatea Albă a jucat un rol destul de important încă pe timpul lui Alexandru cel Bun. După mărturiile făcute la 1421 de călătorul francez Ghillebert de Lannoy, acesta este „un oraș închis și un port la Marea Neagră, unde locuiesc genovezi, români și armeni”.

Din epoca lui Alexandru cel Bun, conchide Șt. Ciobanu, a rămas și cetatea Tighina cucerită mai apoi de turci, iar de la 1812, aflată sub stăpânirea rusească. Cetatea Tighina a jucat un rol deosebit în rezolvarea problemei orientale, balcanice. Pentru turci, scria un funcționar turc, „Tighina este o cetate puternică, care s-a conservat bine... și totodată și scutul tare al islamismului în contra Rusiei... Ea are un zid dublu și șanț adânc”. Cam același rol îl avea această cetate și pentru ruși după ce Basarabia e anexată la 1812 de Rusia. După înfrângerea de la Poltava în 1709, lângă această cetate și-au avut tabăra patru ani la rând regele Suediei Carol al XII-lea și hatmanul Ucrainei Mazepa.

Rolul istoric de mică cetate de graniță a Moldovei a fost jucat și de către cetatea Soroca, construită pe timpul lui Ștefan cel Mare, apoi reconstruită aproape din nou de Petru Rareș. Dar, scrie în continuare Șt. Ciobanu, „Soroca nu o dată fu obiectul atacurilor bandelor căzăcești, cărora cetatea le stătea în cale în încercările lor de a prăda Moldova de Sus. Astfel cazacii zaporojeni devastează orașul și ținutul Sorociei în anul 1600, devastare ce pare a fi o răzbunare împotriva sorocenilor, care în cap cu pârcălabul lor Pârful în anul 1587 în urmărirea cazacilor ajung până la Pereaslavl”.

Referindu-se la descrierea geografică și la importanța istorică a cetății Hotinului, Șt. Ciobanu subliniază că „dacă Cetatea Albă joacă un rol atât de însemnat în viața Moldovei ca oraș de graniță, care deschidea drumul spre mare, în nordul Moldovei, cam același rol îl joacă Hotinul”. Anexarea Basarabiei de către Rusia, constată Șt. Ciobanu, aduce după sine și ocuparea cetății Hotinului. Rușii transformă Hotinul în cetate „de rangul al doilea”, iar la 1856 o desființează ca cetate, lăsând-o pradă vremii și administrației nepăsătoare a orașului.

Sunt interesante și datele referitoare la istoria cetăților Chilia și Ismail.

În capitolul „Monumentele istorice” din monografia Basarabia se acordă o mare atenție și bisericilor care au fost construite în acest ținut pe parcursul a mai multor secole: „De un interes deosebit pentru trecutul nostru cultural și istoric sunt și puținele biserici vechi din Basarabia. În Basarabia astăzi se găsesc mai bine de o sută de biserici ridicate înainte de anul 1812”. Autorul remarcă printre acestea și pe cele ctitorite în malurile stâncoase ale Nistrului sau Răutului: cea de la Saharna (județul Soroca), din Neporotova (județul Hotin), din Țipova (județul Orhei) și două biserici din Butuceni (județul Orhei). Se vorbește, de asemenea, de bisericile lui Vasile Lupu: Sf. Dimitrie din Orhei, Sf. Nicolae din Chilia Nouă. Desigur, că nu sunt trecute cu vederea nici bisericile din Chișinău, principalul centru administrativ al Basarabiei. Șt. Ciobanu susține ideea păstrării pentru generațiile viitoare a monumentelor istorice a orașelor vechi, cetăților, mănăstirilor și bisericilor, care se trag din trecutul glorios al poporului românesc.

La 1928, împreună cu alți cărturari basarabeni Șt. Ciobanu scoate lucrarea *Documente din Basarabia*, iar la 1929 editează la București o altă lucrare, intitulată *Unirea Basarabiei*, consacrată actului istoric de la 9 aprilie 1918.

În *Unirea Basarabiei* autorul elucidează mai întâi de toate cauzele care l-au făcut să abordeze această problemă destul de importantă pentru poporul român și în special pentru românii din Basarabia.

„Mișcarea națională românească din Basarabia, din anii 1917-1918, nu și-a găsit încă interpretarea justă în literatura noastră

istorică. Din cauza lipsei unei perspective istorice, care ar da posibilitate să se judece evenimentele și oamenii de atunci sine ira et studio și mulțumită faptului că până acuma au văzut lumina zilei prea puține materiale din acea epocă, în lucrările consacrate acestei chestiuni, s-au strecurat unele note puțin obiective, s-au acreditat uneori chiar mistificări ale adevărului istoric.

Iată de ce o înșirare a unei părți din actele și documentele de atunci, risipite astăzi prin diferite izvoare, ar putea deschide căile adevărului pentru acei ce s-ar gândi să facă o istorie a revoluției naționale din Basarabia din anii 1917- 1918”.

În partea introductivă a lucrării Șt. Ciobanu subliniază că apariția ei ca „volum de acte și documente...” nu are „altă pretențiune decât aceea de a servi ca date elementare pentru o lucrare sintetică, ca puncte de plecare pentru noi orientări”, deoarece în ultimul timp „actul firesc al reîntoarcerii Basarabiei la vatra românismului se prezintă de obicei în lumina considerațiilor de ordin personal sau național, sacrificându-se adeseori adevărul în folosul unor idei preconcepute, ca și când adevărul ar duce la o scoborâre a unui act, care este supus legilor brutale ale unei dreptăți eterne”.

Făcând un excurs istoriografic al problemei unirii Basarabiei cu România, Șt. Ciobanu demonstrează că nu are perfectă dreptate istoricul I. Nistor care în lucrarea sa *Istoria Basarabiei* ar fi înclinat să creadă că rolul principal în mișcarea națională l-au avut soldații moldoveni, „care aparțineau unităților rusești ce operau pe frontul din Bucovina și Moldova” și care „avură prilejul să se întâlnească cu conaționali de ai lor din Vechiul Regat, din Ardeal și din Bucovina, și din contactul acesta rodnic să se lămurească sufletește și să-și lumineze mintea lor buimatică de ideile revoluționare, la făclia curată și frumoasă a ideii naționale”.

În problema respectivă Șt. Ciobanu nu susține nici opinia exprimată de C. Chirițescu prin care se supraestimează rolul influenței prizonierilor ardeleni și bucovineni asupra unui grup de studenți de la Kiev și rolul câtorva refugiați din Ardeal și Bucovina în mișcarea de la Chișinău.

După părerea lui Șt. Ciobanu, mai aproape de adevăr se află considerentele doctorului P. Cazacu, care, în baza mai multor izvoare,

afirmă că „libertățile proclamate de revoluția rusească au dat putință instinctului național moldovenesc să se manifeste și în Basarabia”. În viziunea lui P. Cazacu, ideea autonomiei Basarabiei, „pornită de la partidul național, propagată cu toate rezistențele din toate părțile, prin congresul militar moldovenesc din octombrie 1917, își găsește realizarea în crearea Sfatului Țării. Anarhia duce la chemarea armatei române. Aceasta stabilește liniște în țară și dă putință elementelor naționale să-și manifeste dorința pentru unire”.

Spre deosebire de ceilalți istorici care au prezentat în lucrările lor premisele unirii Basarabiei cu România, Șt. Ciobanu îl apreciază mai binevoitor pe Al. Boldur, care e mai obiectiv și mai argumentabil și care a accentuat printre primii că „ideea națională s-a născut din „ideea slujirii poporului”, emisă de către mediul intelectual rus, în care a crescut generația tinerilor care au înfăptuit Unirea”.

În opinia lui Al. Boldur, Unirea „este un act al înțelepciunii istorice”, la care au contribuit mai mulți factori de ordin social, politic, personal etc. Acești factori, bineînțeles, sunt acceptați de Șt. Ciobanu.

Argumentând influența deosebită a revoluției din Rusia asupra deșteptării conștiinței naționale a românilor din Basarabia, Șt. Ciobanu remarcă totodată că „unirea trebuia să se facă, Basarabia, în mod fatal, trebuia să se alipească la România”.

Soarta poporului român din Basarabia este examinată de autor cu referire la destinul altor popoare naționale din Rusia. „Mișcarea națională moldovenească a fost ecoul acestei răzvrățiri: ideologia revoluționară a românilor din Basarabia a fost refluxul ideologiei naționale din Rusia, și această mișcare a dus la aceleași consecințe istorice fatale la care a dus mișcarea popoarelor baltice, a polonezilor etc. Mai mult chiar, se poate spune că revoluția din Basarabia a fost dictată de către revoluția rusă și mersul ei a fost determinat de jocul natural al mișcărilor popoarelor din Rusia. Ideile care au circulat în timpul revoluției din Basarabia, ideea de autonomie, libertate națională, libertate a limbii materne în școală, biserică și administrație, ideea armatei naționale, până la ideea de autodeterminare, de despărțire a Rusiei și natural și de unire, n-au fost idei născute în capul înfăptuitorilor unirii și al propagandiștilor.

Sunt idei care circulau în mentalitatea tuturor popoarelor subjugate Rusiei, sunt formule revoluționare și naționale de atunci.

Prin urmare, întreaga mișcare națională din Basarabia se prezintă ca o parafrază a ideilor, formulelor și actelor mai multor neamuri din Rusia adoptate de către poporul românesc din Basarabia și aplicate potrivit firii, împrejurărilor și trecutului său istoric”.

Mișcarea națională din Basarabia e tratată în strânsă legătură cu cea din alte regiuni naționale: Polonia, Ucraina, Bielorusia, Țările Baltice, Finlanda. Și acest fapt reprezintă un merit aparte al lucrării care conține aproximativ 200 de documente, clasificate după compartimente și capitole. Capitolul I e intitulat „Românii din Basarabia și începuturile revoluției ruse. Manifestările cu caracter național până la deschiderea Sfatului Țării”, capitolul II – „Sfatul Țării”, capitolul III – „Raporturile cu vecinii”, capitolul IV – „Acte cu privire la anarhia din Basarabia”, capitolul V – „Armata română și Republica Moldovenească”, capitolul VI – „Manifestările pentru Unire și Unirea”.

Documentele selectate de către Șt. Ciobanu au menirea de a demonstra Unirea Basarabiei cu România, mai cu seamă pentru generațiile viitoare, care, după părerea sa, puteau fi lipsite de posibilitatea de a le cunoaște în original, deoarece hârtia pe care au apărut ele în condițiile Primului Război Mondial era necalitativă.

Conținutul documentelor selectate și clasificate, excursul istoriografic destul de reușit, pe care-l face autorul în studiul introductiv al lucrării ni-l prezintă pe Șt. Ciobanu ca primul arheograf istoric și istoriograf român în problema dată.

Prezintă o valoare istorică deosebită și lucrarea lui Șt. Ciobanu *Din istoria mișcării naționale în Basarabia*, publicată la Chișinău în 1933 în nr. 2 al revistei *Viața Basarabiei*, în care autorul face o analiză profundă a rolului presei periodice din Basarabia în trezirea conștiinței naționale a românilor din ținut. În acest context i se acordă o mare importanță ziarului Basarabia, care a început să apară la Chișinău cu începere de la 24 mai 1906 cu concursul lui I. Pelivan, Pan. Halippa și E. Gavriliță.

Șt. Ciobanu scrie următoarele despre această publicație: „Analizând conținutul articolelor publicate în acest ziar, tendința

lui generală, concepția autorilor, venim la concluzia că ziarul *Basarabia*, de la primul număr și până la ultimul, este pătruns de ideea emancipării poporului din Basarabia, că el, pentru prima dată, în mod fățiș și clar, pune chestiunea națională a românilor basarabeni”. I se acordă o deosebită atenție articolului-program și articolului *Folosul gazetei moldovenești*, scris de I. Pelivan, în care, după el, „moldovenilor le trebuia: 1) școală românească, 2) biserică națională, 3) dregători în limba moldovenească”.

În opinia lui Șt. Ciobanu, factorul principal al unirii l-a constituit „poporul românesc din Basarabia”. Acest factor este evidențiat de către Șt. Ciobanu și în cuvântarea sa din 1933 ținută în incinta Sălii Eparhiale din Chișinău cu ocazia aniversării a 20-a a Unirii Basarabiei cu România, în care autorul remarcă următoarele idei prețioase pentru o cunoaștere mai bună a realității istorice de pe atunci:

„Oricât ar căuta oamenii de carte să răscolească țesuturile haotice ale istoriei, ca să încadreze Unirea Basarabiei în legile ei, în mișcarea națională din Basarabia din anul 1917-1918, rămâne ceva ce nu se poate explica prin nicio teorie istorică și că ea mai degrabă aparține unui destin necunoscut, care împinge popoarele spre desăvârșirea și perfecționarea lor.

Cine putea să creadă că Basarabia, ruptă prin intrigi și trădare, prin lăcomia vecinilor noștri, înăbușită printr-un regim sălbatic de deznaționalizare, de sugrumare a limbii populației băștinașe, va reveni vreodată la trunchiul neamului românesc? Cine putea să-și imagineze că un popor a cărui conștiință era adormită timp de un veac se va redeștepta, că o ramură a neamului nostru, socotită pierdută pentru ideea națională, va reînvia la o viață nouă?

Și cu toate acestea, în momentul când întreg poporul românesc face o efortare supraomenească pentru a se întregi, când râuri de sânge se varsă pentru realizarea idealului de veacuri, poporul românesc din Basarabia fu atras de o putere nevăzută și intră în luptă, pentru același ideal. El își cere imperios dreptul lui la viață”.

Ca om conștiincios față de idealul unirii realizat la 1918 și ca mare savant în domeniul istoriei raționale, istoricul Șt. Ciobanu își dădea bine seama că Basarabia mai are de trecut prin grele încercări

impuse de vecinii ei, de Rusia Sovietică, mai apoi de Uniunea Sovietică, care nu vroiau să se împace cu pierderea Basarabiei, ridicând față de România la diferite întruniri europene pretenții teritoriale nejustificate în privința Basarabiei. Evenimentele din vara anului 1940 au confirmat previziunile judicioase ale lui Ștefan Ciobanu.

Problema basarabeană este tratată obiectiv de către Ștefan Ciobanu și argumentată pe baza multor izvoare documentare și-n lucrarea *Basarabia. Populația. Istoria. Cultura*, care a fost publicată în anul 1941 la București în limba franceză, în colecția „Studii și cercetări” a Academiei Române. Lucrarea pare a fi o completare la celelalte studii despre Basarabia și totodată reprezintă un fel de răspuns la alegațiile din ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940. Folosind documente și materiale ale timpului, date statistice oficiale din diferite surse străine, mărturii ale unor specialiști ruși, Ștefan Ciobanu a reușit să ne dea o imagine radical diferită și în fond obiectivă de cea prezentată în nota sovietică de la 26 iunie 1940. Ștefan Ciobanu este unul dintre cei mai buni istorici și istoriografi ai Basarabiei din perioada interbelică. El a fost un cercetător destul de atent, obiectiv și exigent în domeniul istoriei naționale, în cercetările sale el a tins să se apropie cât mai mult de adevărul istoric, fiind convins că acest obiectiv poate fi realizat doar în baza unei temeinice documentări.

Ion MOISEEV

ANUL 1940 ÎN DESTINUL LUI ȘTEFAN CIOBANU

Anul 1940 a jucat un rol fatal în destinul neamului nostru, al fiecărui român în parte.

După cum se știe, în noaptea de 26 iunie a aceluși an V. Molotov, președintele Consiliului comisarilor poporului și comisar al poporului pentru afacerile străine al Uniunii Sovietice, în numele guvernului sovietic a remis ambasadorului român de la Moscova, Gheorghe Davidescu, o notă ultimativă prin care guvernului român i se cerea „înapoierea imediată” a Basarabiei și „transmiterea către U.R.S.S. a Bucovinei de Nord”. În practica relațiilor internaționale, mai rar poate fi întâlnit un document similar care de la prima și până la ultima frază să conțină atâtea inexactități, falsuri și neadevăruri. Textul ultimatumului, din cauza întreruperii legăturii telefonice cu Moscova, a putut fi recepționat de către guvernul român abia către orele 6 dimineața. Conform cerințelor sovietice guvernul român urma să răspundă la ultimatum în decursul zilei de 27 iunie. Până la expirarea termenului fixat, rămăseră doar 18 ore, inclusiv timpul necesar pentru a trimite răspunsul la Moscova. Ultimatumul sovietic a luat prin surprindere guvernul român și pe regele Carol al II-lea. România s-a văzut nevoită să aducă la cunoștința Germaniei și Italiei conținutul ultimatumului și s-a adresat către guvernele acestora cu rugămintea de a-și expune punctele de vedere în problema dată, comunicându-le totodată „că poporul român este hotărât să se apere”. Comunicate asemănătoare au fost adresate și aliaților României din înțelegerea Balcanică (Turcia, Grecia, Iugoslavia). În această situație complicată, la 27 iunie 1940, ora 12, la București, sub președinția regelui a fost convocată o ședință a Consiliului de Coroană, cu scopul de a lua în discuție ultimatumul sovietic și de a clarifica poziția României față de cerințele ultimative ale sovieticilor. La ședința Consiliului de Coroană au fost prezenți consilierii regali, membrii guvernului și șefii armatelor. În calitate

de ministru al cultelor și artei la ședința Consiliului de Coroană a participat și Ștefan Ciobanu. Primul-ministru Gh. Tătărescu a expus conținutul ultimatumului sovietic. Apoi a fost solicitată părerea consilierilor regali. Chiar în rândul acestora s-au desemnat două curente: primul în frunte cu marele istoric Nicolae Iorga, s-a pronunțat pentru rezistență, iar al doilea, în frunte cu Constantin Argetoianu, consilier regal, opta pentru cedare.

Dintre membrii Consiliului de Miniștri cel dintâi a fost rugat să-și expună părerea Ștefan Ciobanu ca basarabean. El combate cu vehemență ultimatumul sovietic și se pronunță pentru rezistență armată. În istorica declarație făcută în cadrul ședinței de pomină a Consiliului de Coroană, Ștefan Ciobanu a spus următoarele: „Sire, provincia românească dintre Prut și Nistru a făcut parte integrantă din vechea Moldovă de la înființarea acestei formațiuni politice românești. Populația românească din răsăritul Moldovei, numită azi Basarabia, împărtășește soarta întregului neam românesc în decursul unui șir de veacuri, până când în anul 1812 această provincie a fost smulsă mișelește din trupul neamului românesc și anexată la imperiul țarist cu care n-a avut niciodată niciun fel de contact.

Populația Basarabiei formată 75 la sută din români și 25 la sută din minorități aduse recent de ruși are un caracter eminent românesc. După o rezistență dârză a întregii populații în contra tendințelor brutale de rusificare și deznaționalizare prin colonizări și deportări, după grele suferinți pe care le-a îndurat din partea stăpânirii barbare rusești, poporul românesc din Basarabia trece prin frământările revoluțiilor rusești din anii 1905-1906 și 1917-1918, și, în baza dreptului de autodeterminare a popoarelor subjugate din Rusia, se unește cu Patria-mamă.

Unirea se face prin organul revoluționar legal al Basarabiei, unire care a fost cerută, încă la începutul revoluției din 1917, în diferite congrese ale țăranilor și intelectualilor. Dorința de a se realiza unirea a fost atât de mare, încât populația n-a ținut seama că Vechiul Regat, în parte sub ocupație, se găsea într-o situație critică. Și atunci cum s-ar putea abandona o populație românească, care cu atâta încredere s-a aruncat în brațele statului român?

Cum s-ar putea ceda Basarabia, care și-a arătat loialitatea și atașamentul necondiționat față de neamul și Țara Românească și față de Tron?

Cum s-ar putea călca în picioare o poruncă a trecutului nostru istoric, cum s-ar putea trece peste suferințele, lacrimile și sângele acelora care s-au jertfit pentru realizarea idealului neamului nostru? Chiar minoritarii și-au arătat tot devotamentul față de neamul românesc și în vizita regală recentă de la Chișinău și-au manifestat dorința de a trăi în cadrele românismului.

Sire, părăsirea Basarabiei de armatele române ar fi cea mai mare crimă națională, căci ea ar însemna să aruncăm populația din Basarabia în brațele unui neam străin și ale unui regim pe care nimeni în Basarabia nu-l dorește. Răspunsul ce trebuie dat sovietelor e: rezistență până la sfârșit. Și în lupta ce se va da cotropitorilor, populația din Basarabia va fi alături de armata română”.

Gheorghe Tătărescu, președintele Consiliului de Miniștri la acel moment, în consemnările sale de mai târziu avea să menționeze atmosfera copleșitoare de la acea ședință: „Șefii militari expun un punct de vedere comun: de va fi nevoie armata se va bate, dar se va bate într-o disproporție de forțe, care nu poate lăsa nicio îndoială asupra sfârșitului. Nicolae Iorga cere mobilizarea ultimului om ce poate purta arma. Pe colegul nostru Ștefan Ciobanu îl înecă lacrimile”. Dar iată și rezultatul votului, obținut la ședința de amiază a Consiliului de Coroană: de a opune rezistență armată – 11 membri (I. Mironescu, N. Iorga, C. Angelescu, V. Iamandi, V. Antonescu, Șt. Ciobanu, S. Dragomir, Tr. Popp, N. Hortolomei, Petre Andrei, E. Urdăreanu); de a ceda Basarabia – 10 membri (C. Argetoianu, E. B’aliff, I. Cristu, M. Cancicov, M. Ghelmegean, M. Constantinescu, Macovei, Ileana, A. Bentoin, Al. Vaida-Voievod); pentru discuții – 4 membri (I. Gigurtu, V. Șlavescu, R. Portocală, C. C. Giurescu).

Prim-ministrul Gh. Tătărescu nu a exprimat nicio părere, spunând că așteaptă, mai întâi, răspuns la notele trimise guvernelor Germaniei și Italiei, precum și aliaților din înțelegerea Balcanică.

În urma analizei situației create, guvernul de la București, în nota de răspuns adresată guvernului sovietic, declară că „este gata

să procedeze imediat și în spiritul cel mai larg la discutarea amicală și de comun acord a tuturor propunerilor emanând de la guvernul sovietic”. În consecință România solicită Moscovei să indice locul și data pe care ea dorea să o fixeze în scopul începerii negocierilor. Prin propunerea negocierilor România spera cel puțin să obțină ameliorarea condițiilor ce i se puneau.

La propunerea guvernului României de a începe tratativele (negocierile) V. Molotov, președintele Consiliului comisarilor poporului și ministru de externe al U.R.S.S., a remis în noaptea de 27 spre 28 iunie 1940 a doua notă ultimativă, solicitând de astă dată ca trupele românești să se evacueze, iar trupele sovietice să ocupe teritoriul Basarabiei și Nordului Bucovinei în decurs de 4 zile, începând cu 28 iunie, orele 14.00, ora Moscovei: Uniunea Sovietică insistă ca guvernul de la București să răspundă condițiilor formulate, nu mai târziu de 28 iunie, ora 12 ziua, ora Moscovei.

Între timp pe adresa guvernului român au sosit răspunsurile guvernelor cărora le-a fost solicitată părerea în problema dată. „În numele interesului menținerii păcii în această parte a lumii” guvernele Germaniei și Italiei „au sfătuit” România să evite un conflict cu Uniunea Sovietică și să cadă de acord asupra cererilor ultimative ale sovieticilor. Chiar în timpul consultărilor cu reprezentanții acestora a fost scos la iveală faptul că guvernele Germaniei și Italiei, de acum de trei zile, erau la curent cu intenția guvernului sovietic în privința ultimatumului ce urma a fi dat României. Alianții balcanici (Grecia, Iugoslavia) au rugat România să nu tulbure pacea în bazinul dunărean și în Balcani. Prin urmare, României i se cerea acceptarea ultimatumului sovietic fără împotrivire. Numai guvernul de la Ancara, partener din Alianța Balcanică, a răspuns franc și fără ezitare că este gata să-și onoreze toate obligațiunile izvorâte din pactul încheiat anterior”.

În seara zilei de 27 iunie la orele 21.00 a continuat ședința Consiliului de Coroană. Impresionați între timp de „sfaturile” ce au parvenit, surprinși de atacul psihologic al sovieticilor, rândurile celor ce înclinau spre rezistență s-au rărit. În cadrul ședinței de seară a fost solicitată din nou părerea fiecărui membru al Consiliului. Ștefan Ciobanu își mai expune o dată crezul său politic în problema

basarabeană. El declară literalmente următoarele: „Sire, susțin în totul declarația pe care am făcut-o în ședința de la amiază. Conștiința mea de român basarabean nu-mi permite să concep ca o provincie, care din punct de vedere și istoric, și ca structură etnografică este românească, să fie cedată fără niciun gest măcar de apărare rușilor, ca populația ei să fie lăsată pradă. Acei dintre membrii Consiliului care susțin că această cedare va fi provizorie, se înșală. Noi, care am simțit cizma robiei rusești, nu putem crede că stăpânirea rusească va fi ușor de înlăturat, ci dreptatea noastră va fi restabilită. Eu cred ceva mai mult. Acei care au urmărit evoluția ideilor politice din Rusia din ultimul timp au putut observa că în viața rușilor sovietici s-a produs un reviriment. De la internaționalismul bolșevic, ei au revenit la naționalismul cel mai autentic al Rusiei țariste. Respectul drepturilor altor popoare este o ficțiune. Aceeași recrudescență s-a petrecut și în altă ordine de gândire a rușilor. De la principiul de libertate, de autodeterminare a neamurilor, de care au făcut atâta paradă comuniștii, la ei reînvie ideea veche imperialistă într-o formă cu mult mai pronunțată de cât cea de sub regimul țarist. Politica agresivă față de Polonia, Finlanda și Țările Baltice este o mărturie. Și cu reînvierea imperialismului a renăscut și visul de cucerire a Constantinopolului, precum și ideea panslavistă, idei alimentate de o întreagă literatură în decursul unui șir de veacuri. Ei nu se vor mulțumi numai cu Basarabia, care nu este pentru ei decât un punct de trecere spre Peninsula Balcanică. Politica lor de apropiere față de bulgari și sârbi nu este decât o încercare de a realiza visul slavofililor. Și dacă vom ține seama că la bulgari și sârbi există în stare latentă și mișcarea comunistă, ne putem aștepta că ei mâine vor pretinde Dobrogea, fie pentru ei, fie pentru bulgari, ca să facă joncțiunea între ei și statul bulgar. Cedarea Basarabiei ar deștepta și poftelile ungarilor și ale bulgarilor.

Sire, decât să ne rășluiască țara, bucată cu bucată, mai bine să murim cu toții pentru un ideal al părinților noștri.”

După lungi și aprinse dezbateri s-a ajuns la concluzia că o rezistență prelungită bazată pe singurele mijloace ale României, în lipsa oricărui ajutor din afară, este cu neputință. Guvernul român, sub presiunea forței s-a văzut silit să accepte condițiile ul-

timatumului sovietic. Doar 6 din cei 26 de participanți la Consiliu s-au pronunțat pentru rezistență. În însemnările sale zilnice suveranul român menționa următoarele: „Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității românești: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Papp, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu”. Toți ceilalți cu oarecare nuanță, au fost pentru acceptarea ultimatumului. În continuare regele Carol al II-lea nota: „...am încheiat Consiliul printr-o scurtă cuvântare în care am spus că este ziua cea mai dureroasă a vieții mele..., că consider că se face o mare greșeală de a ceda fără nicio rezistență aproape un sfert de țară, dar mă văd copleșit de avizul mării majorități a acelora cărora le-am cerut sfatul. Am plecat fără a mai da mâna cu nimeni, adânc amărât și convins că urmările celor hotărâte vor fi rele pentru țară...

Oh, de ce oare românii noștri n-au cea mai mică doză de orgoliu național în aceste clipe într-adevăr grele. E o zi a rușinii naționale”.

Fără îndoială, că cu aceleași sau poate chiar mai profund copleșitoare sentimente a plecat de la această ședință Ștefan Ciobanu. Cauza vieții lui și a generației Unirii de la 1918, care s-au jertfit pentru realizarea idealului neamului românesc era călcată în picioare. Ceea ce a fost clădit cu atâta trudă, cu atâta sudoare, cu atâta jertfă era supus ruinei. În semn de protest în seara zilei de 27 iunie 1940 Ștefan Ciobanu a demisionat din postul de ministru al cultelor și artei.

Așadar, în urma celor două Consilii de Coroană și a sfaturilor aliaților, România a hotărât evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord. În noaptea de 28 iunie trupele sovietice au trecut Nistrul – frontiera de stat a României – și, au început înaintarea spre vest. La orele 14.00 au fost ocupate orașele Chișinău, Cernăuți, Cetatea Albă. Chiar în ziua de 29 iunie trupele sovietice au înaintat adânc în interiorul țării. La 30 iunie 1940 a fost închis hotarul de pe Prut.

La 28 iunie 1940 a început calvarul evacuării Basarabiei și a Bucovinei de Nord, sub presiunea întăririi imediate a armatei sovietice care nu a respectat propria prevedere de a acorda termen de 4 zile pentru retragerea trupelor, a autorităților românești din

aceste teritorii. În amintirile sale Al. Cretzianu notează: „Unități motorizate și blindate ale Armatei Roșii traversau Basarabia și Bucovina de Nord chiar din prima zi și procedau în mod activ la provocarea dezordinii printre trupele noastre. În multe locuri soldații noștri au fost dezarmați. Ofițerii și-au scos insignele și au suferit și alte umilințe din partea armatei sovietice. În multe ocazii, trupele sovietice au deschis pe loc focul împotriva coloanelor noastre în marș. Trupele noastre au fost reținute numai cu mari dificultăți să nu răspundă”.

Uniunea Sovietică a răpit României un teritoriu de 50.762 kilometri pătrați și un număr de aproximativ 3.915.000 locuitori (din care Basarabia cu 44.422 km² și peste 3 milioane de locuitori, diferența reprezentând nordul Bucovinei și o parte din fostul ținut al Herței).

Într-o broșură apărută în noiembrie 1940 găsim scris: „S-a frânt trupul Țării... A fost sortită zilelor voastre o mare și grea durere. Ni s-au schimbat hotarele țării. S-a rupt din trupul Moldovei lui Ștefan Vodă partea de răsărit, de acolo de unde se înălța soarele aurind câmpiile, ni s-a sfâșiat o parte din Bucovina, înjumătățind frumosul ținut al fagilor și tulburând odihna voievodului din sfânta mănăstire a Putnei...”.

Ocuparea de către trupele sovietice a Basarabiei, Bucovinei de Nord și a ținutului Herța a devenit o adevărată tragedie mai întâi prin modul în care s-a realizat, apoi prin consecințele sale. Pe parcursul evacuării trupele române erau insultate, dezarmate și împiedicate de a se retrage. Armata era demoralizată. Exodul populației române constituie o dramă de nedescris. În rândurile populației din țară exista teama înaintării trupelor sovietice dincolo de linia Prutului, precum și un eventual atac din partea Ungariei și Bulgariei. În această situație deosebit de gravă pentru țară și pentru a liniști opinia publică, la 2 iulie 1940 a avut loc ședința Comisiilor de Afaceri Străine a Camerei Deputaților și a Senatului Parlamentului român, întrunite în legătură cu încorporarea Basarabiei și Bucovinei de Nord la U.R.S.S. la care au făcut expuneri C. Argetoianu, ministru al afacerilor străine, și Gh. Tătărescu, președintele Consiliului de Miniștri al țării. Prim-ministrul a justificat acțiunea guvernului

român prin următoarele: „Am hotărât evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Sus pentru a putea salva azi ființa statului român și pentru a nu pune în primejdie viitorul românismului. Declar că am luat această hotărâre sub presiunea forței, într-unul din cele mai grele momente ale istoriei noastre și lăsând viitorului să judece actul nostru...”.

Au urmat apoi două declarații de protest, una din partea parlamentarilor, foștilor parlamentari și intelectualilor din Basarabia, citită de senatorul Ștefan Ciobanu, fost ministru al cultelor și artei, iar cealaltă – din partea parlamentarilor, foștilor parlamentari și intelectualilor din Bucovina, citită de senatorul M. Hacman.

Prezentăm în continuare discursul pronunțat de senatorul Ștefan Ciobanu în ședința Comisiilor Afacerilor Străine ale Camerei și Senatului Parlamentului României.

«Domnule președinte, domnilor senatori, domnilor deputați. În aceste momente de încercare pe care le traversează națiunea română, grupul parlamentarilor basarabeni, Asociația Foștilor Deputați în Sfatul Țării și foștii deputați basarabeni din parlamentele românești în perioada 1918-1940, precum și notabilitățile vieții publice și culturale ale acestei provincii se înfățișează, cu inima frântă de durere pentru a da glas în fața Parlamentului și a întregii lumi civilizate, unui strigăt de revoltă împotriva noii uzurpări a Basarabiei de către Uniunea Sovietică rusă. Această provincie care, încă din zorii antichității, a fost parte integrantă a națiunii române, deoarece, la origini, ea a fost cuprinsă în limitele coloniei romane Dacia și mai târziu, în cursul secolelor, a constituit o parte indisolubilă a formațiunii politice românești cunoscută sub numele de Moldova, a fost și va fi mereu, prin tradiția sa culturală și prin structura sa etnică, o provincie românească. Poporul român din Basarabia a împărțit soarta întregului popor român și a participat la formarea individualității sale etnice și la apărarea existenței sale naționale. În cursul îndelungatei sale istorii, Basarabia, asemeni celorlalte regiuni populate de români, n-a avut niciodată și nu putea să aibă vreun contact politic cu statul rus care, despărțit de țările române de statul polonez și de regiunile tătărăști ale Oacekovului

supuse dominației turcești, se găsea la o mare depărtare de masa poporului român.

După ce și-a revenit din lovitura ce-i fusese aplicată de dominația tătară, statul rus a adoptat o politică imperialistă, ce avea să-l ducă la înglobarea în cadrul său a mai multor popoare care nu erau de origine rusă.

În secolul al XVII-lea, Rusia a luat în stăpânire, prin corupție și trădare, Ucraina, cu scopul de a ajunge pe țărmurile Mării Negre. Petru cel Mare ajunge până la Marea de Azov, iar în secolul al XVIII-lea descendenții săi cuceresc litoralul Mării Negre, apropiindu-se tot mai mult de țările române, până când, în 1792, rușii devin vecinii noștri, de-a lungul frontierei pe care o formează Nistrul. Rușii nutreau de multă vreme speranța, alimentată de o întregă literatură, de a lua în stăpânire Dardanelele. Pentru aceasta aveau însă nevoie ca mai întâi să ia în stăpânire sud-estul european. Iar aceste tendințe expansioniste erau cu grijă disimulate sub o formulă ipocrită: veneau, ziceau ei, în ajutorul creștinilor „subjugați” de turci. Nimeni însă nu le solicita acest ajutor. În 1812, profilând de confuzia ce domnea în Europa și de slăbiciunea Turciei, sub al cărei protectorat se afla Moldova, folosind același pretext, rușii iau în stăpânire partea răsăriteană a Moldovei, deși Turcia se angajase printr-un tratat să respecte integritatea principatului Moldova. Această anexare a Basarabiei, cu care poporul român din Basarabia și din celelalte provincii nu a fost niciodată de acord, a îmbrăcat forma celei mai barbare sclavii a timpurilor moderne. În ciuda protestelor țăranilor și ale celorlalte clase sociale din Basarabia împotriva regimului rus, în ciuda luptei purtate de români pentru obținerea emancipării, în ciuda afirmațiilor unor ruși de bunăcredință precum slavofili Danilevski și Samarin, publicistul Durnov, fostul ministru Kuropatkin, sociologul Tihomirov și alții care au susținut că Basarabia este românească și că ea ar trebui retrocedată României, această provincie a rămas sub jug rusec vreme de mai bine de un secol. Această ocupare a Basarabiei oferă tabloul celei mai sfâșietoare tragedii naționale, întrucât în această provincie politica rusească a urmărit întotdeauna distrugerea existenței etnice a românilor basarabeni, lichidarea acestora din

urmă prin masive colonizări de străini în provincie, prin deportări „benevole” ale țăranilor moldoveni în regiunile cele mai îndepărtate ale Siberiei și Caucazului, prin rusificarea bisericii, a școlii și a administrației. Aceste măsuri n-au reușit însă să deznaționalizeze poporul român, care continuă să formeze un bloc masiv în Basarabia. Toate statisticile rusești, precum cea a lui Zașciuk, cea a geografului rus Soroka, a lui N. Lașkov și chiar a agentului de rusificare P. Krușevan, pentru a nu-i cita decât pe aceștia, recunosc faptul că elementul românesc în Basarabia reprezintă 75% din populația acestei provincii. Până și recensământul din 1897, care reprezintă cea mai flagrantă falsificare a datelor statistice, acordă elementului românesc majoritatea relativă de 47%, elementului rus doar 8% și celui rutean 19,6%. Cifrele ridicole de 155744 ruși și 379.198 ruteni, cifre de altfel exagerate, după cum recunoaște chiar statisticianul rus V. N. Butovici, justificau în 1916 oprimarea unei provincii de două milioane de locuitori. În pofida persecuțiilor regimului rus, populația românească din Basarabia nu și-a pierdut niciodată conștiința națională, care s-a manifestat prin conservarea limbii și a obiceiurilor, prin multiple tipărituri românești, prin scrierile unui mare număr de autori basarabeni și prin, aspirațiile arzătoare de unire cu România. Aceste tendințe se reflectă și în revoltele ce au marcat debutul dominației rusești: în cele din 1863-1864, în mișcarea revoluționară din 1905-1906. În 1917, mișcările în favoarea unirii cu România îmbracă forma unei adevărate revoluții naționale și, în cadrul revoluției ruse și în deplin acord cu ideile revoluționare ale popoarelor subjugate de Rusia, Basarabia își va exprima la congresele institutorilor, preoților, cooperatoilor și țăranilor, în adunările zemstvelor voința sa de unire cu statul român, în virtutea dreptului la autodeterminare al popoarelor, drept consacrat de revoluție. Crearea unui Sfat al Țării, autonomia și independența sunt etapele logice ce aveau să conducă Basarabia spre triumful dreptății istorice, călcată în picioare de Rusia țaristă, obișnuită cu astfel de procedee. În fine, Sfatul Țării, organ absolut legal al Basarabiei, ales pe aceeași bază ca toate organizațiile revoluționare ale Rusiei, încoronează lupta dusă pentru emanciparea provinciei proclamând, la 27 martie 1918, unirea Basarabiei cu

România. Astfel, poporul român din Basarabia, urmat de celelalte naționalități din această provincie, care ne-au recunoscut drepturile în mai multe rânduri și s-au pronunțat pentru unire, și-a cucerit libertatea. Valabilitatea actului unirii și dreptatea cauzei românești au fost recunoscute și de marile puteri, între altele Germania și Italia, căroră Basarabia le-a manifestat nu o dată via sa recunoștință.

Cei 22 de ani de viață națională în cadrul statului român au permis realizarea unor enorme progrese pe tărâmul cultural-social și economic. Analfabeții, această rușine a regimului rus, au dispărut aproape cu desăvârșire. Reforma agrară aplicată în mod egal tuturor naționalităților antrenează dezvoltarea economiei rurale, iar minoritățile din Basarabia se bucură de drepturi ce nu le-au fost niciodată recunoscute sub dominația rusă. O dovadă a acestui fapt este aceea că o propagandă comunistă extrem de intensă, fondarea Republicii Moldovenești, care este, de altfel, o recunoaștere tăcută a preponderenței elementului românesc între Nistru și Bug, înființarea unui post de radioemisie la Tiraspol, care urmărește aceleași scopuri, nu au dat niciun rezultat. În Basarabia a continuat să domnească un calm perfect. În ce privește alegerile libere, care au îmbrăcat în această provincie un caracter plebiscit, acestea au confirmat bunele sentimente de o manieră zdrobitoare pe care întreaga populație a Basarabiei le nutrește față de România.

Astăzi, favorizând procedee necunoscute până acum în istorie, profitând de forța sa numerică și de confuzia ce domnește în Europa, Rusia sovietică, străduindu-se să falsifice datele istorice și statistice, invadează din nou această provincie. Locuitorii săi, românii, precum și germanii, bulgarii și chiar rutenii și rușii, toți ostili regimului comunist, sunt abandonați unei soarte pe care niciunul dintre ei n-a dorit-o. Posturile de radio din U.R.S.S. deformează adevărul când afirmă că sovieticii sunt întâmpinați cu flori: astăzi, în Basarabia curg râuri de lacrimi și sânge, iar cei ce oferă flori invadatorilor n-au nimic comun cu poporul român ori cu populația muncitoare, aparținând celorlalte naționalități ale provinciei.

Dacă mai există dreptate pe pământ și dacă principiile umanității își mai păstrează, în pofida faptelor, prestigiul, dacă în zilele noastre,

drepturile popoarelor, drepturi sacre chiar și în perioadele cele mai sumbre ale istoriei, nu și-au pierdut orice valoare, noi, parlamentarii și notabilitățile vieții politice și culturale din Basarabia, români și minoritari, apelăm la lumea civilizată, în numele poporului provinciei cuprinse între Prut și Nistru, pentru a atrage atenția asupra tragediei ce se petrece din nou în această nefericită parte a pământului moldav. În numele fraților noștri reduși la tăcere exprimăm totodată un protest vehement împotriva violării cinice a drepturilor noastre istorice, etnice și umane cele mai sacre».

Iată, deci, care a fost poziția fermă a lui Ștefan Ciobanu (în calitatea sa de membru al Consiliului de Coroană, dar și de simplu cetățean) în problema basarabeană, poziție care pentru generațiile de astăzi constituie o lecție de adevărat curaj civic, un exemplu de dragoste fierbinte pentru Țară.

În încheiere menționăm faptul că activitatea politică a lui Ștefan Ciobanu rămâne a fi o latură puțin cunoscută publicului de la noi. Deși n-a desfășurat o activitate politică acerbă, dar când a cerut-o timpul s-a manifestat plenar. În primăvara anului 1917 îl găsim printre membrii activi ai Partidului Național Moldovenesc, în decembrie 1917 este ales director general, ministru al învățământului în primul guvern al Republicii Democratice (Populare) Moldovenești, recent formate. La Consiliul de Coroană din 27 iunie 1940 și în fața comisiilor pentru afacerile externe ale parlamentului românesc la 2 iulie a aceluiași an, Ștefan Ciobanu a rostit poate cele mai amare, dure și pline de adevăr cuvinte, indiferent dacă erau sau nu pe placul celor ce-l ascultau.

Ion NEGREI
Valeriu POPOVSCI

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA PERSONALITĂȚII LUI ȘTEFAN CIOBANU

Studierea operei academicianului Ștefan Ciobanu în perioada regimului totalitar comunist, implantat în Moldova în anii postbelici, era interzisă, iar documentele ce țineau de activitatea lui rodnică, inaccesibile pentru cercetători. Dar grație noilor realități politice, când a dispărut vălul de taină de pe documentele de arhivă, situația la acest capitol se schimbă radical. De aceea în condițiile actuale se impune necesitatea imperioasă de a pune în circuit întregul tezaur documentar despre viața și activitatea gloriosului fiu al Basarabiei.

Arhiva Națională a Republicii Moldova dispune de multiple și diverse materiale documentare privind lupta consecventă a conaționalului nostru pentru deșteptarea conștiinței naționale românești în Moldova din stânga Prutului. Un capitol aparte îl constituie activitatea sa rodnică în calitate de director (ministru) al învățământului public. Procesele-verbale ale ședințelor în plen ale Sfatului Țării atestă că Ștefan Ciobanu la 7 decembrie 1917 a fost confirmat în funcția de director al învățământului public în componența primului Guvern al Republicii Democratice Moldovenești, condus de Panteleimon Erhan. Și mai fructuoasă a fost activitatea în domeniul învățământului după Marea Unire din martie 1918. În urma acestui eveniment epocal din istoria românilor, Șt. Ciobanu este inclus din nou în componența Guvernului (după o perioadă de circa 2,5 luni, când funcția respectivă a fost deținută temporar de ex-premierul P. Erhan). În ședința plenară din 7 aprilie 1918, Sfatul Țării a reconfirmat pe Ștefan Ciobanu în funcția de director (ministru) al instrucțiunii publice.

Ștefan Ciobanu și-a adus aportul la cauza măreață de renaștere națională și prin faptul că a fost ales membru al comisiei speciale, creată prin hotărârea Consiliului Directorilor Generali din 10 aprilie 1918, pentru ca „să se elaboreze un manifest în limbile

română și rusă în scopul informării celei mai largi” a populației autohtone de la est de Prut privind Actul Unirii din 27 martie 1918. Textul manifestului respectiv a fost examinat și aprobat în ședința Consiliului din 14 aprilie 1918.

Documentele autentice atestă cu certitudine că Ștefan Ciobanu participa activ la ședințele în plen și ale Prezidiului Sfatului Țării, intervenea prompt și răspundea competent la interpelările parlamentarilor.

Studierea minuțioasă a fondurilor Sfatului Țării (nr. 727) și Consiliului Directorilor Generali ai Republicii Democratice Moldovenești (nr. 919) ne-a permis să depistăm un șir de documente autentice privind procesul formării și activității practice a sistemului învățământului public din Basarabia. Găsim de cuviință să menționăm rolul personal al lui Ștefan Ciobanu pe acest tărâm. Dovadă sivesc procesele verbale ale ședințelor Consiliului Directorilor Generali privind examinarea rapoartelor lui Ștefan Ciobanu despre trecerea tuturor școlilor din Basarabia în subordonarea Directoratului învățământului public (12 mai), despre naționalizarea școlilor medii și superioare, precum și a Seminarului de învățători (respectiv din 6 și 7 iulie 1918).

Prezintă interes și modul de realizare în practică a hotărârilor respective cu concursul direct al lui Șt. Ciobanu. Spre exemplu, la 15 mai 1918 Ștefan Ciobanu a prezentat la ședința ordinară a Consiliului Directorilor Generali raportul privind măsurile stringente întru eliberarea clădirilor instituțiilor de învățământ de către diversele organizații obștești, fiind adoptată hotărârea respectivă, la 24 mai Ministerul Învățământului Public a expediat un demers Consiliului Directorilor Generali pentru accelerarea procesului eliberării acestor clădiri de către diferite instituții militare.

Documentele de arhivă ce se publică pentru prima oară demonstrează elocvent că prin acțiunile sale practice la acel început de bun augur Ștefan Ciobanu, pedagog și savant bine-cunoscut, a contribuit considerabil la cauza sacră a renașterii naționale. El acorda o deosebită atenție problemei organizării învățământului public național, distrus cu un cinism deosebit în cei peste 100 de ani de ocupație rusească. Pentru deschiderea rețelei de instituții

școlare, în primul an de învățământ de după Unirea Basarabiei, pe prim-plan se afla problema creării corpului didactic necesar. În acele condiții concrete una din căile existente în acest scop era organizarea cursurilor de vară ale învățătorilor. Desigur, masa principală a populației o alcătuiau băștinașii și de aceea o atenție aparte se acorda cursurilor învățătorilor moldoveni. Însă Guvernul și personal Șt. Ciobanu promovau aceeași linie strategică și în rândurile minorităților naționale.

A fost de asemenea extrem de important și rolul academicianului Ștefan Ciobanu în salvarea în anii '20 a Arhivei Sfatului Țării, când documentele primului Parlament basarabean erau supuse riscului dispariției. În condițiile când o parte din fondul documentar al Comisiei de lichidare a Sfatului Țării n-a fost depusă pentru păstrare în arhivele instituțiilor de stat, devenind obiect de speculă și șantaj politic, savantul a dat dovadă de prudență, de devotament sacru față de cauza națională și de patriotism adevărat. Datorită poziției ferme a lui Șt. Ciobanu, originalele documentelor vizate au fost recuperate de la particulari și predate Academiei Române pentru păstrare în Secția de manuscrise (MSSE).

Veridicitatea acestui fapt este confirmată și de starea actuală a unei părți a Arhivei Sfatului Țării. În prezent pe copertele multor dosare din fondul respectiv al Arhivei Naționale se evidențiază clar sigiliul roșu cu inscripția „Academia (MSSE) Română”. Principalele dosare conțin documentele ședințelor în plen și au următoarea foaie de titlu: „19 mai 1929. Dosar cu procesele-verbale ale Sfatului Țării Republicii Moldovenești din Chișinău. Vol. I. Procesele-verbale de la 21 noiembrie 1917 până la 28 februarie 1918” (următorul volum până la sfârșitul activității Parlamentului). Pe aceste dosare se află remarca „Cumpărat de la (textul e corectat apoi cu cuvântul «prin»-n.n.) dl Șt. Ciobanu la 22 mai 1929”.

Alexandru ROMAN

CUPRINS

S. Kapița „Adevărata mare schimbare a societății abia urmează să se producă”. (interviu cu academicianul rus de origine basarabeană).....	5
Iu. Colesnic Gheorghe Curinschi-Vorona – un mare istoric al arhitecturii.....	14
Iu. Colesnic Gavriil Vier – un pictor plecat să-și caute destinul.	34
I. Șpac Autori de la “Viața Basarabiei”: Alexandru Lungu.....	37
M. Melinti Paul Mihail – preot, istoric, patriot.....	43
S. Melnic Arhiepiscopul Vichentie (Victor Alexandru Moraru).....	50
I. Șpac Cantemiriana în viziunea cărturarului chișinăuian Al. Kidel.....	53
A. Ciocanu Un poet basarabean în Canada.....	71
M. Morăraș Imnul inimii. O surpriză din Canada.....	73
T. Stăvilă Cogan Moisei.....	75
Iu. Colesnic Un Demiurg al politicii românești care s-a format ca personalitate în Siberia.....	76
C. Slutu-Grama Sergiu Victor Cujbă – membru al delegației basarabene la Conferința de Pace de la Paris din 1919-1920.....	88
I. Șpac Autori de la „Viața Basarabiei”: Dominte Timonu.....	98
Iu. Caraman Emil Loteanu a venit în lumea filmului ca poet..	105
Gutor Vasile.....	114
Gh. Slabu Concepțiile estetice ale lui Mihail Kogălniceanu.....	115
A. Magola Activitatea misionarilor basarabeni în Japonia în a doua jumătate a secolului XIX.....	120
A. Caciuc Dorul de Moldova este o stare a sufletului meu.....	140
V. Chiriac Nina Mateevici.....	142
I. Madan O viață cu calificativul “Magna cum laudae”.....	146
M. Melinte Părintele Serghie Bejan – personalitate marcantă a învățământului teologic basarabean.....	151
M. Melinte Mănăstirea Sâmbăta de Sus – ctitoria Mitropolitului Antonie Plămădeală.....	155

V. Badiu Academicianul Ștefan Ciobanu (Schiță de portret)....	160
I. Moiseev Ștefan Ciobanu – istoric și istoriograf.....	169
I. Negrei, V. Popovschi Anul 1940 în destinul lui Ștefan Ciobanu.	180
A. Roman Contribuții la cunoașterea personalității lui Ștefan Ciobanu.....	192

Bun de tipar: 01.12.2006
Format: 60x84, 1/16
Coli editoriale: 12
